

УВОД

У данима након смрти моћнога краља Милутина (29. октобар 1321. године) Србија је незадрживо срљала у грађански рат. Како покојни краљ није означио наследника круне то је између његових синова Константина и Стефана дошло до оружаног сукоба. Мало ко се надао да би Стефан могао бити нови српски краљ будући да га је отац - краљ Милутин, за једну ранију побуну дао ослепити. Међутим, неким начином целат који је спроводио казну ослепљења свој посао није до краја обавио тако да му је вид сачуван.

Стефан је упорно неколико година носио повез преко очију правећи се слеп тако да осим оног најужег круга његових пријатеља нико није знао да му је вид сачуван. Одмах након Милутинове смрти он је збацио повез са очију, а црква је објавила чудо да је слепи Стефан прогледао. То је било сасвим довољно да одмах задобије мноштво присталица за дане грађанског рата који су наилазили. Уз подршку српске православне цркве Стефан се на Богојављање 6. јануара 1322. године крунисао за краља Србије и понео име краљ Стефан Урош III (Дечански). Крунисање је обавио архиепископ Никодим. Одмах потом избили су крвави сукоби између новог краља и другог претендента на краљевски престо - Стефановог полубрата Константина. Сукоби су завршили Константиновим поразом и његовим заробљавањем. Након свега Стефан је наредио да се Константин ликвидира. Тиме је постао самодржац.

Краљ Стефан Урош III Дечански владао је на миру само неколико година и одмах након свога највећег тријумфа, победом над Бугарима на Велбужду (28. јул 1330. године), доживео је и он побуну свога сина Душана. У самоме почетку краљ Дечански је успео да Душанову побуну скрши, а његова огорченост на сина је била толика да је постојала опасност да отац убије сина. На крају је дошло до каквог-таквог помирења, али оно није дуго трајало. Мржња између оца и сина је могла да се заврши само нестанком једнога од њих. Једном колико брзом толико можда још и више очајном акцијом успева Душан да зароби краља Стефана Дечанског и да се 8. септембра 1331. године крунише у Сврчину.

Током свих ових догађаја почиње и траје наша прича о породици Војновић, надам се о великом жупану Николу Алтомановићу, помало романтичном, али и силовитом властелину који је десетак година држао Србију у страху од својих необузданих поступака.

1. Војвода Војин - родоначелник породице Војновић

У борбама око краљевског престола међу многобројном властелом која је подржавала Стефана (Дечанског), а против Константина налазио се и властелин Војин. Био је веома млад, снажан и пун жеље за ратничким доказивањима која су била једино могуће средство за брзо напредовање у дворским службама. Као што је то увек тако, уз младост иде и сиромаштво па је исти такав случај био и са њим. Није имао титула, али ни могућности да се дочепа оних имања која ће му омогућити лагодан живот. Једина прилика да се таква ситуација поправи било је учешће у неком довољно успешном рату где би га владар запазио и доделио му какву велику област на управу. Тешкоћа је била у томе што је било веома тешко пробити се у околину краља Милутина јер су око њега били племићи који су га низ година пратили и који су били много пута проверени. Осим тога краљ Милутин је са годинама био све неповерљивији и све тежи чак и за оне који су га окруживали, а још мање је трпео нова лица око себе.

Стога је једино место где се амбициозни Војин могао пробити била околина једног од краљевих синова, Стефана или Константина. Но, било је питање који ће од њих двојице бити будући владар Србије и сходно томе којем од њих двојице понудити услуге. Лоша процена могла је донети пропаст, а права богату награду. Пред Милутинову смрт Константин је био тај за кога се претпостављало да ће бити краљ Србије, међутим изненадна Милутинова смрт спречила је да се то и изричито потврди. То је отворило пут Стефану и истакне кандидатуру. Чини се да је Војин имао довољно памети и проницљивости да увиди да у будућим борбама око престола Стефан има веће шансе од Константина па се ускоро обрео у његовој пратњи.

Вероватно да се истицао јер га је краљ Стефан Дечански након победе и крунисања поставио за господара Гацког дајући му титулу војводе. Била је то "ратна" титула и значила је да од сада Војин представља једног од ратних вођа краља Дечанског. Тај положај довољно говори о путу којим је кренуо млади Војин. Од сада па надаље мач у његовим рукама ће му одређивати и судбину. Његова искључива обавеза је била да са одредом људи које је о свом трошку опремао учествује у свим оним ратним предузећима које је предузимао краљ. Како Гацко није било ни велико, а још мање богато то је и одред који је Војин могао да опреми био исти онакав какво је било имање. Нити велик нити добро опремљен. Са таквим одредом се није могло постићи бог зна шта и то је војвода ускоро и осетио.

Положај који је уживао могао је можда у самоме почетку да задовољи Војинове амбиције, али време је показало да та титула, а још мање имање којим је располагао, не може да испуни све његове жеље. Иако се налазио међу онима који

су окруживали краља, војвода Војин није могао бити у потпуности задовољан оним што је имао. Гацко није било ни богата, а ни велика област која му је могла омогућити онолико средстава колико је потребно за добар живот и већи утицај у држави. Са малим приходом био је и мали утицај, а војвода је имао много веће жеље. Једина могућност за богаћење или напредовање био је освајачки рат на неку богату земљу, али на војводину несрећу краљ Дечански није био ратнички расположен проводећи углавном време са својом младом женом Маријом Палеолог коју је довео из Византије након смрти прве жене Теодоре (1322). Како је Марија била веома млада (имала тек 12 година када је дошла у Србију), али и веома лепа то је већ остарели краљ Дечански (рођ. око 1274) помало изгубио главу за згодном и врцавом гркињом, чак толико да није имао никаквих жеља да се од ње раздваја. Због тога су године између 1322. и 1328. пролазиле углавном у миру. Краљ Дечански је био задовољан проводећи време са краљицом Маријом и играјући се сином Симеоном (Синишом) којег му је она родила. Њему, већ остарелом, мора да је пријала мисао да он већ педесетогодишњак има снаге да са младом женом роди сина. Ратничке авантуре је тако заменио тихим породичним животом, дворским сплеткама и честим одласцима у лов.

То време је искористио и војвода Војин па се оженио неком племкињом свога ранга и са њом изродио троје синова, Милоша, Алтомана, Војислава и ћерку Војиславу (Селе). Насупрот краљу Дечанском њему миран породични живот није одговарао (то ће бити особина коју ће да преузму и његови наследници) и он је ускоро почео да осећа недостатак војних деловања. Стално седење са женом и децом у Гацку и решавање парница које су себри износили пред њега нису га више могли задовољити. Није била у питању само војводина ратничка крв која је тражила бојну вреву да би се смирила. Било је ту у питању и нешто друго. Он је имао три сина и једну ћерку коју су постепено одрастали. Свакоме од синова требало је по пунолетству оделити на самостално владање део територије, а исто тако и ћерки спремити миназ. Гацко је било сувише мало и сувише сиромашно да би се све то могло издржати.

И поред тога што није имао много богатства војвода Војин је успео да своју ћерку Војиславу релативно добро уда. За женика је одабрао Брајка Бранивојевића, сина властелина Бранивоја. Породица Бранивојевића се уздигла још за време краља Милутина, а како је била бројна (Бранивој је имао три сина - Михаила, Бранка и Брајка) то је њен успон тиме био и лакши. Одмах након смрти краља Милутина они су се отцепили од централне власти па скоро да и нису признавали власт краља Дечанског. Управљали су самостално Пељешцем и Стоном, а оно што им је касније донело пропаст било је ширење власти на Попово и долину Неретве. Како је то било у залеђу Дубровника, сасвим је разумљиво да су се Дубровчани осетили угроженим и да су преким оком све то гледали. Ускоро је Бранивојевићима скоро цео Хум пао под контролу. Као да им је и то било мало у једном окршају су убили и једног службеника краља Дечанског. Након тога у Србији су се и службено почели сматрали одметницима.

Као породица, Бранивојевићи су били веома слични оној коју је имао војвода Војин. Били су преки и брзи на оружју, а надасве необуздани и за своје интересе спремни да све ураде. Како су се породице Војновића и Бранивојевића налазиле у непосредној близини јер су се њихова имања граничила, то су постојале две могућности. Или ће се сложити и наступати заједнички или ће улетети у међусобну борбу за превласт на томе терену. Како су били слични то је међу њима постојао некакав респект, а чини се да су и зазирали једни од других, па није чудно што су се до краја ородили када је Војислава Војновић постала жена Брајка Бранивојевића. На тај начин нестала је могућност међусобног сукоба и могло се очекивати да ће почети и да сарађују. Нешто од те сарадње је и остварено па се чини да је војвода Војин учествовао неколико пута у нападима на Дубровачка имања. Међутим, све је то било малог обима и добрим делом тајно јер војвода још увек није желео да отворено дође у сукоб са краљем Дечанским. Ко зна где би све то одвело да Бранивојевићи нису несмотрено дошли у сукоб са Дубровником и босанским баном Стјепаном II. Уз краља Дечанског, још оваква два противника су били ипак много више од онога што су Бранивојевићи могли да издрже.

Тиме су Бранивојевићи постали опасност не само за Дубровник већ и за босанског бана Стјепана II. Стога је 1326. године босански бан започео рат против њих. У том рату Бранивојевићи су веома брзо били сломљени. Брајко и Бранко Бранивојевић су се једно време одупирали, али су морали да беже. Брајко се са женом Војиславом Војновић (ћерка војводе Војина) једно време крио у околини Стона, али су га ту ухватили Дубровчани. Тако је Брајко заједно са женом Војиславом - ћерком војводе Војина пао у дубровачко ропство. Бранко Бранивојевић је спас потражио у Србији код краља Дечанског. Од њега је затражио помоћ, али краљ Дечански, злопамтило какав је већ био, не само да је одбио да му помогне већ је наредио да се Брајко окује и одведе у Котор где је бачен у тамницу. Ту је нешто касније и убијен. Можда би успео да се извуче да Дубровчани нису на право место потурили мито које је одвело Брајка у смрт.

Брајко Бранивојевић - зет војводе Војина имао је страшнију судбину. Дубровчани су га затворили у кавез, поставили га на градски трг и ту га мучили глађу све док није умро. Могуће да би и ћерка војводе Војина имала сличну судбину да је из ропства није спасао млади краљ Душан који је у априлу 1326. године преговарао са Дубровником. Ову услугу војвода Војин младоме краљу Душану никада није заборавио и у наредним годинама ће се то итекако осетити.

Породица Бранивојевића је тога момента била сатрвена јер је нешто раније и трећи брат Михаило Бранивојевић погинуо у неким чаркањима. Од тога доба потиче и страшна мржња између породице Војновића и Дубровника, али исто тако и аспирације које су Војновићи до своје коначне пропасти показивали према Хуму.

Могуће је да управо од тада датира и разлаз војводе Војина и краља Дечанског јер војвода никада није могао овоме да опрости то што је тако олако пустио да ова породица, међу њима и војводин зет, тако страшно настрада. Војвода у томе моменту своје незадовољство сигурно није могао отворено да покаже, али када се

против краља Дечанског буде побунио његов син - Душан, војвода Војин ће бити један од његових првих присталица. Но, све то не треба баш апсолутно схватати. Војновићи, као и већина друге властеле, није имала баш пуно моралних обзира када су њихови интереси у питању и није уопште немогуће да је војвода Војин био потпуно равнодушан према оној судбини која је задесила Бранивојевиће. Можда му је њихова пропаст тога момента и представљала олакшање јер се успео решити опасног суседа и могућег конкурента. Необуздани, какви су већ били, могли су Бранивојевићи можда да ударе и на војводине поседе и да их заузму. То што су они били у родбинским везама није морало значити и то да су они били у добрим односима. Несумњиво да је војвода Војин помагао Бранивојевиће у њиховим ударима на Дубровник током 1325. године, дакле баш у оним нападима који ће изазвати босанског бана и довести до њихове пропасти. Иако је до тада био њихов савезник, војвода Војин им је једноставно окренуо леђа када су их притисли Дубровник и босански бан. Ако је то тачно, војвода је у том случају показао изузетну политичку гипкост не желећи да ризикује било шта мирно посматрајући како пропада зетова породица. У сваком случају, пропаст Бранивојевића је била тек епизода у историји породице Војновић и на њих она није много утицала.

Средњи век је било време када су рат и пљачка представљали један вид привредне делатности и начина да се обезбеде средства за живот. Јачи је отимао од слабијег. Ни Србија није била у томе изузетак и близина богатих византијских градова и области могло је такву ситуацију само да поспеши. Осим тога, како је постојао обичај да синови деле очево имање то су се велики племићки поседи постепено распарчавали постајући све мањи и све недовољнији да исхране увек многобројне племићке породице. Осим тога племићке куће су имале обавезу да о свом трошку опреме и одређен број ратника за краљеве ратове, а све у зависности од величине имања, па је и то стварало додатне трошкове. Оружје је било веома скупо, а поготово оклопи или неко сложеније оружје попут самострела. Како је новца увек било мало то је једини излаз био да се неко од суседа опљачка и да се тако намакну средства за живот. Међутим, и то је било ограниченог дмета и трајања. Пограничној властели је било нешто лакше јер су они имали могућности да упадају на терен стране државе и тамо пљачкају, али за оне у унутрашњости није било таквих прилика. Стога су краљеви повремено покретали ратове и социјалне тензије усмеравали на другу страну дајући могућност да део властеле изгине у ратним сукобима, а они преживели да кроз пљачку и нове територије нешто стекну. Недовољан број успешних пљачкашких похода био је веома често узрок и паду краљева.

Свима је још било у сећању да је недостатак таквих ратних успеха био један од разлога абдицирања краља Драгутина и успона његовог брата, краља Милутина. Како је Драгутин водио неуспешни одбрамбени рат против Византије то је незадовољна властела њега приморала да сиђе са престола и довела много ратоборнијег Милутина. Овај је одмах покренуо вишегодишњи освајачки рат против Византије освајајући огромне комплексе територије и омогућујући својој властели страховито богаћење. Додир са византијском културом и њеном раскоши оставио је на сурове ратнике велики утисак. Они су веома лако прихватили

византијске обичаје и начин живота који је захтевао велике издатке. Међутим, последњих двадесетак година своје владавине краљ Милутин није имао спектакуларних подухвата тако да је нови нараштај властеле остао без прилике да се попут својих очева прослави и обогати у неком од ратова. Све је то стварало једно незадовољство и од новог краља Стефана Дечанског се очекивало да одмах након учвршћења власти крене у ратове. Међутим, то се није десило.

Војвода Војин се тако нашао у једној ситуацији која за њега није била ни мало лака. Док траје мир није постојала било каква могућност да се његова материјална ситуација поправи. Додуше, неки богати поклон у виду неколико села са себрима које би му краљ уступио могли су бити решење, али војвода Војин је био сувише далеко од краљевског двора да би се могао надати таквој милости. Осим тога, он је био војвода што значи ратни вођа који је читав свој смисао живота налазио у ратним дејствима. Све изван тога је за њега било страно. Стање мира није било оно за чега се он определио и бојно поље је било једино место где се природно осећао.

Колико је било мало могућности да се од краља Дечанског добија неки поклон тако је било мало шансе да се појави и неки нови рат. Она чаркања која су се дешавала око Серске и Струмичке области доносила су мало плена, а српских војних одреда је ту била мало. Тако је војвода Хреља око себе држао једва дванаест одреда, што је било сасвим незнатно. И оно мало што је било није ратовало за себе већ углавном за рачун краљевог таста, Јована Палеолога, намесника Солуна. Иако су ове области имале неколико богатих градова пуних разних драгоцености, српска војска их није нападала јер им то није дозвољавао Јован Палеолог плашећи се да ће му Срби опљачкати градове које је намеравао да задржи за себе. Изгледало је да ништа не може натерати краља Дечанског да се одрекне удобног породичног живота.

Додуше, након пропасти Бранивојевића, краљ Дечански се упустио у рат са Дубровником (1327.) покушавајући да поврати оно што је од Бранивојевића отето (Хум). У рату су сигурно учествовали и Војновићи, а како је српска војска плљачкала по дубровачкој територији то нема сумње да се војвода Војин и те како окористио овом приликом да дође до плена. На крају плен се показао мршавим, само нека стока, која је до краја при склапању мира морала да буде враћена. Ипак, један део Бранивојевићевих територија је враћен под српску власт и то оних које је држао Дубровник, али оно што су узели Босанци није више никада. Тако је и та прилика пропала. Међутим, у наредним годинама Хум око којег се ратовало биће судбински везан за породицу Војновић.

Трачак наде се појавио када се сазнало да је бугарски цар Михајло отерао своју жену Ану, рођену сестру краља Дечанског. Иако она није била омиљена у Србији а њена невоља је на неки начин дочекана са злурадом радошћу, то је ипак била велика увреда која се могла спрати само једним успешним ратним походом на Бугарску. Међутим, краљ Дечански није реаговао на стална чангризања и позиве на освету које му је стално упућивала у Србију пристигла сестра Ана. Сматрао је да је породични мир много важнији од повређеног поноса његове сестре. Изгледало је да је и ова прилика за рат пропала.

За то време у Византији је беснео грађански рат између двојице царева: Андроника II и Андроника III. Краљ Стефан Дечански је доста незаинтересовано посматрао ове сукобе не желећи да ове међусобне смутње искористи до краја. Тек толико да умири савест заузео је град Просек. У самом заузимању овога града било је мало тога херојског јер се град захваљујући издајству неког Бугара сам предао. Но, то је било довољно да се изазове гнев цара Андроника III који је однео победу у грађанском рату. Дошло је до склапања савеза Византије са Бугарима, а ратни план је предвиђао да обе војске, Византијска и Бугарска, истовремено са различитих страна ударе на Србију. Веома вешт план који је имао све могућности да успе да до тога момента веома спор краљ Дечански није хитро реаговао и код Велбужда 28. јула 1330. године страшно разбио Бугаре. Одлучујућу улогу су изгледа одиграли стрелци краља Дечанског. Они су са својим стрелама успели да у потпуности поремете бојни ред Бугара, а применили су један нови начин гађања луком и стрелом, тзв. *"гађање обема рукама"* који је први применио византијски цар Алексије. Лук се држао у десној руци, а левом се запињу и одапињу стреле. У левој руци су стрелци држали и штитове тако да су били заштићени не само они, већ је створен и прави заштитни зид и за борце иза стрелаца. Након помора који су међу Бугарима направили стрелци, оклопни коњаници које је водио краљев син Душан докусурили су оно мало отпора који је преостао. У окршајима је погинуо и сам Бугарски цар. Дочувши за страшан бугарски пораз византијски цар је одмах одустао од планираног напада на Србију и своју војску усмерио на сада већ бивше савезнике Бугаре.

Сасвим је извесно да је у бици на Велбужду учествовао и војвода Војин са својим најстаријим сином Милошем. Они су предводили своју малу чету коју су могли сакупити у Гацком. Ова сјајна победа донела је мноштво плена већ на самом бојном пољу међу мртвима и заробљеним бугарским војницима. Међутим, све је то била ситница у односу на оно што се тек очекивало. Како је бугарска војска била разбијена то је њихова држава била практично без одбране. Требало је само ући у њу и заузети је. То је сада била прилика за многу осиромашену властелу да се обогати кроз деобу бугарских територија. У томе није било ништа неоубичајеног за то доба, а тадашње краљеве није много оптерећивало оно што ми данас називамо непроменљивост међународно утврђених граница. Они су водили ратове ради задобијања територија и нових кметова који ће својим радом да им омогуће удобнији живот. Наравно, било је ту и питању стицање ратне славе, али то је у односу на ону материјалну страну ратовања било мање важно. Ни војвода Војин није могао другачије размишљати вероватно очекујући да ће га од Бугарског царства припасти један део као награда за све оно што је на Велбужду са својим сином Милошем учинио за краља.

Када је краљ Дечански након одмора од неколико дана после добијене битке покренуо нестрпљиву војску на Бугарску изгледало је да ће се стварно тако и десити. Пут до бугарске престонице Трново је био као неки излет јер никаквог отпора није било и српска властела се углавном забављала маштајући о томе како ће да подели Бугарску. Осим тога, знајући да је Трново богат град, могла се очекивати и богата пљачка.

Но, током пута ка Трнову почеле су да се шире неке гласине у које је било тешко поверовати. Ту и тамо говоркало се да краљ Дечански нема намеру да распарчава Бугарску и да не жели да за Србију узме било који део њене територије. Једина његова жеља јесте да своју сестру Ану и њеног сина Јована Стевана врати на бугарски престо. То је значило да неће бити ништа од деобе бугарских територија већ да ће целокупан плен бити само оно што се може понети на коњу. Наравно да су овакве вести могле војводу Војина само да забрину. Дошао је сиромашан у овај рат и након сјајне победе остаје скоро исто тако сиромашан. Слаба је утеха то што ће се у Гацко вратити овенчан сјајном победом јер нема било шта материјално да ту победу и потврди.

У тим нагађањима стигло се и пред Трново. Нестрпљива војска је чекала наредбу да уђе у град и да се тамо наплати за све оно што је претрпела, али наредба никако није стизала. Након неколико дана стајања пред Трновом прострујала је вест да је краљ Дечански са Бугарима постигао нагодбу да се на престо враћа његова сестра Ана и њен син Јован Стеван, а да у Трново улази само један мањи српски одред који ће да служи као царичина телесна стража. Остатак војске се враћа у Србију. Дакле, ништа од пљачке и деобе Бугарских територија.

Већ ту почело се отвореније јављати незадовољство са оваквим поступцима, али и целокупном владавином краља Стефана Дечанског. Поставило се питање због чега се изборила сјајна победа када се од ње нема ништа. То што се краљева сестра вратила на бугарски престо слаба је утеха јер њу у Србији ионако нико не трпи и коначно због њене увређене части нико није пошао у овај рат. Међу незадовољницима најгласнији је био краљев син Душан који се изгледа осетио издан јер је управо захваљујући његовом труду бугарска војска на Велбужду онако страшно разбијена. Тог судбоносног дана Душан је са одредом шпанских најамника ојачаних изабраним српским ратницима ударио директно у центар бугарске војске и распршио га. То му је међу српском властелом прибавило велики углед, чак у толикој мери да се краљ Дечански могао забринути. Душанови приговори због благог поступка према Бугарима међу незадовољном српском властелом су имала подршку и то је краљ Дечански добро знао. Скоро је сигурно да су војвода Војин и син му Милош били међу онима који су били уз Душана. Желећи да узаврелу ратничку крв српске властеле некако умири краљ Дечански је сина Душана и неколико српских одреда у којима је била најнезадовољнија властела одмах послао у Македонију не би ли кроз освајање неких градова приморио њихов бунт.

На његову несрећу Душан је веома брзо обавио овај задатак и ускоро се вратио у Србију. Краљ Дечански желећи да га склони из Рашке додели му област Зете на владање, што је на неки начин значило и то да га је прогласио за престолонаследника. Одувек су престолонаследници у Србији владали Зетом и тиме је на неки начин озваничено и то ко ће бити наследник српске краљевске круне. Душан је одлазећи у Зету са собом повео и доста младе властеле жељну ратних подвига. За њих уз остарелог краља Дечанског није било много могућности за истицање док је млади краљ Душан показивао све одлике агресивног владара.

Стога није чудно што је мноштво младе, и скоро обавезно, и сиромашне властеле кренуло са њим у Зету. Овај потез краља Дечанског, ма колико му тога момента изгледао сврсисходан није могао бити политички мудар. Већ незадовољног Душана уместо да је задржао код себе на двору и да га држи на оку, он је послао у увек бунтовну Зету. Ту је Душан добио неслућене могућности за сва своја даљња деловања, а то му је омогућио баш краљ Дечански. Увек опрезан краљ је направио судбоносну грешку.

2. Побуна "младог краља" Душана

Војвода Војин се након победе код Велбужда вратио у своје Гацко, али је његов син Милош вероватно остао уз младог краља Душана. Као младом властелину жељном ратних подвига, Милошу сигурно није било место у околини краља Дечанског, а још мање у Гацком. Било је уз Душана још доста таквих младића и то се ускоро осетило. Осим тога било је ту још и старије властеле међу којима се свакако истицао Ђурађ Илијић и Каравида Фратнут. Краљу Дечанском је сигурно мало зебло око срца док је посматрао ко све одлази са Душаном у Зету, а страх му је био већи када је дочуо које све крупне велможе тајно одлазе код престолонаследника. Ускоро је Зета постала легло бунта. До краља Дечанског су веома брзо почеле да стижу гласине о потајним сакупљањима не само Душанове властеле већ и многим оним који су тајно долазили из Рашке. И те како га је интересовао садржај тих ноћних разговора који су вођени уз светлост жара дрвеног ћумура из мангала. То што је млада властела била незадовољна није морало краља Дечанског много да брине јер је у природи младог човека да буде бунтован, а опет властела у Србији је одувек нечим била незадовољна па се то већ сматрало и нормалним. Оно што га је озбиљно плашило било је то што су му многобројни доушници из Зете јављали да се тамо разговарало и о томе да се он сруши са престола, а на његово место да се уздигне Душан. То је сада већ био почетак побуне.

Милош Војновић је у свом младеначком жару био срцем и душом уз младога краља Душана, тим више што је видео да овога подржава и таква ратничка величина као што је Ђурађ Илијић. У тим ноћним разговорима њему је изгледало да не треба много труда па да се са престола уклони краљ Дечански, али оно што га је тада могло бунити била је нека неодлучност коју је запазио код Душана. Док су сви са ватром у очима говорили о томе како Србија треба једног моћног ратоборног краља при томе мислећи на Душана, Милош је примећивао да се овај постепено повлачи и сакрива очи у сенку не изјашњавајући се. Већина млађе властеле у жару дискусије то није примећивала, али искусном оку старије властеле то сигурно није промакло. Одмах им је било јасно да се Душан колеба и да се плаши ударити на оца. Можда је баш зато, а све у намери да се Душан охрабри, протурена гласина да краљ Дечански нема намеру да српски престо остави Душану иако га је прогласио младим краљем, већ да ће нови краљ бити његов син из брака са Маријом Палеолог - Симеон (Синиша). Да би се прича још боље учврстила тврдило се да је остарели краљ Дечански пао у канџе лепе гркиње и да је све то њена идеја.

Када су гласине о незадовољству у Зети достигли кулминацију и када се већ видело да прети отворени бунт краљ Дечански сакупи војску и удари на Зету страшно палећи и уништавајући све пред собом. Мноштво је кућа попаљено, винограда, воћњака и шума исечено. Пред силином налета млади краљ Душан се уплашио и са својим присталицама повукао на другу страну реке Бојане (јесен 1330). Иако је било много оних који су предлагали да се прихвати отворена битка он то није желео. Тада је сва млада властела окупљена око Душана, а и Милош међу њима, могла да се увери колико је тешка рука краља Дечанског. Ипак, Душанова војска је била неокрњена и довољно јака да одбије прелазак краљеве војске преко реке.

Када се прва силина удара краља Дечанског истопила почели су преговори између оца и сина, али због међусобног неповерења већ уговорени први сусрет је одгођен. Други сусрет је већ био успешнији, а и неки договор је постигнут. Могуће да је Милош Војновић био у оружаном пратњи Душановој и да је посматрао сусрет оца и сина. Тада је могао да се увери у сву лицемерност и дволичност која је постојала у њиховим односима. Један другоме су давали велике заклетве стално се позивајући на међусобну очинску и синовљеву љубав, а обојица су били окружена телесном стражом која је требала да спречи међусобни насртај. Краљ Дечански је у тим сусретима био разјарен и његови поступци су били у много чему неконтролисани. С друге стране Душан је поступао као скрушени син који тражи очински опроштај, али га се истовремено плаши. При свему томе показивао је мало сигурности и одлучности, свих оних особина које су потребне да би заслужио дивљење своје околине. Можда се тога момента Милош Војновић почео питати да није погрешно страну коју ће подржавати и да је можда време да пређе на страну краља Дечанског. Није он био једини који је тако мислио и један добар део властеле, нарочито старије, вратио се међу присталице старога краља.

Након преговора изгледало је да су се отац и син помирили и краљ Дечански је војску повукао из Зете тако да је Душан наставио да влада у њој. Тада је наишла и зима. Било је то време пуно неизвесности и страха. Милош Војновић је сада више него икада могао на Душану приметити ону неодлучност која је кочила све акције. Иако подбуњиван и наговаран да удари први Душан је неодлучно чекао. За то време његове присталице су се осипале и постепено га напуштале. Ти пребези редовно би одлазили код краља Дечанског тражећи опрост и обавештавале га шта се дешава у Зети. Можда је стари краљ могао сачекати да се Душанове присталице разиђу саме од себе и да се овај бунт постепено угаси. Међутим, у њему је прорадила она црта необузданости и непромишљености која је била својствена његовом оцу Милутину, а код њега се развила скоро до лудила.

Присећајући се како је за сличну побуну он од оца Милутина био ослепљен, краљ Дечански је решио да се своме сину освети још грозније и да га убије. Мучен синовом неверношћу и плашећи се да изгуби власт краљ Дечански га позове да дође у Рашку. Могуће да би Душан овај позив и послушао да се није томе супротставила његова властела говорећи му да се ради о клопци и да краљ Дечански не жели помирење већ хоће да га ликвидира. И сам Душан је подозревао да се ради о клопци па је почео да размишља о томе да напусти све и оде у неку

страну земљу. Но, то сада није дозволила она властела која је била око њега. Милош Војновић је тада по први пут присуствовао једном директном сукобу који је Душан имао са оном старијом властелом која је још била око њега. Они су му отворено казали да уколико не удари на оца (краља Дечанског) они ће га сви листом напустити и прећи на страну његовог оца, а он нека сам размишља о томе каква ће му бити даљња судбина. У тим разговорима било је веома мало онога поштовања које властела треба да исказује према своме владару и у односу на њих Душан је деловао тек као уплашени младић. Биле су то свакако мучне сцене, поготово за Милоша који није могао да очекује да се на такав начин разговара са владарем.

Тиме је отпор Душанов био коначно сломљен. Како више није имао онолико присталица колико је потребно да би се краљем Дечанским отворено заратило то је од стране Ђураша Илијића замишљена једна скоро невероватна акција. План је био у томе да одабрана група ратника тајним путевима дође до Рашке, опколи двор у Неродимљу те покуша изненада заробити краља Дечанског. У таквој групи ратника могли су се налазити само они који су у стању да издрже без роптања дуг пут након којег ће се одмах упустити у сасвим неизвесну борбу. На неки начин био је то пут без повратка јер у случају неуспеха нико се није могао надати милости старог краља. Нема потребе сумњати да је у овој групи која је кренула на овај пут био и Милош Војновић. Он је од самога почетка пратио Душана у свим подухватима, а сигурно није пропустио прилику да се нађе и у овом, свакако најзначајнијем до тада. С друге стране Милош Војновић је и до тога момента ставио све на коцку па му је било боље погинути у директном сукобу при нападу на Неродимље већ у случају неуспеха чекати у Зети на освету краља Дечанског.

Било би веома интересно знати да ли је Милош Војновић о томе своме кораку обавестио оца, војводу Војина. А опет, могуће је да је и сам војвода учествовао у овоме подухвату. Њега је ионако у последњим годинама углавном заобилазила милост краља Дечанског па не би било чудно да је и он био на Душановој страни. Сам војвода Војин је припадао оној властели која је свој успон у потпуности дуговала својим ратним заслугама, а у том моменту стари краљ изгледа да није много ценио такву властелу. Шта је остало војводи Војину већ да се обрати на ону страну где се услуге његове ратничке вештине траже. Осим тога, војвода је био ратник са значајним искуством које се у овом случају могло добро искористити.

Изабрана војна група завереника је одмах кренула све пазећи да не би била примећена прерано од стране присталица краља Дечанског. Наравно да једна оваква група од две до три стотине коњаника није могла проћи потпуно незапажено и тако нешто се сигурно није очекивало. Себри и случајни пролазници су видели ову колону која је промицала, али сви су им се склањали гледајући своја посла. Било је за очекивати да ће се многи упитати шта тако добро наоружани ратници раде на друмовима Рашке и то се није могло избећи. Због тога је било потребно постићи такву брзину да краљ Дечански и ако дочује да се према Неродимљу ваља ова мала војска не успе да сакупи своју војску или из Неродимља побегне. Управо је у томе била сва ризичност овога подухвата. Краљ Дечански чак није ни морао да

организује отпор, било му је сасвим довољно да се на први глас да се непозната војна група приближава, једноставно склони у оближњи тврди Звечан и читава је акција пропала. Стога је ова читава замисао Ђурађа Илијића имала изузетно мале шансе за успех, али се до краја као и многи други слични ризични и сулуди подухвати управо из тога разлога и остварила.

На крају се група завереника успела пришуњати краљевском двору у Неродимљу. Ипак, ма колико тајно путовали они су били примећени и краљ Дечански је од својих гласника дочуо да се група наоружаних ратника креће по Рашкој. Неко од његових саветника му је сигурно скренуо пажњу да се ради можда о неком изненадном нападу који је организовао његов син Душан. Међутим, краљ Дечански у то није могао поверовати. И заиста, није било никакве логике да би се могао очекивати напад из тога правца. Краљ Дечански је у преговорима видео сина Душана свог смушеног и уплашеног, а од таквог се не може очекивати оваква смела акција. Осим тога знао је и то да је дошло до наглог осипања Душанових присталица јер је већина мислила да је његова ствар доживела потпун неуспех. Ко би сада ризиковао главу за једну ствар која је пропала?

Просто је за не веровати да један толико опрезан човек, какав је био краљ Дечански направи толико пропуста који ће га коштати најпре престола, а онда и главе. Било је сасвим логично да се он на први глас о приближавању непознате војне колоне одмах склони на неко утврђеније место но што је то био потпуно неутврђен двор у Неродимљу. Могуће да је у његовој околини постојао и неки Душанов доушник који га је заварао о томе о каквој се колони ради, куда се она упутила и коначно колико је далеко. Ако се црв сумње и урезао у њега и ако је хтео да обави све припреме за евентуални напад оно што га је преварило било је то што је колона завереника стигла много прије до Неродимља него што је он то очекивао. Краљ Дечански је простом рачуницом израчунао колико је дана потребно јахати да би се из Зете стигло и сигурно је оценио да има још сасвим довољно времена, али оно што је пропустио, а на шта је Ђурађ Илијић сигурно рачунао, јесте брзина којом су се завереници кретали. Усиљеним даноноћним маршом они су пут превалили за неколико дана брже но што се такав пут прелази у нормалним приликама.

Остаје питање начина на који су завереници извршили напад на Неродимље. По неким изворима у само јутро напада на Неродимље (21. август 1331. године) краљ Дечански се осећао довољно сигурним да се тога дана упути у лов. Оставио је у двору, потпуно неутврђеном без иједне тачке из које се могло бранити од изненадног напада, своју жену краљицу Марију и сина Симеона, од којих се и иначе нигде није раздвајао. У то рано августовско јутро, док су се прамичци магле још ваљали преко ливада, краљ Дечански је са својом пратњом изјахао. То је било баш оно што су завереници притајени у околним шумама чекали. Директан напад на двор док се у њему налази краљ са својом пратњом која и није била тако мала било је веома ризично извести. Завереника није било много, били су уморни и у таквој ситуацији није било паметно напасти краљеву пратњу. Сигурно је да краљевих људи није било много, али били су то одморни људи, све сами спремни ратници који су у томе моменту били спремни и живот дати да одбране свога

владара. Вероватно је да су завереници имали и доушника у Неродимљу који им је све то дојавио и да су због тога имали овако прецизан план. Било како било они су сачекали да краљ са пратњом изјаше из двора и онда су напали. Једна је група напала двор док је друга покушала да ухвати краља.

Двор се одмах предао, али краљ је користећи то што се налазио на одморном коњу са својом пратњом измакао потери уморних завереника. Стигао је до тврђаве у Петрчу једва 10 километара југозападно од Неродимља. Ово мало утврђење дизало се на врху брда и имало доста повољан положај. Било је окружено зидом издужене овалне основе, димензија 35 са 40 метара и са великим кружним донжоном у унутрашњости који је био висок око 10 метара. То је више била нека кула стражара него што је била неко озбиљно утврђење из којег се могао пружити ефикаснији отпор. У самом Петрчу боравила је мала посада недовољно наоружана и без било каквих залиха које су потребне да би се издржала опсада. Осим тога у самој краљевој пратњи дошло је до малодушности и нека од властеле су га већ почели напуштати. Да зло буде још и веће једна група завереника је већ стигла до тврђаве и патролирала је око ње пазећи да краљ не побегне. Није било друге већ да се преда.

Заробљеног краља Дечанског су одмах довели до Душана и бацили му га пред ноге. Неки писци кажу да је краљ Дечански био окован и да је такав у ланцима лежао пред Душановим ногама. Уколико је то тачно онда је био то страشان приказ. Моћни краљ који је до пре само неколико часова себе сматрао апсолутним господаром сада је лежао на хладном камену, сав упетљан у ланце, а обесна властела је стајала у кругу и изругивала му се. Нико га се више није бојао, а није ни имао разлога. Није то више био онај страшни краљ Дечански већ уплашени старац који је стрепио за свој живот.

Та ситуација је у потпуности збунила Душана који није знао како да се понаша са оцем којег се до тада толико бојао. До сада је он био тај који је дрхтао пред њим, а сада пред собом гледа оца страховито уплашен. Можда се тада у њему појавила и грижа савести јер је у борби за власт подигао на оца руку. Завереници који су довели краља Дечанског пред Душана заинтересовано су посматрали како ће Душан да реагује и сигурно није прошло без изненађења када су видели како је он пришао оцу, узео га за руку и говорио му како му не прети никаква опасност и да нема било каквог разлога да се боји за свој живот. Да би своје речи још више учврстио пред оца је довео краљицу Марију и њеног сина Симеона. Овакав поступак сигурно је помало и охрабрио краља Дечанског дајући му наде да ће се све завршити са некаквим измирењем.

Ако је то краља охрабрило, велможе које су биле око Душана, надасве војводу Богоја, Димитрију Суму и Ђурађа Илијића, је сигурно уплашило. У случају да краљ Дечански остане у животу и да дође до Душановог измирења са оцем, нити једноме од њих више живот није сигуран. Осим тога, нико у томе моменту није знао како ће да реагује остала Рашка господа на вест да је извршен напад на краља Дечанског, а постојала је веома мала нада да ће Душан бити прихваћен од свих. Док су

посматрали како се Душан пажљиво односи према оцу многи завереници су се сигурно покајали што су краља Дечанског заробљавали живог јер судећи по Душановом понашању, између оца и сина предстоји помирење. Душан је (вероватно због младости) био сувише оптерећен очинским ауторитетом да би краља Дечанског присилио да абдицира и да га након тога затвори у неки од манастира. По свему судећи он ће од оца затражити опроштај, повратити га на престо, а сам се вратити у Зету и чекати да редовним путем наследи краљевство. То се није смело дозволити, тим више што су старији завереници добро познавали краља Дечанског. Још увек се препричавао начин на који је краљ Дечански varaо свога оца краља Милутина толике године о томе да је слеп, а добро је било познато како је старога краља Милутина тешко надмудрити. Ако је успео њега да превари биће му то далеко лакше са младим Душаном. У томе моменту изашли су на видело сви недостаци које је Душан имао. Несумњиво да је он био веома храбар и спреман ратник, али у оваквим политичким стварима где се првенствено гледа ко ће кога да надмудри он је био још увек наиван.

Када се завршио сусрет оца и сина и када су краљ Дечански и његова породица одведени у посебне просторије, Душан је остао насамо са завереницима. Он сам је мислио да је читав посао обављен и да је сада потребно објавити целој Рашкој да је дошло до помирења оца и сина. Док је то говорио било је приметљиво колико му је олакшање донела таква мисао. Мора да га је изненадило када је приметио да код завереника не примећује исто такво олакшање већ један суздржан опрез. Они су му саветовали да још увек није време да се објави таква вест и да је за сада најсигурније да се краљ Дечански са женом и сином склони у тврди град Звечан, тобоже ради властите сигурности. Иако му није било баш најјаснији разлог свега тога Душан је на крају пристао. Неког великог избора он и није имао. Био је окружен са завереницима у којима је још увек било ратничкога жара из недавне акције и свако супротстављање њима, довело би и њега самога у опасност. Онакви крупни, бркати под пуном ратном опремом која је на њима звецкала они нису давали никакву гаранцију да се са њима може расправљати о таквим питањима која су се тичала и њихових живота.

Исто то вече под јаком пратњом краљ Дечански са породицом је смештен у тврди град Звечан. То је била стара тврђава из које су некада Рашани осматрали према Византији. Она је била сведоком неколико српских победа. Ту је далеке 1093. године жупан Вукан потукао византијску војску. Недалеко од саме тврђаве, код Пантина, и жупан Стефан Немања (1172.) ломи једну другу византијску војску. Тврђава је подигнута на високој и скоро неприступачној купи (800 м надморске висине) и са те висине контролисала је важне путеве: босански (Косово-Босна), ибарски пут и пут за Метохију. Тврђава је веома вешто грађена и њен архитекта је успео да је прилагоди самоме врху стене на којој лежи. Град је снажно утврђен са свих страна зидом који је ојачан кулама. У сам град се улазило са запада. Са дворишног простора те капије улазило се у један мањи и нижи део тврђавског простора. Ова тврђава је могла да издржи дужу опсаду будући да је била опремљена једном великом цистерном за воду укопаном уз северни зид. У унутрашњости тврђаве налазио се један двор на два спрата озидан опеком у којем

је био смештен краљ Дечански са породицом. Била је ту и једна црква коју је саградио још Стефан Немања. Јужну страну града бранио је зид нешто слабији од других, али због неприступачности терена са те стране се није ни очекивао напад. Оно што је нарочито ојачавало одбрану града и дозвољавало му да издржи дуге опсаде био је један лагум са северне стране који се спуштао све до подножја брда до извора тако да су браниоци увек имали довољно питке воде.

Даљњи догађаји као да су ишли без Душанове контроле. Ђурађ Илијић је по целој земљи разаслао гласнике који су обавештавали Рашку да је извршена смена на краљевском престолу. Било је изненађења, понегде и негодовања, али не и отвореног отпора. Ситуација је била нејасна, а властела као и увек толико разједињена да није била у стању да јединствено наступи. Још увек се није знала судбина краља Дечанског, а било је много прича да је у окршајима погинуо. У таквој ситуацији је било од свега најсигурније изјавити новоме краљу верност него било шта друго покушати. Стога се скоро сва властела из Рашке слила код Душана не би ли му исказала верност. Завереници су могли бити сигурни да од стране властеле, барем за прво време, неће бити бунта, али највећу бојазан је изазивала реакција цркве. Све су очи биле упрте у поглавара српске православне цркве - архиепископа Данила II.

Познато је колико је овај духовник у то време био значајна личност у Србији. Још за време краља Милутина он се истицао у многим дипломатским акцијама у које га је краљ слао, а ни борбене вештине му нису биле непознате па је остала позната његова одбрана Хиландара од насртаја Каталонаца. Данило је био тај који је до последњег момента стајао уз постељу краља Милутина док је овај умирао, а он је био и тај који је предводио и оружане чете које су штитиле Милутинову погребну поворку од напада насртљивих пљачкаша. Данило је одиграо и одлучујућу улогу при убеђивању Милутина да дозволи повратак из изгнанства своме сину Стефану (Дечанском), а у каснијим борбама између Стефана и Константина пружио је пуну подршку Стефану. Своју захвалност за све оно што је за њега учинио краљ Дечански је Данилу узвратио онда када му је помогао да постане поглавар српске православне цркве. Било је много разлога који су говорили за то да архиепископ Данило II неће радо гледати на ову насилну смену краља, тим више што је црква одувек заступала легитимитет при промени владара.

Стога је и писмо које је Душан послао архиепископу Данилу II било у тој мери снисходљиво да није личило на поруку коју шаље владар. Писмо је покушавало да објасни због чега је дошло до ове насилне промене на престолу, али тешко да је у томе успело. На сву срећу, архиепископ Данило II је ипак био у првом реду политичар који се није много заносио емоцијама видевши у насилној смени краља Дечанског само државну потребу. Србија је са новим краљем требала само да добије, а архиепископ, будући практичан, видео је у Душану личност која ће Србију довести у до тада неслућене висине. Стога је његов одговор био погодан ван свих очекивања. Архиепископ Данило II је упутио честитке Душану на доласку на краљевски престо и 8. септембра 1331. године у присуству целокупног свештенства и племства у двору Сврчину крунисао Душана за краља Србије.

3. Ставилац Милош Војновић

Свим овим догађајима присуствовао је сасвим сигурно Милош Војновић. Његова улога у самом нападу на двор у Неродимљу и у заробљавању краља Дечанског била је активна. Ту је требала младост, снага, одлучност и много тога авантуристичког које веома често прелази и у неразумност, што је одлика младих људи. За такву улогу Милош Војновић је био идеална личност. Међутим, након заробљавања краља Дечанског било је потребно много политичког такта и опреза, што поседују углавном старији и искуснији. Стога је за очекивати да је у том делу након заробљавања краља Дечанског, војвода Војин био уз Душана, а да је Милош Војновић за тренутак истиснут из наредних догађаја.

Ипак, саме крунисању у Сврчину присуствовала је цела породица Војновића чиме је на сасвим недвосмислен начин истакнута подршка Душану. Због свог целокупног учешћа у овоме подухвату заузимали су важна места у свој оној гужви која је трајала док је крунисање текло. Били су у једном од првих неколико редова властеле која је била привилегована да без пропињања на прсте посматра како архиепископ Данило II на Душанову главу спушта краљевску круну и да сасвим јасно чују како му говори: *"Положио си на главу његову венац од драгог камења, и умоли од тебе живота и дао си му дужину дана на векове векова"*. Након крунисања у једној од просторија на двору у Сврчину са најјачим велможама из Србије, присуствовали су Војновићи тајном саветовању где је главну реч водио архиепископ Данило II. Ту је, сада већ краљ Душан, могао чути од архиепископа савете о томе како да влада Србијом.

И сада на овоме месту долази до најтамније мрље у Душановој иначе сјајној владавини. Непосредно након његовог крунисања дошло је до изненадне смрти његовог оца, сада већ бившег краља Стефана Дечанског (11. новембра 1331.). Постоје верзије по којој је Душан лично наредио да се отац задави, али и верзије по којој је краљ Дечански умро природном смрћу. Можда је најближи истини прича по којој је краљ Душан притиснут околином морао да се сагласи са уклањањем оца, односно ако већ није наредио очево уклањање онда се са тиме барем сагласио. То што је његову околину, коју су сачињавали углавном завереници, плашила могућност да краљ Дечански буде ослобођен и послан у неки од манастира, не треба да чуди. Краљ Дечански је био веома осветољубив и тешко је поверовати да би он мировао у манастиру те да не би покушао да се поново врати на власт. Завереници су најбоље од свих знали како је њихов положај несигуран и да они и немају толико много присталица како је то можда сјајна сцена из двора у Сврчину у време крунисања могла да пружи. Сви ти лицемери који су се додворавали њима и новоме краљу Душану би на први знак да се краљ Дечански ослободио прешли на његову страну и ударили на њих. Једина сигурност за заверенике, али и за краља Душана, је била у томе да се краљ Дечански уклони, односно ликвидира.

Стога не изненађује то што је на краља Душана извршен веома јак притисак. Он се у почетку томе одупирао, али како су се лица велможа почела постепено у бесу изобличавати то се Душан уплашио и за свој живот па је стога пристао да оца

жртвује. Да је међу завереницима који су притисли краља Душана био присутан војвода Војин скоро је сигурно. Он је од самога почетка био на Душановој страни и на њега је уложио све што је имао. У случају да краљ Дечански успе да се поврати на престо, тада живот војводе Војина и целе његове породице не би вредео ништа. Стога се тако нешто није смело ни по коју цену дозволити. Најсигурнији начин да завереници мирно спавају и да се не плаше освете краља Дечанског био је у томе да се он ликвидира. Међутим, то они нису могли сами да одлуче. Заправо, могли су, али тада би на себе навукли веома лош глас краљеубица и могућу освету краљ Душана. Лицемери, какви су већ били, морали су да се сакрију иза некога, а ко је могао бити погоднији од краља Душана. Његова тобожња одлука да се ликвидира краљ Дечански њима би донела необориви алиби за даљњи живот и за будуће ходање високо уздигнуте главе. Сва кривица и проклетство што је дигао руку на оца пала би на краља Душана, а они би били изван тога. И заиста је тако било. Данас легенда о смрти краља Дечанског не зна ни за једнога од завереника који је учествовао у његовом убиству, сву кривицу бацајући на оцеубицу - краља Душана.

Сама судбина краља Дечанског је била одлучена још много раније него што се Душана уопште питало за то. Завереници су одмах након што је краљ Дечански заточен у Звечану наредили да се он одвоји од породице. Тиме су добили могућност да лакше своје злодело до краја изврше јер би целатима поглед на краљеву породицу могао можда омекшати срце. И иначе није било лако наћи онога ко би тај злочин извршио јер радило се ипак о краљу. Нико није волео да уз своје име носи епитет краљоубице, тим више ако на престолу треба да седи његов син. Осим тога радило се о члану породице Немањића, а неколико од њих је већ проглашено за свеце. Ко би смео јавно дићи руку на њих? Дакле, ни међу завереницима није било лако пронаћи онога који ће одјавити у Звечан и тамо најпре наредити, а онда нагледати како се убиство краља одвија.

Сам Душан се целога живота стидео свога чина и вероватно помало и плашио онога на шта је по свему судећи био присиљен. Своју улогу у свему томе покушао је да сакрије кроз Житије краља Стефана Уроша III (Данилов ученик) које је писано по његовој наруџбини и где је смрт Стефана Дечанског приказана као природна. Да Душана вероватно пече савест види се и из тога што је канонизација краља Дечанског извршена релативно брзо након његове смрти, већ 1339-1343. Тиме се народним масама могло рећи много тога што скида са Душана било какву одговорност. Исто тако, не треба мислити да је сва властела у Рашкој знала праву истину. Узак је круг оних који су били упућени у целу ствар, а вероватно да су отрови и ножеви у неком мрачном ходнику уклонили оне ситније који су у томе учествовали или су знали више него што им је било потребно.

Сама улога војводе Војина и његовог сина Милоша у свему остаје непозната. Међутим, уколико је тачна могућност да су они краља Душана пратили верно кроз све ово што се до сада дешавало не постоји било какав разлог да се мисли да су последњи догађаји везани за смрт краља Дечанског протекли без њих. Све оно што се дешавало око краља Дечанског су биле ствари које су биле изузетно осетљиве и ствари које су могли да обаве само оне личности које су до краја углубиле у све те

догађаје. Ако су и учествовали у свему томе војвода Војин или син му Милош морали су присуствовати мучној сцени када су целати сишли у тамницу не би ли задавили краља Дечанског. Под светлима бакљи краљ Дечански је сигурно одмах погодио шта му се спрема па је пре него што је казна извршена проклео сина Душана и све његове потомке. Сцена мора да је била страховита као што је била и клетва коју је бацио. Клетва је оставила страшан утисак на све оне који су били присутни извршењу казне и они нису били у стању да је сачувају као тајну. Она се ускоро раширила у народу који је није заборавио и који се ових речи краља Дечанског сетио онда када је 1389. године кнез Лазар погинуо на Косову.

У следећих неколико месеци се показало да Душанов долазак на власт није остварио очекивања великог дела његових присталица из Зете који су га до тога момента подржавали. Већ у априлу 1332. године под вођством Дмитрије Суме и војводе Богоја дошло је до отворене побуне. Нешто дипломатијом, а нешто и силом успео је краљ Душан да побуњенике умири. У овим немирима војвода Војин и његов син су у потпуности подржавали краља Душана.

Након овога власт краља Душана је била релативно сигурна па је извршено и награђивање оних који су му до тада помагали. Међу највернијим присталицама била је и породица војводе Војина. Ми данас не знамо какву је награду добио војвода Војин, али она се могла састојати једино у додељивању на уживање неких територијалних области. Сигурно не великих јер би историјски извори сачували помен о томе. Никаких титула није било и Војин је остао на називу војводе који је добио још од покојног краља Дечанског. Прави добитник је био Милош Војновић јер га је краљ Душан задржао поред себе на двору дајући му титулу ставиоца. Ову титулу добијали су они млади племићи који су тек започињали своју каријеру на двору. Сама титула није у хијерархији дворских звања значило много, али у својој суштини је била много важнија него што то можда може да на први поглед изгледа. Она није била везана за обављање само дворских обреда (рецимо око владарске трпезе што је обављао столник) већ више за политичке послове. Ставилац је имао своју улогу при политичким преговорима, посредништву у пословима између домаће властеле, склапању уговора, итд. Дакле, био је присутан при свим иоле значајнијим догађајима везаним за државу.

Сада је Милош имао сасвим јасан преглед свега оног што се дешавало у Србији, а осим тог био је и на двору где је често виђао краља који му је поверавао разне послове. На тај начин стварао је себи реалну могућност да га краљ стално има пред очима и да ако га запази награди са неким много већим и уноснијим дворским звањем. Да је остао у Гацком поред оца и браће ситуација би била сасвим другачија. Краљ би га поред оних силних ласкаваца и улизица који се мотају око двора сигурно заборавио и он би остатак живота провео као сеоски племић помало чаркајући са суседима и одлазећи у неке од ратних похода. Та чамотиња замењена је веселим дворским животом који је осим мноштва задовољства пружао и могућности за брзо напредовање. Не треба заборавити да је Милош био млад и да му је двор где су се сретале многобројне интересантне личности, младе племкиње био далеко ближи него усамљени живот у Гацком.

Узимајући све то у обзир Милош је могао да буде задовољан са својим успехом. Највише тиме што је успео да уђе у круг оних који су били око краља и да самим добије увид у све државне, али и дворске послове. Могуће да су му ови дворски послови били много интересантнији јер знати њих значило је знати све дворске сплетке које су итекако одлучивале о томе како ће ко напредовати. У тим дворским сплеткама по свему судећи ни Милош није био баш наиван и у њима се доста добро сналазио. Помоћу њих добијали су се они државни послови који су могли омогућити напредовање. Тако је Милош успео да за себе избори веома значајно место у делегацији коју је краљ Душан послао на преговоре са Дубровником.

Већ дужи низ година односи између Србије и Дубровника су непотребно затезали око питања полуострва Пељешца и града Стона. За Дубровник је ово полуострво имало стратешки значај, а Србији није много значило. Како је Дубровник при Душановом крунисању био међу првима који га је подржао, а при побуни у Зети пружио му велику помоћ то је Душан у знак захвалности одлучио да им прода ово полуострво. Ситуација се мало компликовала око тога што је и Босна полагала право на Пељешац и Стон, али то је било "голо право" јер је Србија фактички држала спорне територије. Пазећи да ни са једном од страна не дођу у сукоб Дубровчани су нашли једно изузетно решење тиме што су и од Босне и од Србије откупили Стон и Пељешац. Тиме су једну ствар платили два пута, али трговина се исплатила.

Цела ова трговина није прошла без оних радњи који чине дипломатију колико интересантном толико и уносним послом. Не знајући како да убеди краља Душана да им прода Стон, Дубровчани су се обратили Которанину Никола Бући који је имао несумњив утицај на краља Душана. Бућа је у то доба имао титулу протовестијара и заузимао угледно место на српском двору. Да би употребио свој утицај на краља, Бућа је морао од Дубровника да буде и добро стимулисан, а то се увек чинило најјефектније помоћу злата. Наравно, да се скала оних који су помогли Дубровнику у овој трговини није могла завршити само на Бући већ је ишла и даље. Како је и Милош Војновић био у делегацији која је преговарала са Дубровником то не треба сумњати да је и он добио свој део звечеће награде од Дубровника. Но, његова улога у односу на ону коју је одиграо Бућа била је ипак сразмерно мања тако да је Бућа могао да тражи и да добије од Дубровника и то да га овај уврсти међу своју властелу. Наравно да Милош није могао ићи толико далеко, али био је млад и могао је очекивати да ће и он једном да буде у таквој доброј позицији у каквој је сада Бућа. Требало је само чекати. На крају је трговина спроведена и Дубровник је од Србије откупио Стон (децембра 1332.). Услови за краља Душана су били релативно добри: добио је као цену за ове територије укупно 8000 перпера и стални годишњи доходак од 500 перпера. Овај годишњи доходак од 500 перпера ће касније да одигра значајну улогу за породицу Војновић у будућим годинама тако да ће бити узроком многих невоља које ће Дубровник да доживи од њих.

Милош Војновић при самим преговорима са Дубровником није имао неку активнију улогу тако да је могао да се забавља тиме да посматра шта се све дешавало. Он није имао политичког искуства јер не треба заборавити да је свој

живот провео у сиромашном Гацком, а онда углавном на бојним пољима уз краља Душана. Ту је могао да види мало од оног префињеног и дотераног што се сретало на дворовима. Његов круг познаника се завршавао са познавањем сурових и грубих ратника и истих таквих обичаја. При преговорима са Дубровником имао је прилику да види њихову богату властелу Павла Мартинушевића, Климента Гучетића и Николу Лукаретића. Ту на лицу места могао је да упоређује ове светски васпитане и образоване људе који су дошли из сунчаног Дубровника и који су обишли многе европске дворове у сличним мисијама са свиме оним што је имала Србија.

Иако је одрастао у Гацком које се налази у Дубровачком залеђу и што је у своме детињству виђао мноштво трговачких каравана који су преко имања војводе Војина долазили и одлазили из Дубровника, Милош Војновић сигурно да није имао прилику да види представнике тако високог дубровачког племства као што су то ови са којима је сада контактирао. Било је веома тешко упоређивати ове префињене и у фине материјале обучене Дубровчане са оним суровим и прашњавим гоничима који су на магарцима преносили свој трговачки терет. Милош је навикао да Дубровчане замишља онаквим каквим је видео те трговце док су на магарцима преносили своју скупу робу. Они се нису много разликовали од људи у Гацком. Вечито прашњави и у журби са мноштвом псовки и повика са својим караванима улазили би у села у Гацком и ту напајали водом себе и магарце који су им преносили терет. Око њих су се окупљала радознала деца и посматрала их како на робове вичу терајући их да брже напоје магарце, а сами су се забринуто освртали плашећи се напада разбојника. Скоро сви су били наоружани, а веома често су унајмљивали и професионалне чуваре. Ови Дубровчани са којима је преговарао нису били ни слични онима које је виђао на малим сеоским трговима.

Тек ту, у преговорима са Дубровником, могао је да се увери да није довољно знати витлати буздованом или мачем па већ самим тиме бити користан своме краљу и држави. Несумњиво да је Србија имала довољно богатства, али није имала довољно људи који су у стању да воде дипломатске преговоре такве врсте. Било је довољно ратника, али не и дипломата. Баш зато су скоро сви иоле значајнији дипломатски послови падали једино на Которанина Бућу. Србија је требала управо таквих свестрано образованих људи, али је њих тада било веома мало. Можда је и то био разлог зашто је Милош тада био ту присутан учећи се дипломатским вештинама. Био је млад, краљ Душан је у њега имао поверења, имао је завидно порекло и породица му је била релативно богата, а по свему судећи имао је довољно интелигенције да може да учествује у политичким преговорима. Постојали су сви предуслови да преговори са Дубровником буду само почетак једне блиставе каријере, али судбина је хтела другачије. Није прошло много од преговора са Дубровником, а смрт је покосила Милоша Војновића. Управо ти преговори су били и последњи пут да се он спомиње у историјским изворима. Умро је веома млад тако да се није стигао оженити и имати порода.

Смрт Милошева је била велики губитак за породицу Војновића која је тих првих година владавине краља Душана почела нагло да јача. То што су Војновићи изгубили свога представника на српском двору и те како је могло да се осети у

каснијим догађајима. То је било време када је јача властела "гутала" ону слабију стављајући је под своју власт. Чини се да су Војновићи успели да избегну ову судбину и то највише захваљујући смотреном вођењу политике од стране војводе Војина. С друге стране не треба уопште сумњати у то да војвода Војин није до краја искористио своју снагу да слабију властелу у околини Гацког стави под своју контролу. Он по свему судећи није напуштао Гацко и боравио је углавном на својим поседима штитећи их од напада са стране, али и стављајући под контролу ситнију властелу. То није био нимало лак задатак, али имао је помоћ двојице својих млађих синова: Алтомана и Војислава. Ова двојица нису била много млађа од Милоша, међутим војвода Војин их је држао поред себе не желећи да их, као Милоша, пошаље на двор краља Душана. Да тако нешто учини вероватно је имао могућности, али сматрао је непотребним за интересе породице. Била је то врло мудра породична политика.

У Гацком, као седишту старих имања и оних које је вероватно од краља Душана добио као награду за дотадашње услуге, војвода Војин је са своја два сина управљао чврстом руком. Истовремено на двору краља Душана имао је најстаријег сина Милоша који је имао довољно утицаја да их и тамо заштити од могућих сплетки њихових непријатеља. У Гацком је главна сила за заштиту интереса породице Војновић била оружана сила и мач који су у руци држали војвода Војин и синови му Алтоман и Војислав, док је на двору краља Душана главно средство била сплетка којом се користио Милош Војновић. Ко би се од ситније властеле које су Војновићи на силу стављали под контролу уопште могао жалити на војводу Војина пред краљем Душаном? Ако би се коначно неко и усудио, ту је био ставилац Милош који се увек могао пред краљем позвати на велике заслуге своје породице и тиме сасвим обеснажити жалбе оних којима су Војновићи учинили нешто нажао.

4. Србија као царевина

Није чудно ако је нагла Милошева смрт могла да забрине војводу Војина. Нестанком Милоша нестао је и сав онај непосредни утицај који је ова породица имала на краљевском двору. То је могло да буде веома опасно јер су Војновићи, судећи по каснијим поступцима које су имали кнез Војислав и жупан Никола, били по природи веома осиони и насилни. Њихови наступи су били углавном груби, а веома често на ивици онога што је владар могао толерисати на име старих заслуга. Ова породица је ценила једино чврсту руку, а говор оружја је било једино оно што су они разумели. Нема никакве сумње да је управо такав био и војвода Војин, коначно читав његов успон је везан за његове ратне заслуге. Са мноштвом непријатеља које створио, а уз смрт сина Милоша и нестанак оне заштите коју је преко њега имао на двору, војвода је заиста имао разлога да се забрине.

Међутим, неким начином показао се довољно снажним да издржи све притиске и да у наредним годинама очува своју позицију. Оставши без најстаријег сина он се ослонио на преосталу двојицу синова - Алтомана и Војислава. Нема сумње да су они и до тога момента уз оца учествовали у окршајима које је овај имао са околном

властелом, али ту се њихова улога исцрпљивала. Војвода више није слао своје синове код краља на двор тако да је њихово деловање остало везано за област којом су они управљали. То упућује да је војводина област постала довољно велика и да он није више био у стању да обави све оне послове који су потребни да би се њоме управљало па су и синови морали да му у томе помажу. Но, још увек су тесним везама са краљем Душаном тако да је Војислав Војновић током 1333. године путовао у Дубровник обављајући неку мисију везану за светодмитарски доходак у коју га је краљ послао. То вероватно да није био посебно битан задатак, а то што је Војислав био одабран за њега била је више последица тога што је Гацко било у залеђу Дубровника и што су Војновићи град добро познавали, неголи што је краљ Душан имао у виду неке посебне особине које је Војислав имао и које су га чиниле подобним за тај посао. С друге стране, војводи Војину се могло учинити да је то идеална прилика да покуша да свога сина Војислава протури на краљев двор и да преко њега поново поврати онај утицај који је ова породица имала на двору у време док је Милош био жив. Чини се да је успех био тек половичан и да Војислав на краља Душана није успео да оствари толико повољан утисак да би био позван на двор. Барем не у том моменту.

Много веће наде војводи Војину је давао син Алтоман. Прво помињање Алтомана у историјским изворима јесте из 1335. године. Ту се он спомиње без било какве титуле, само као *"Алтоман, син Војинов"*. Вероватно да је био сувише млад да би у то доба већ имао такве заслуге које би му од краља Душана донеле неку од титула. Могуће да ни он сам није био заинтересован да до титула дође и да је претпостављао живот у својој области оном који је владао на двору.

Иако се није често појављивао на краљевом двору, војвода Војин, а са њиме и синови Алтоман и Војислав нису могли да избегну учешће у ратовима које је у првих неколико година своје владавине краљ Душан водио. Први од таквих је био напад који је краљ Душан извео на Византију уз помоћ грчког пребега Сиргијана (1334.). Да ли су Војновићи били у оквиру оних одреда који су заузели Костур, Охрид и Струмицу тешко је рећи, али у опсади Солуна, коју је лично водио краљ Душан били су сигурно. Под Солуном није било много војних дејстава јер су Византинци успели да на превару ликвидирају Сиргијана и тиме краља Душана лише савезника. Из тога разлога и опсада Солуна је морала бити прекинута. Приликом свих ових ратних дејстава могао се војвода Војин уверити да његова почетна подршка краљу Душану у његовим борбама са оцем - краљем Дечанским није била узалудна. Нови краљ је већ дефинисао свој програм - проширење Србије ка југу и то искључиво на рачун византијских територија. То је одговарало Војновићима јер су се они налазили у близини граница са Византијом и није им представљало неку посебну тешкоћу да се редовно укључују у такве походе. Осим тога биле су то веома богате области у којима се могло доста тога опљачкати. Војновићи се нису могли надати томе да неке од освојених територија припоје онима које имају, али то су могли да компензују богатим пленом које су затицали у освојеним градовима.

Северна страна Србије где је била граница са Угарском и ширење у том правцу није много интересовало Војновиће (били су далеко), али ни краља Душана. Стога није чудо што се краљ Душан у време напада угарског краља Карла Роберта на Србију (1334. године) ограничио само на то да тај напад одбије. То што је угарска војска била страшно разбијена и повукла се у неред у није му много значило и он није покушао да ту предност искористи и да заузме део угарских територија (осим једног безначајно малог дела Мачве).

У прогањању угарске војске преко Дунава учествовали су и Војновићи са својим одредима. У том сукобу они о угарима нису могли да стекну бог зна како добру слику јер су ови безглаво бежали и у том хаосу многи су се подавили у Дунаву. Много година касније на тим истим теренима Војислав (овај пут као кнез) имаће нови ратни судар са угарима, али сада са сасвим другим резултатом.

Следећих неколико година (1335-1340.) биће године релативног мира када се власт краља Душана тек учвршћивала. Војновићи су се углавном бавили на својим територијама и тек спорадично су учествовали у неким пљачкашким упадима у Византију. Онај ратнички жар који је краљ Душан у почетку показивао као да је након сусрета са византијским царем Андроником III у Радовишту (1336.) спласнуо. Чини се да је византијски цар на Душана оставио веома снажан утисак и да се он мало охладио од својих агресивних планова на територије које је држала Византија. Сходно томе и број српских одреда који су се залетали у Византију јак се смањио тако да је у тим упадима учествовала само погранична властела. Како су Војновићи били нешто даље од византијске границе и њихови поседи нису били међу онима који би се могли назвати граничним то је и њихово учешће у провалама у Византију било тек спорадично, ако га је уопште и било.

Током 1340. долази до велике побуне војводе Хреље који је владао Македонијом и његово отцепљивање Византији. Ова побуна је изазвала веома тежак утисак у Србији тим више што је краљ Душан упао у неку летаргију која је била изазвана вероватно неком болешћу. Хрељино одметништво је изазвало извесне покрете међу српском властелом тако да се и сам краљ Душан једно време осећао несигурним. Колико је то код њега узело маха види се из тога што је током јуна 1340. године у преговорима са Венецијом између осталог успео да за себе и своју породицу обезбеди склониште у случају побуне у Србији. За цело то време Војновићи су вероватно боравили у Гацком бавећи се својим пословима па је њихово учешће у овим догађајима минимално и питање је колико су они у њих уопште били упућени.

Стиче се утисак да су се они од смрти Милошеве веома удаљили из најближе околине краља Душана тако да су, иако су и даље спадали међу његову јачу властелу, постепено истиснути и нису више спадали међу његове најближе сараднике. Додуше, то је био један процес који ће тек касније да ухвати маха и који неће утицати само на положај Војновића већ и на осталу рашку властелу. Краљ Душан се почео окруживати новим људима који су свој положај догували искључиво њему - краљу. Тај процес стварања нове снажне и богате властеле биће

везан за освајања великих комплекса територија у Византији, а како до 1341. године краљ Душан нема већих освајачких успеха, то је он још увек тек у зачетку. Стара властела, међу које спадају и Војновићи, није била спремна да у толикој мери прати краља Душана у његовим освајачким подухватима као што је то била спремна новостворена властела. Они су можда били сувише опрезни плашећи се да изгубе оно што су имали, а ту неодлучност су касније пожалили јер је краљ Душан (касније цар) био веома дарежљиве руке према новоствореној властели делећи им као награду огромне комплексе новоосвојених територија у Византији и звучне дворске титуле.

Прави успон краља Душана, онај који ће га одвести у легенду, почиње након смрти византијског цара Андроника III (1341. године). До тог момента краљ Душан као да је био фасциниран овим царем тако да од њиховог сусрета у Радовишту од стране Србије није било никаквих покушаја освајања византијских територија. Одмах након смрти цара Андроника III у Византији су почеле борбе око престола. У овим борбама до изражаја је нагло дошао Јован Кантакузен који се трудио да постане регент наместо Јована V, сина покојног цара Андроника III. Када у томе није успео морао је да бежи из Цариграда, а регенство добије патријарх Јован. Тога момента је започео у Византији грађански рат, али веома лоше за Кантакузена јер током 1342. године он мора да бежи из Византије.

Тада га је пут нанео у Србију код краља Душана коме је понудио сарадњу. Њихов сусрет се догодио у Приштини током јула 1342. године и ту је склопљено савезништво. У то време краљ Душан је око себе већ имао одређени круг властеле са којом је најтесније сарађивао, а најистакнутије место су имали његов полубрат Симеон, рођени брат краљице Јелене - Јован Асен, а од новостворене властеле свакако браћа Јован и Богдан Оливер који су на неки начин били иницијатори сусрета краља Душана и Јована Кантакузена. Били су ту и представници породице Влатковић, Дејановић, и други. Све су то били људи и породице које је уздигао краљ Душан и никако нису спадали међу стару српску властелу. Самим преговорима са Кантакузеном су присуствовала 24 најмоћнија српска великаша и међу њима сигурно није било Војновића. Они су спадали међу угледну властелу, али ни ком случају не толико да би били једни од оних који су присуствовали овом састанку. О свим овим догађајима они су могли да чују једино из прича.

Када је између краља Душана и Јована Кантакузена склопљено савезништво у јесен 1342. године започеле су и заједничке војне акције. Оне су ишле у два правца. Војну групацију која је нападала на Албанију водио је краљ Душан. Истовремено, Кантакузен је са војском којом су командовали Јован Оливер и војвода Вратко нападао на Сер. Док је током јесени 1342. године и пролећа 1343. Кантакузен безуспешно ломио зубе и свађао се са српским војводама под тврдим Сером, краљ Душан је имао веома успешан поход по Албанији зауевши велике комплексе територија. Све то Кантакузен је гледао преким оком, а ускоро је дочуо да долазе и тајна посланства из Византије код краља Душана нудећи му велике награде не би ли им га предао. То је код њега изазвало најпре подозрење, а онда и страх. Све то је

било довољно да савезништво пукне и да од средине лета 1343. године краљ Душан и Јован Кантакузен постану непријатељи.

У свим овим ратним дејствима свакако да су учествовали и Војновићи и то у оним одредима које је предводио лично краљ Душан. Постоји могућност да у ратним дејствима најмлађи Војновић, Војислав није учествовао јер је у лето 1343. године, дакле баш у време док је краљ Душан нападао на Албанију, он боравио у Дубровнику. Какав је то био посао не зна се, али је био такве природе да је захтевао од Војислава да проведе неко време у граду. Да је Војислав уживао извештај углед у Дубровнику види се из тога што је му је град плаћао храну. Тако је Мало веће донело одлуку да се Војиславу докле год буде боравио у граду даје хране у вредности два перпера.

Највероватније да су у то време и Алтоман и Војислав имали своје засебне области. Алтоман је држао неке територије у залеђу Дубровника, а за Војислава се не зна где је била његова област, али се зна да јој је припадало место Свињарево. Војислав се као господар засебне области спомиње први пут 14. јануара 1345. године па се може претпоставити да ју је стекао нешто раније, могуће баш 1343. године, односно некако у време док је боравио у Дубровнику. За претпоставити је да Војислављева област није била ни велика, а ни богата и да је њена снага била тек симболична. Највећи део породичне баштине држао је још увек отац - војвода Војин, док је старији син Алтоман држао неке слабије територије, али још увек много боље од оних које је имао Војислав.

Алтоманово седиште је изгледа било негде у залеђу Дубровника тако да су преко његових територија пролазили каравани дубровачких трговаца. Стога су и његови односи са градом били чести, а изгледа и веома срдачни. Територија којом су се каравани дубровачких трговаца кретали била је несигурна јер је богати товар увек привлачио разбојнике. Свака заштита коју су пружали господари области којом су се кретали каравани била је трговцима од животног значаја, а како је Алтоман пружао ову подршку то су му увек практични Дубровчани били захвални. Наравно да Алтоман ту заштиту није давао због тога што је сматрао да је то потребно или из неких несебичних интереса, већ искључиво због тога што је на таквој заштити могао да заради. Да би несметано прошли кроз његову област трговци су плаћали одређену суму новца или су тај намет давали кроз робу. Иако су заштиту куповали трговци су били захвални јер није била реткост да моћна властела и поред добијања "заштитарине" нападне на караване и опљачка их. Алтоман се по свему судећи држао задате речи и то ће му Дубровчани касније вратити.

Послови породице Војновић су ишли очигледно веома добро јер су оба сина још за жива оца имала своје засебне области. Тај успон породице Војновић могуће да је повезан са овим ратним активностима које је имао краљ Душан током 1341-1343. године. Можда је баш тада Алтоман добио титулу великог жупана. Иако се у писаним документима који су сачувани Алтоман по први пут спомиње као велики жупан 1437. године, она је несумњиво њему припала неколико година раније. То свакако значи да га је краљ Душан не само познавао (што је само по себи довољан

успех) већ и веома ценио. Да је то тако сведочи и то што је породици Војновић (можда баш и Алтоману) препустио стонски доходак који је Дубровник плаћао краљу. То није била баш мала свота новца и краљ се не би одрекао тако лако па се може претпоставити да је тај доходак вероватно био награда за заслуге у протеклих пар година. Могуће да је Војислав за време свога боравка у Дубровнику (1343.) обавештавао град да наплата стонског дохотка прелази на његову породицу.

Након раскида са Кантакузеном краљ Душан је ујединио своје одреде и почео са сјајним низом освајања по Албанији (Валона, Берат, Канина) и Македонији (Костур, Драма, Филипи, Хризопољ). Солун се одржао, али је његова околина била темељно опљачкана. Оно што је тада оставила велики утисак на све савременике јесте српско освајање Сера (25. септембра 1345. године). Сада је цела југоисточна Македонија била у рукама краља Душана, а ту је спадало и полуострво Халкидика где је био манастир Хиландар. Крајем те године (1345.) Душан се у Серу прогласио царем. Само крунисање је обављено у Скопљу 16. априла 1346. године. Овом свечаном и сјајном чину без икакве сумње присуствовали су и војвода Војин, велики жупан Алтоман и Војислав. Тада су имали прилику да виде и десетогодишњег престолонаследника Уроша који је крунисан за краља.

Само уздизање Србије на ранг царства донело је многе промене. Српска православна црква је дигнута на ранг патријаршије, а оно што је старој рашкој властели нарочито пало у очи јесу спољне промене које су се догодиле на владарском двору. Одмах након крунисања цар Душан је преузео неке од византијских дворских титула па их је поделио својим најзначајнијим великашима, углавном својим рођацима и рођацима своје жене, царице Јелене. Тако су титуле деспота добили Симеон (царев полубрат), Јован Асен (царичин брат), Јован Оливер (?) и Иваниш (?), док су титуле севастократора понели Дејан (муж цареве сестре Јевдокије), Бранко Младеновић, а титуле севастократора Гргур Голубић, Прељуб, Војихна. Те личности су се почеле називати господа српска.

Стара рашка властела је остала изван домета ових титула, али и изван дељења огромних новоосвојених територија. Нова властела је добила на уживање многобројне дворце, летњиковце, купатила и друга богатства и луксуз који су освојени у Византији што је у много чему утицало на њихов каснији живот. За то време стара рашка властела се није много понела за тим "новотаријама" и у својој суштини остала конзервативна држећи се још увек традиција. Таква је ситуација била и са Војновићима. Нема сумње да су они успели да добро искористе све ове ратове и да су донели много товара напљачканог блага у Гацко. Међутим, сам њихов живот тешко да је претрпео неке веће измене. Стога су и њихови дворци претрпели мало измена и нису имали ни приближно онолико сјаја колико су имало дворци деспота Јована Оливера или севастократора Дејана. Живот је и даље био исто онолико суров као и прије тако да Душаново крунисање за цара није имало посебног одјека у тим крајевима. Велико је питање да ли су они и схватили прави значај тога што је Душан понео царску круну.

Не треба заборавити да стара рашка властела није баш радим оком гледала то што је Душан пружио руку ка царској круни и то што је уздигао Српску православну цркву на ранг патријаршије. Стара рашка господа била је још увек оптерећена традицијом и сматрала је светогрђем то што се стара краљевска круна коју је у Србију донео још Стефан Првовенчани (1217.) мења царском. Још су веће осуде биле то што је Српска православна црква уздигнута на ранг патријаршије чиме је архиепископски ранг установљен још од Светог Саве постао прошлост. Њима никако није било јасно да су сада Српска православна црква и њен поглавар постали једнаким Цариградској цркви и њеном поглавару, а цар Душан у многим стварима изнад византијског цара.

То што је цар Душан од византијског двора преузео дворске титуле и све оне обичаје који су владали на царском двору, код њих је изазивала велико незадовољство. Оставши конзервативни са снажним патријархалним обичајима они никако нису могли да схвате да царски двор захтева и други начин понашања од онога који је некада владао на краљевском двору. За њих је био и остао стран нови дворски церемонијал и коначно луксуз који су могли да виде долазећи код цара. Њима је свакако чудно деловало када би се неко од тек уздиглих великаша попут деспота Јована Оливера појавио обучен у одело сво искићено бисерјем и златом, са појасом од обојене коже или свиле украшеним златним плочицама (такви појасеви су знали бити тешки и по неколико килограма). Жене су се китиле још и више стављајући огромне наушнице (обоци) од злата или бисера, а на главама су носиле дијадеме или круне израђене од сребра. У моди је било прстење и крстови око врата, које су подједнако носиле и мушкарци и жене. За столом је јело служено у чинијама, чашама, кондирима, сланицима, кашикама, виљушкама, посудама за прање руку, а све израђеним од сребра или злата.

На таквом двору патријархална и у својој суштини веома скромна рашка властела се никако није могла осећати пријатно. Незадовољство је изазивала и царица Јелена, горда бугарка, која се мешала у државне послове и чија је реч имала велику тежину. Свесна свога високога положаја, она је равноправно са 24 највеће српске велможе учествовала у преговарању са Јованом Кантакузеном (у Приштини 1342. године) и стиче се утисак, водила тамо главну реч. Осим тога изазвала је велико згражање у Србији тиме што је са царем Душаном током зиме 1347-1348. године боравила на Светој Гори иако је постојала забрана да на то свето тле ступи женска нога. Она се на то није обазирала и монаси на Светој Гори морали су да истрпе то светогрђе. Нико није смео да се супротстави њеној вољи, а понајмање од свих изгледа њен муж - цар Душан. Као живе ватре ње се плашио царев полубрат Симеон (Синиша) и пред царичиним гневом није га могла заштити ни висока титула деспота. Ако је од ње зазирао царев полубрат, може се мислити како су је се тек плашила остала нижа властела. Рашка властела навикла да види жену како се бави децом и осталим кућним пословима никако није могла да смисли да једна жена, поготово странкиња, па макар била и царица, добије овакав велики удео у државним пословима. Још је у сећању старијих била сцена када је краљ Урош I "Велики" византијским посланицима показао своју снају, угарску принцезу

Каталину (жена Драгутина - каснијег српског краља) како преде вуну. Тада је жена знала своје место док се сада све изменило.

Осим тога цар Душан се све више ослањао на професионалну војску састављену од страних плаћеника. Тиме је војска састављена од домаћег племства почела постепено губити онај значај који је имала раније. То је истовремено значило и да владар није завистан од војне силе коју је сачињавало домаће племство већ да је располагао самосталном силом. Уз цара се стално налазио вођа најамника витез Палман. Помало тајанствен, овај витез лугалица је дошао негде из источних Алпа и задржао се на двору царевом водећи му најамничке трупе, већином немце. Како му су свидело у Србији то је за собом довео и свога брата Кијаранеа и синовца Ђорђа.

Били су сви добро наоружани, а краљ Душан им је набављао у неколико наврата најбољу постојећу бојну опрему. Из Венеције су купљени 1342. године оклопи за 100 коњаника и 500 панцира, 1349. године 400 штитова, 100 оклопа, 100 пари наруквица плетених од жице. Много сиромашнија, рашка властела се морала задовољити оном опремом коју је израђивала на сопственом имању код домаћих ковача. Ковачи који су израђивали мачеве били су и те како познати и цењени. Међу њима свакако највише ковач Богдан из села Чабић, Братић из Бара, у Котору ковач Новак, итд. Међутим, за квалитетнију опрему није било домаћих мајстора (балисте, оклопе, самостреле), стога се она морала куповати са стране. Није било много оних који су то могли да новчано издрже. Зато није чудно што је у односу на најамнике под квалитетним оклопом и јаким оружјем рашка властела била у инфериорном положају. То је могло само да додатно распали нетрпељивост.

Тако су прве године царевања донеле доста незадовољства међу старом властелом, управо оном која је заслужна за све оно што се постигло. То је помало и иронија да управо они који су највише заслужни за стварање царевине од ње имају најмање и да се њима управо њихова творевина најмање свиђа. Гледајући све то у ретроспективи, може се закључити да је од тога момента започео онај процес који ће убрзати распад Српског царства. Створене су две врсте властеле, старе рашке и нове која је везана за новоосвојене територије, које се нису међусобно трпеле. У првом моменту снажна личност цара Душана је успела да ове тензије одржава да не букну, али то није могло тако остати дуго.

5. Велики жупан Алтоман

Док су ратне активности мировале и док је цар Душан са царицом Јеленом и сином Урошем боравио у Светој Гори (крај 1347. и почетак 1348.), умро је војвода Војин. Несумњиво да је успон породице Војновић у потпуности везан за његово име и да све оно што је ова породица постигла и што ће касније постићи, јесте искључиво његова заслуга. Умео је да својим ратним заслугама привуче пажњу краља Дечанског и да постигне почетни замах, а онда да временом увиди да је његова будућност уз ону политику коју води цар Душан. Врло смотрено послао је најстаријег сина Милоша на владаочев двор и тамо преко њега имао изванредан утицај, довољан за даљњи успон. Умео је да превлада ону кризу која је настала

када му је син Милош умро, али и да у потпуности искористи оне особине које су показивала његова два млађа сина - Алтоман и Војислав. У сваком случају, могао је умрети задовољан оним што је постигао. Од незнатног сеоског властелина постао је војвода који је управљао значајним делом територије у залеђу Дубровника.

Старији син Алтоман је имао титулу великог жупана и властиту област, а млађи син Војислав није имао титулу, али је такође имао своју област.

Након војводине смрти оне области које је он држао преузео је његов старији син - велики жупан Алтоман. Војиславу овако нешто сигурно није било право, али то је било право старијег брата који је сигурно био од њега и војно јачи тако да му није могао противречити. Могуће да је тада Војислав увидео да са својом малом области не може постићи много и да му је она недовољна за бољу будућност. Од брата Алтомана се није могао надати било каквој помоћи, тим више што се радило о породици у којој је себичњаклук и властити интерес био једини циљ. Судећи по каснијим догађајима изгледа да се браћа, Алтоман и Војислав и нису много слагали те да су њихови односи били на ивици мржње. У сваком случају, након смрти оца, Војислав је почео да размишља шта му је чинити даље. На својој баштини није могао остати и једини могући начин да постигне било какав успех је био у томе да се обрати цару Душану. То је и учинио, но о томе касније.

Одмах након смрти оца, велики жупан Алтоман, пошто је преузео контролу над свим пословима и имањима породице, одлучио је да се ожени. За младу је одабрао Ратославу, ћерку војводе Младена, родоначелника чувене породице Бранковић. Осим Ратославе имао је војвода Младен и сина Бранка (отац Вука Бранковића) који ће неколико година касније да понесе високу титулу севастократора, што вероватно значи да је био у неким сродничким односима са царском породицом. Обе породице, Војновићи и Младеновићи, су биле у много чему сличне. Иако њихов успон датира из времена краља Дечанског, обе породице улазе међу јачу српску властелу тек од времена цара Душана. Но, они још увек нису толико јаки да би се нашли међу 24 најјача властелина који се налазе у савету цара Душана. Они то неће ни успети за живота цара Душана. Но, налазе се у успону и осим оружјем они и са сродничким везама себи покушавају прокрчити пут ка врху. Како су сличне снаге, али истога интереса то је ово њихово орођавање сасвим логично. У ретроспективи гледано, ова породична веза изгледа није донела много ни једној од породица и чини се да они нису много сарађивали. Чак ће у наредном периоду њихови интереси да буду по много чему супротстављени. То не треба да чуди јер су Војновићи били необуздани и у много чему насилнички док су Бранковићи били опрезни и у свему постепени. У односу на Војновиће, мада сиромашнији, Бранковићи су били права господа. Но, у оном моменту и за једне и за друге ова новостворена породична веза изгледала је као веома добра и исплатљива.

Вероватно желећи да што више импресионира таста - војводу Младена, велики жупан Алтоман је од Дубровника замолио да му под најам уступи неколико бродова. Због свих оних односа који су постојали између града и породице Војновић град је, мада нерадо, уступио неколико бродова. У писму којим му јављају ту вест, Дубровчани не пропуштају да наведу да је по њиховим наредбама и

статутима забрањено да се било коме бродови дају у најам, али због поштовања према њему, жупану Алтоману, одлучили су да те наредбе прекрше. Како је постојала опасност да гусари нападну бродове и покушају опљачкати сватове са богатим поклонима то је Дубровник само неколико дана касније одлучио да за заштиту ових бродова пошаље и једну ратну галију. О томе опет обавештавају Алтомана, али му напомињу да најам галије (као и најам бродова) мора он сам да плати.

Дубровчани су овим слаткоречивим писмима на први поглед дали утисак да они веома поштују Алтомана и његову породицу, што углавном није тачно. Они су се породице Војновић плашили, јер су се плашили њихове необузданости и жустре ратничке крви. Покојни војвода Војин се не тако давно залетао са Бранивојевићима све до Дубровачких капија и уништавао им воћњаке и винограде. Са Алтоманом још нису имали таквог искуства па су на све начине покушавали да га одобровоље и да га одрже у том стању. Тешко да би и то био довољан разлог да му унајме бродове и ратну галију да им се није својим писмом лично обратио цар Душан и затражио од њих да учине онако како Алтоман тражи. Цинични трговци и вешти политичари, Дубровчани не заборављају да му и то подвуку наводећи да то чине на првом месту због *"поштовања према писму господина цара"*, а тек онда из *"љубави према самом Алтоману"*.

Да има незаситне апетите као што је то имао војвода Војин, а касније и остали Војновићи, Алтоман је показао затраживши да му Дубровчани, осим бродова и галије, на име стонског дохотка исплате унапред извесну суму новца. Овај захтев су Дубровчани без размишљања одбили сматрајући да Алтоман сада већ сувише тражи. Ипак, да се покаже као пажљив сусед, град овлашћује кнеза и Мало веће да по свом избору одлуче шта ће као свадбени поклон да пошаљу Алтоману и Ратослави. Познавајући са каквом су се шкртошћу Дубровчани односили према новцу тешко да је поклон који су они послали младенцима био неке веће вредности и да је значио било шта више од обичне куртоазije.

Дакле, у касну јесен 1347. године (октобар или новембар) велики жупан Алтоман се оженио са Ратославом Младеновић. Већ следеће године (1348.) родио им се син Никола. Управо те године (1348.) започео је цар Душан освајање Епира и Тесалије. Како је почетком те године умро Јован Анђел, византијски намесник Епира и Тесалије, то није имао ко да организује војни отпор српском освајању. Нешто преговорима са домаћом властелом, а мање силом цар Душан је веома брзо ове области ставио под своју контролу.

Будући да се од раног пролећа те године српска војска у којој је био и велики жупан Алтоман, бавила заузимањем Епира и Тесалије (освајање завршено до 1. новембра 1348. године) постоји могућност да жупан Алтоман није био присутан рођењу сина Николе. О овоме, за њега сигурно радосном догађају, он је сазнао преко гласника или тек када се вратио из ратног похода.

Из Епира и Тесалије, као богатих области, Алтоман је донео мноштво плена, а сам поход, мада је донео велико територијално проширење, био је лакши него иједан прије њега. Мало је било сукоба, много више преговарања, а највише се времена провело по војничким логорима или у одабирању онога што се може опљачкати. Онај плен који је могао донети на својим товарним коњима било је све што је рашка властела могла да добије као награду за ратни поход. Огромне територије које је освојио, цар Душан је поделио својим рођацима. Намесништво у Тесалији као и титулу севастократора, цар је дао своме војводи Прељубу. У Епиру намесник је постао краљев полубрат деспот Симеон (Синиша), а јужне делове Албаније добио је царичин брат деспот Јован Асен. За претпоставити је да многим рашким великашима није било по вољи то што је толико велике комплексе новоосвојених и веома богатих територија цар тако олако поделио својим рођацима. Вероватно да од тог времена потиче и нетрпељивост између старе рашке властеле (где су спадали и Војновићи) и властеле са новоосвојених територија. Иако је жестоко крварила и ратовала, рашка властела је добила веома мало плена у односу на оно што је добила новостворена властела.

У сагласју са тиме појавила се и огромна разлика у богатству, наравно у корист нове властеле. Да омраза буде још и већа постарала се новостворена властела ступајући у тесне везе са грчким породицама у Епиру и Тесалији. Тако се деспот Симеон оженио Томаидом, ћерком деспота Јована II Орсинија (последњи самостални господар Епира) док се деспот Јован Асен оженио за деспотицу Ану (удовицу деспота Јована Орсинија). Осим тога њихови дворови су се напунили службеницима и послугом искључиво грчког порекла. Управо због тога су дворови ових српских великаша много више личили на византијске неголи на дворове најјачих српских великаша. Као и да је то било мало севастократор Прељуб је користио војску која је била скоро искључиво састављена од Арбанаса.

Док се жупан Алтоман Војновић након похода на Епир и Тесалију са богатим пленом натовареним на коње полако враћао у своју област радујући се сусрету са женом и тек рођеним сином Николом, његов брат Војислав Војновић је имао сасвим других брига. Његово ратовање по Епиру и Тесалији му није донело очекивано тако да је и даље остао у братовој сенци. Није му се милио повратак у област коју је држао јер је она била сувише мала и сувише сиромашна за било какав амбициознији почетак. Једина нада му је била да се задржи у близини цара Душана и да на царском двору за себе оствари некакву службу која би му отворила прилику за бољу будућност. Како није био царски рођак, није био богат, а уз то имао је старијег брата који је наследио очево имање то се морао задовољити са било каквом службом на двору. Наравно, највиши тренутни домет за њега је била служба ставиоца, најнижа од свих служби која постоји на владаочевом двору. Са њоме су синови истакнуте властеле почињала своју каријеру. Са истом таквом службом давне 1331. године започео је своју службу и Војислављев брат Милош.

Ипак, услови су се од тада па до сада много изменили. Није се више радило о ставилачкој служби на краљевском двору већ на царском двору. Србија је од тада по величини територије више него удвостручена, а цар Душан спада међу

најмоћније у Европи са аспирацијом да заузме и Цариград. Осим тога царски двор је у односу на некадашњи краљевски двор сада далеко бројнији и има неупоредиво већи број службеника. Сразмерно томе и број ставилаца у царској служби је већи него што је то био случај док је Душан био краљ. То је стварало и тешкоћу за самог Војислава јер уз већи број ставиоца њему је било далеко теже да дође до изражаја него што је то био некада случај са његовим братом Милошем. Простор за напредовање је био знатно сужен јер је царски двор преплављен многобројним царевим и царичиним рођацима, затим рођацима многобројних деспота, севастократора, кесара и ко зна чијих још све. Уз такву конкуренцију где не долази до изражаја само способност већ далеко више ко има какве везе, Војислав Војновић је заиста имао мале шансе. Његова једина предност је била у томе што је породица Војновић имала стварне заслуге за Душанов успон на краљевски престо и што је читав свој успех дуговала једино својој верној служби кући Немањића, а никаквим рођачким или другим везама. С друге стране, Војислав је био у то доба релативно млад, али са већ довољно ратничког искуства и нешто дипломатског (његови путеви у Дубровник), што се није могло потценити. У односу на размажене царево рођаке којима је двор служио више за приказивање богате одеће, Војислав је био човек који је умео да уради поверени посао и у кога се могло имати поверења.

Дакле, некако од тога доба (1348. године) започео је Војислав Војновић своју службу на царском двору у чину ставиоца. Могуће да му је у добијању ове службе помогао и брат Алтоман који није имао ништа против да он остане на двору. С једне стране решио се његовог непријатног присуства у својој околини, а с друге стране имао је брата на царском двору што је била значајна предност. За претпоставити је да се од Алтомана тражио пристанак или да му је барем стављено на знање да му брат остаје на двору.

Тих година (1349 и 1350.) траје дипломатски сукоб између цара Душана и босанског бана Стјепана II. Разлог је била Хумска земља коју су држали Босанци, а на коју је право полагао и цар Душан. У времену од 1346. године па до 1349. године те несугласице су биле замрзнуте, али када је босански бан одлучио да на Хумској земљи сагради тврђаву (на ушћу Неретве) чаркања су опет започела. У самоме почетку Венеција је покушавала да посредује између њих, али ни до каквог решења није долазило. У тим дипломатским активностима могао је учествовати и Војислав. Вероватно да његова улога није била посебно велика, али је сигурно био упознат са свиме што се дешавало.

У овом сукобу далеко је активнији био његов брат, велики жупан Алтоман. Босанци су из Босне често проваљивали и упадали на српску територију преко Требиња, Конавала, Рудина и других места све палећи и уништавајући. Гацко је било на посебном удару и Босанци су га палили, али оно никада није било њихов искључиви циљ јер су кроз њега само пролазили проваљујући све до Котора. Најјачи њихов удар је био у зиму 1349. године када су успели да прођу кроз Конавле све до Цавтата. Свака провала Босанаца је ишла преко оних територија које је држао жупан Алтоман. Он им се вероватно покушавао супротставити, али за

тако нешто су његове снаге биле ипак сувише мале. Без помоћи од царске војске жупан Алтоман је био немоћан у судару са Босанцима.

Цар Душан је једно време оклевао да започне било какву војну акцију мислећи да ће дипломатском акцијом преко Венеције успети да овај сукоб избегне. Када се уверио да то није могуће у октобру 1350. године покренуо је војску, сузбио босанске одреде, а онда заузео и спорну Хумску област. Босански бан Стјепан II скоро да и није пружао отпор већ се повукао у планине. У овој акцији у оквиру царске војске налазили су се и одреди које је водио велики жупан Алтоман Војновић. Он сам је био животно заинтересован да се босанска опасност сузбије јер у протеклих неколико година било је много њихових провала по његовим земљама. По свему судећи, а и није могло бити другачије, са царем је био и ставилац Војислав Војновић. То је била прилика да се у овој акцији истакне и задобије бољи положај на царском двору. Изгледа да је цар Душан имао намеру да са босанским баном раскрсти у потпуности и у томе би сасвим сигурно и успео да изненада из Македоније нису стигле лоше вести. Јован Кантакузен је уз помоћ неких турских одреда успео да заузме Солун, а онда да изврши фронтални напад на Македонију. Како је локално грчко становништво листом пристало уз Кантакузена то су многи српски гарнизони у Македонији клонули и градови су почели да падају један за другим. Пали су Бер, Воден, Петра, Остров, и још доста других што већих што мањих градова. Оно што је могло да цара баци у бригу јесте малодушност коју су одједном показале његове војсковође. Неки су се једноставно предали док су Брајан (Хрисопољски заповедник), Хлапен (доцнији таст Марка Мрњавчевића), Толислав започели преговоре са Кантакузеном. Једини светли пример био је кесар Прељуб који је одлучно и са пуно успеха бранио и одбранио Сервију. На том правцу је Кантакузенев продор био заустављен.

Лом Кантакузенових планова је почео тек онда када је цар Душан успео да се пробије до Македоније са главнином својих снага. Сасвим је извесно да је гро цареве војске био сачињен од плаћеника који су могли да се овако брзо пребаце из Босне до Македоније. У близини Солуна је дошло чак и до директних преговора између цара Душана и Јована Кантакузена. Два некадашња савезника која су се клела на вечито пријатељство, а сада љута противника су се састала покушавајући да изгледе међусобне неспоразуме. У оквиру цареве свите мора да се налазио и ставилац Војислав Војновић. Ту је могао да види како је цар горко пребацивао Кантакузена на незахвалности, као и то да је брзо заборавио царско гостопримство у време када су га сви одбацили, али и за каснију подмуклу издају. Кантакузен се у почетку нешто мало бранио, а онда прешао у напад тражећи од цара да му врати Македонију, Акарнанију и Тесалију. На опште изненађење присутних Срба, па и Војислављево, цар је одједном почео да попушта у овим разговорима и постајао је све попустљивији. На крају другог дана преговора када су се духови постепено смирили изгледало је да ће цар Душан пристати на све оно што је Кантакузен тражио. Тај утисак је био још јачи након што су Кантакузен и цар Душан разговарали извесно време у четири ока. Да се то и свечано обележи одржана је свечана гозба са мноштвом здравица и пијанком. Цар Душан се током гозбе није веселио и био је у доброј мери суздржан. Кантакузена то није било сумњиво јер је

веровао да цар није у стању да се весели након толиког губитка територија које ће, тако су сви веровали, морати да врати.

Након завршетка гозбе у српском логору је проведена бесана ноћ. У шатору цара Душана сакупиле су се најмоћније велможе које су учествовале у овом походу, као и најповерљивији цареви службеници. Цару је изражено незадовољство због попустљивог става према Кантакузену и предложено му је да не пристане на оно што је овај од њега тражио и на шта је цар, барем на први поглед, пристао. Увидевши да од стране своје властеле има подршку и да су сви спремни да даљњи рат са Кантакузеном, цар Душан је одбио било какву помисао да се Византији враћају територије и наредио је да се војска у зору спреми у борбени поредак.

Јутро наредног дана је донело Кантакузену изненађење. Српска војска је била спремна за борбу и било је јасно да никакав договор није постигнут. Сада је Кантакузен био блокиран у Солуну и наредних дана војсковође цара Душана су успеле да поврате све оне градове и територије што су изгубиле. Солун, иако опкољен, српска војска није нападала.

Док се све то дешавало, велики жупан Алтоман је покушавао да своју територију припреми за евентуални нови напад из Босне. Иако је цар Душан у Хуму оставио неколико гарнизона било је јасно да су они сувише слаби да га одбране у случају новог босанског напада. И заиста, није прошло ни неколико дана, а бан Стјепан II је успео да поврати већину онога што је изгубио. Додуше, напади на српске територије су престали, али жупан је морао стално бити опрезан. Те године су прошле у тим граничним чаркањима са Босанцима и велики жупан Алтоман више није учествовао у походима које је цар организовао. Додуше, тих похода више није ни било, макар не толико спектакуларних и обимних. Мањих битака је било, али су зато сукоби са Турцима које је Кантакузен унајмио да се боре за њега били све чешћи. Пораз удружених српско-бугарских снага код Димотике (1352. године) није био ни мали ни безазлен као онај код Стефанијане давне 1344. године. Страдала је страшно српска коњица коју је водио казнац Бориловић.

Чини се да се цар Душан дубоко замислио након овога пораза. Турци су постајали све јачи и њихови одреди на Балкану су постајали не само бројнији него и организованији, а самим тиме и опаснији. По свему судећи они на Балкану више нису били само пролазни гости већ су имали намеру да за себе освоје нешто и више. Од 1352. године држали су тврђаву Цимпе, а онда (1354.) заузели много већи и јачи Галипољ. Правилно схватајући да ће они ускоро бити главни противник, цар Душан је покушао да Европу приволи на крсташки рат против Турака. У том контексту је ступио у додир са папом Иноћентијем VI и за себе захтевао да буде именован главним командантом хришћанских снага које ће учествовати у том рату.

Папа Иноћентије VI није показивао сувише заинтересованости, али је ипак у лето 1354. године послао једно љубазно писмо где Душана не назива царем већ краљем. То је била наравно увреда преко које је цар Душан ипак прешао надајући се најбољем. Док су са папом трајали преговори у лето те године (1354.) провале

угарске чете у Србију, али због неке заразе исто онако нагло како су се појавиле, се повуку. Сви ови догађаји свакако да нису могли проћи без учешћа Војислава Војновића, али без његове неке велике улоге.

Током марта 1355. године на српски двор са великим закашњењем је стигло папско изасланство под вођством Петра Томе. То је била једна од ретких прилика када је Војислав могао да види цара Душана како губи контролу над собом. Разјарен што је посланство требало толико времена да дође у Србију, али и због угарских провала које су биле очигледно са папским благословом, викао је на бискупа Петра Тому, а како је био окружен са својим ратним вођама и властелом, то се бискуп добро уплашио и за свој живот. Тиме је стављена тачка на могући крсташки рат против Турака. Европа није спремна за такав подухват. Недуго потом на дан 20. децембра 1355. године умро је и цар Душан. Свечано је сахрањен у Арханђеловом манастиру у Призрену.

Вест о царевом изненадној смрти прострујала је Царством. Иако је била дубока зима са много снега на дан сахране у Призрену окупила се све оно од властеле што је иоле значило у Царству. Они су постепено долазили и смештали се како је ко умео. Док су најбогатије велможе имале смештај у неким од већих кућа у граду, сиромашни властелини морали су да се задовоље боравком у неком од многобројних шатора којима су окружили Призренску околину. У зависности од њиховог богатства и значаја сваки од моћника је имао и пратњу која је то доказивала. Они најбогатији, попут деспота Оливера или деспота Асена имали су пратњу која је личила на праву малу војску. Ова господа са собом је донела у многобројним колима која су их пратила своју храну тако да нису ни од кога зависили. Најсиромашнији су долазили најчешће са једним слугом којег су на једвите јаде издржавали јер су вешти трговци из околине Призрена страховито подигли цену храни и свиме оним што је потребно за нормални боравак. Наравно да је један овакав догађај пратило мноштво просјака и богаља који су се слили из свих крајева. Није могло проћи ни без лопова и свих осталих врста разбојника па су окршаји били свакодневни. Није било дана, а да се неко од ухваћених разбојника не заљуља обешен на дрвету. Све је то стварало једну атмосферу ишчекивања, али и страха.

Док су се велможе ноћу затварале у куће у којима су боравили и окруживали се јаким стражама примајући у посете само оне који су им поверљиви, сиромашна властела не могући да под танким шаторима спава од страховите зиме, окупљала се око многобројних ватри и уз пиће кратила дуге и хладне ноћи. Пило се много, што због зиме, а можда још и више од страха од онога што је наилазило. Можда и зато није било нигде весеља иако је сва ракија из околине Призрена била за пар дана попијена. Тема и у великим кућама где су се велможе тајно састајале и око ватри под отвореним зимским небом где се сакупљала (али не тајно) сиромашна властела била је иста. Шта након смрти моћног цара Душана?

То је било питање које је мучило и ставиоца Војислава Војновића када је дочекао свога брата Алтомана који је дошао на последњи царев испраћај. Уз Алтомана

стигла је и бројна пратња која је требала му помогне да лакше издржи зиму и да се побрине за боравак. Узимајући у обзир то да је Војислав уживао извешан углед на царском двору то је за очекивати да је успео да брату обезбеди колико-толико пристојан смештај. Вероватно да је ту била и Алтоманова млада супруга са малим Николом који је имао око седам година. Никола је био сувише мали да би могао да схвати сав значај онога што се ту дешава, али оно што је могло да допре до његовог децјег ума нема сумње да је оставило дубоки утисак. А како и не јер ту је имало стварно шта да се види. Сва она гужва, мноштво коња, људи, униформи, сјајног оружја јесте ствар која може да привуче децју пажњу, али није могло да га и импресионира.

Оно што је пленило пажњу свих (па и Николе) била је једна несвакидашња грађевина чија је лепота и монументалност сведочила о снази коју је цар Душан имао. Био је то манастир Св. Арханђели који је подигнут на месту старог светилишта (још из паганских времена) недалеко од Призрена у клисури реке Бистрице. Прекрасан манастир изазивао је дивљење свакога онога ко би га видео. Био је обликован у петокуполну грађевину са основом издуженог уписаног крста. Куполе (укупно пет) биле су толико велике да је цела Србија морала неколико година да сакупља олово за њихово покривање. У главни део храма улазило се кроз отворену припрату која је била надвишена слепом куполом. Целокупна фасада манастира била је обложена мермером, а портали и прозори су били препуни клесаних декорација. Нарочите украсе су представљале фигуралне пластике са уклесаним лавовима испред портала, конзоле у облику глава, итд. Манастир је са својим изгледом у потпуности одударао од свега онога што је до тада грађено у Србији. Рашки тип храма замењен је византијским. Многи су тако нешто видели први пут у животу и као и свака новина и ова је изазивала различите коментаре. Новостворена властела је то сматрала сасвим прикладним док је стара рашка властела гуњала за старим добрим временима. Ипак, није било онога ко није био задивљен богатством које је имала унутрашњост овога храма. Мноштво златних и сребрених украса пресијавало се у полутами под светлостима многобројних свећа стварајући један посебан мистичан утисак који је још више појачавало појање многобројних свештеника.

Сахрана цара Душана је била једнако величанствена какво је било и његово крунисање. Сахрањен је у југозападном делу храма у озидану гробницу од црвенкастог камена. Над гробницом је био постављен надгробни споменик, до тада невиђен у Србији. Изнад поклопца који је затварао гробницу налазио се други поклопац израђен од белог мермера на којем је био извајан у високом рељефу портрет цара Душана (лежећа фигура). Цар је био у природној величини, приказан као ктитор са скиптром у десници и даровном повељом у левици. Приказан је доста скромно, са грубом физиономијом, ниског набораног чела, кратком брадом и косом зачешљаном иза ушију. На глави није било никаквих инсигнија, чак ни круне. Оно што је било неуобичајено јесте то што је то био први пут да један српски владар обележи свој гроб својим извајаним ликом (утицај католичког света). Било је то наглашено истицање идеје Царства, али и велике улоге коју је цар имао. Коликогод

то све било нејасно многима, није било онога на кога све то није оставило дубок утисак.

Мноштво властеле и простога света се на овај начин опростило од свога цара. У целој оној гужви у самом храму је било сувише мало места за све оне који су присуствовали. Већина их је стајала на утабаном снегу испред храма, а у самој цркви је било места само за оне најкрупније и најзначајније. Како Алтоман Војновић није имао такав положај који би му донео привилегију да са доброг места посматра сахрану то се он налазио у задњим редовима у цркви (можда и на самим вратима) одакле се узалуд пропињао на прсте желећи да што боље види како се цар сахрањује. Можда је уз њега био и мали Никола, али могуће је да брижни родитељ није желео да свога сина вуче у ову гужву где би се могао повредити па га је оставио са мајком на сигурној удаљености, али са које није могао видети баш ништа.

Након сахране нико се није задржавао у Призрену већ су сви журили у своје области. У суштини нико се није осећао сигурним и желео је да се склони иза заштите коју је пружао камен њихових тврђава. Престолонаследник Урош није ни на кога оставио посебан утисак и чинило се да има мало оне снаге коју је показивао његов отац, али оно што су сви могли да запазе и што нико није могао да оспори јесте велика побожност коју је показивао. Но, да ли ће то бити довољно, питали су се. У таквом контексту догађаја и браћа Војновић су морала да се пресаберу шта даље радити.

Војислав Војновић је већ дуже време боравио на двору, а у чину ставиоца знамо да је био још и 1350. године. Око тог времена, цар Душан га је за све оно што је учинио уздигао на ранг кнеза. Вероватно да је своју постојећу област, која је била мала, успео да прошири, али то сигурно није било неко велико увећање. Ипак, имао је на царском двору једну доста утицајну позицију, што ће се ускоро и те како осетити. Он више није био млад и био је већ средовечан човек са доста искуства. За то време његов брат, велики жупан Алтоман водио је један прилично тих живот са понеким сукобом на граници са Босанцима који су сада све ређе проваљивали у његову област. Углавном се бавио одгајањем свога сина, а изгледа да није показивао било какве амбиције да постигне нешто више од онога што је већ имао.

6. Велики кнез Војислав Војновић

Смрт цара Душана је била идеална прилика за многу властелу која се до тада осетила запостављеном да покуша да у мутним временима након цареве смрти уради нешто више за своју ствар. За такав подухват тог момента су постојала два начина. Један је био да се изврши приближавање новоме цару, а друга је могућност да се област којом се управља осамостали, односно да се отцепи од Србије. Путем отцепљивања су кренули деспот Јован Комнин Асен (царичин брат) и деспот Симеон (царев полубрат). Они су одмах након смрти цара Душана отцепили територије којима су управљали и прогласили се самосталним. Симеон је имао чак

и већих амбиција па се до краја прогласио царем, но стара рашка властела га никада није признала.

Војислав Војновић је био сувише слаб, а његова област безначајна у односу на друге па је за њега пут отцепљивања од централне власти био немогућ. Једина је могућност била у томе да се приближи новоме цару и да уз њега оствари све оно што није могао уз покојног цара Душана. У време када је цар Душан умро, његов син Урош је имао око 19 година. Како је Војислав Војновић био већ дуже време на царском двору то је он добро познавао дворске прилике, а свакако и престолонаследника Уроша. Могуће је да се младоме престолонаследнику успео наметнути још раније те да је овај у њега имао поверења. За такво понашање кнез је имао довољно разлога.

За све спремни Војислав мора да је веома рано приметио да поред оних силних царских рођака и војсковођа он код цара Душана нема много чему да се нада. Једина нада му је било то да уђе у круг оних који су најближи престолонаследнику и да онда чека да овај наследи царски престо. Несигурним младићима је и те како потребан снажан ослонац у најранијем младићком добу и то је најчешће отац или старији брат. Урош старијег брата није имао, а отац - цар Душан за њега никада није имао довољно времена. Ту празнину је могао да вешто попуни искусни кнез Војислав. Када му је био потребан док је био само престолонаследник, Урошу је Војислав требао још и више када је постао цар. Тим више што су смутње у Србији почеле одмах након смрти цара Душана.

То је и иначе било време престројавања снага у Србији. Новостворена властела која је имала огромне поседе по Грчкој почела је да отказује послушност, а једини елеменат на који се престолонаследник Урош могао ослонити била је стара рашка властела. Са својим конзервативним ставом и чувањем традиције они нису могли да замисле да Србијом било ко други влада осим "светородних" Немањића. Оно што је могло њима да компликује ствар било је то што на двору они нису имали велики утицај. Њих једноставно тамо или није било или их је било сувише мало да би могли да представљају реалну снагу. Не осећајући се пријатно у свој оној царској раскоши и вештачкој атмосфери која је оптерећивала двор, они су га једноставно избегавали. Сразмерно томе је био и њихов утицај.

Међутим, након смрти цара Душана и новостворена властела је напустила царски двор и разишла се по својим областима ишчекујући догађаје и спремајући се да се отцепи. Они су за дугог боравка на царском двору добро упознали престолонаследника Уроша па су добро знали да ће се уз његову неодлучност царство брзо распасти. Стога је било сигурније бити у својој области и на време се осамосталити. Тај процес је ухватио таквог маха да након цареве смрти уз Уроша више није ни његова мати, царица Јелена, која је пожурила да ујаше у Сер и стави ову област под своју контролу. Да ствар за Уроша буде још тежа побринула се и судбина. У рано пролеће 1356. године нагло је умро и кесар Прелуб, а необјашњиво се повукао и деспот Јован Оливер. Такав развој догађаја је још раније Војислав Војновић по свему судећи добро осетио и стога његово приближавање

цару Урошу. Он је њега добро знао и осетио је да је престолонаследник неодлучан и велико оклевало. Мало је тога било у њему што се могло упоредити са покојним оцем, што се одмах осетило. Чак и за проглашење за цара морао је Урош да чека дуже време.

Цар Душан је умро 20. децембра 1355. године, а тек две године касније, током априла 1357. године одржан је државни сабор у Скопљу где је требало да се расправи важно питање око тога ко ће бити нови цар. Урош је био законити престолонаследник царске круне, али био је слаб и неодлучан. За то време Симеон је био много способнији, али био је полу-Грк и у Србији га нису много волели. Сабор у Скопљу се није много размишљао, а будући да је био састављен листом од старе рашке властеле то је Урош био проглашен царем, а Симеон узурпатором. Сабору није присуствовала најкрупнија новостворена властела, а на њега није дошла чак ни Урошева мати, царица Јелена. Додуше она је сину пружила подршку и формално га признавала, али је Сером управљала сасвим самостално.

У таквим околностима Војислав Војновић је успео да се најбоље снађе. Наметнуо се престолонаследнику Урошу, несебично стајао уз њега за цело време ових догађаја, а несумњиво да је при припремама државног сабора у Скопљу његова улога била највећа. Извршио је притисак на цркву и стару рашку властелу, и што митом што претњом, успео је да Урошу обезбеди то да га сабор прогласи царем. То је сада значило да је Урош постао цар, а Војислав Војновић веома утицајна личност на царском двору.

Не треба мислити да је овакав поступак Војислава Војновића био нешто посебно оригиналан јер то је исто учинио давних година и његов отац - војвода Војин. Не могавши се пробити у околину краља Милутина, војвода Војин је одабрао околину будућег краља, Стефана Дечанског. Десетак година касније, војвода Војин је поново променио страну и напустио краља Дечанског у корист престолонаследника Душана. И ни у једном случају није погрешно. Војислав је тај рецепт поновио и постигао успех који је надилазио и оно о чему је могао сањати.

Цар Урош, као несигурни младић, бацио се у потпуности у наручје лукавог Војина и скоро да му је препустио све државне послове. Таква Урошева несигурност не треба да изненади. Из неког разлога, данас тешко објашњивог, цар Душан је сина Уроша држао далеко од најважнијих државних послова који је потпуно неспреман дочекао царску круну. Након изненадне смрти цара Душан добио је Урош огромно царство са безброј супротности и мноштвом моћне и својеглаве властеле. Од најјаче Душанове властеле је био остављен, а напустила га је чак и мајка - царица Јелена, више се бринући о томе да за себе заузме Серску област но што је мислила како ће се син снаћи. Шта је било нормалније но да се Урош обрати на ону личност која му је тога момента била најближа и која му је пружила помоћ. Тај најближи је био управо кнез Војислав Војновић. Не треба мислити да њихово познанство и међусобно поверење датира тек од смрти цара Душана. У својој несигурности Урош се могао обратити и имати поверења само ономе кога још од раније позна и са ким се дружио барем неколико година. Војислав је био довољно искусан да је

знао да се добар положај код владара не гради за пар дана већ да је то процес који траје много дуже. Стога је сигурно да се Урошу наметнуо још много раније и да је још онда стекао његово поверење. У моменту смрти цара Душана он је само реализовао оно што је неколико година раније код престолонаследника стрпљиво градио. Вероватно да је у својим наступима био веома сугестиван и да је умео да се наметне. Оно што је несигурном Урошу сигурно импоновало била је сигурност са којом је кнез наступао, али и одлучност начином на који решава ствари.

Сам Војислав Војновић је несумњиво веома интересантна личност и пример на којем се може учити начин којим се гради политичка каријера. Без икакве сумње да је био без било каквих скрупула и моралних обзира када је власт била у питању, али можемо се слободно запитати ко их има од оних који се баве високом политиком и који иду ка самој врху. Ни кнез Војислав Војновић није могао да буде изузетак. Стога се и многи његови поступци могу разумети тек у таквом контексту. О цару Урошу он сигурно није имао неко добро мишљење и наредних година он ће несретнога Уроша да користи, али и да злоупотребљава. Ипак, не може се рећи да према цару није имао извесног поштовања и између њих је увек постојао онај однос који постоји између владара и поданика. Мада је у многим стварима био својеглав и радио на своју руку, кнез Војислав никада није покушао да цара Уроша уклони или да га потисне у други план, барем не формално. У свим повељама које је издао он се цару обраћа са дужним поштовањем и ставља царско име испред свога. Осим тога, успео је да присили сву околину да се понаша на тај исти начин. Цар Урош је са те формалне стране заиста имао поштовање рашке властеле (новостворена властела у Грчкој га од самога почетка није признавала), мада није имао и стварне власти према њима.

Иако се кнез држао иза цара и није много искакао од своје околине, царски двор је сасвим добро знао где се налази права моћ и тако се понашао. Истовремено и сам Војислав је користио царску милост да почне постепено да ставља под контролу све веће комплексе територија и да ствара своју сопствену област. Његов успон у тим првим годинама је био нешто успорен тако да није привлачио посебну пажњу. Иако је постепено прибирао поседе у односу на другу рашку властелу био је неупоредиво слабији и они га нису посматрали као неку посебну опасност. Било је много других догађаја који су привлачили већу пажњу.

Свима је било јасно да су се новоосвојене територије у Грчкој сада и дефинитивно отцепиле од Србије, а да цар Урош за сада нема снаге да учини било шта не би ли их вратио под своју власт. То је значило да деспот Симеон (сада већ цар) и деспот Асен више не спадају у српску властелу. За њима нико није посебно жалио и у много чему њихов одлазак је представљао можда чак и олакшање. Стара рашка властела ионако није трпела ове царске рођаке па је једва дочекала да им види леђа, макар и по цену губитка неких државних територија. Међутим, наилазило је нешто ново и много опасније. Добро осећајући немоћ цара остатак српске властеле и то оне старе Рашке започео је међусобне сукобе покушавајући да на рачун других слабијих стекну што веће комплексе територија. Таквих сукоба је било вероватно и за време цара Душана, али они никако нису имали овакав интензитет.

Почетком лета 1356. године кесар Војихна који је владао Драмом одлучио је да по сваку цену из Сера истисне царицу Јелену. Војихна је и прије бацио поглед на ову богату област и сигурно би је заузео да га царица није за само пар дана предухитрила. Како је око себе окупила војску то кесар сам није имао довољно снаге да против ње учини било шта. Стога је ступио у везу са Матијом Кантакузеном (син Јована Кантакузена) и да од њега обезбеди војну помоћ. Истовремено је успео да убеди заповедника тврђаве у Серу да му помогне, тако да је све било спремно за царичино протеривање из Сера. Као и свака тајна и ова се брзо рашчула па је тако дошла до царичиних ушију, која замоли и добије од сина - цара Уроша једну чету стрелаца. Немајући своје војске Матија Кантакузен унајми једну турску групу и крене ка Серу. Због неког неспоразума кесар Војихна није знао за овај Кантакузенев долазак тако да му се није могао придружити, а да иронија буде још и већа Војихнин одред се удружио са стрелцима цара Уроша и тако ефектно одбио турски напад да је турски заповедник погинуо. Нешто касније ухваћен је и Матија Кантакузен док се крио у неком тршћаку. Кесар Војихна је успео да сакрије своју улогу у овој завери, а царица Јелена је и даље господарила Сером.

У касно лето 1357. године сломљени су и Симеонови покушаји да се Србији наметне за цара. Са својом војском је успео да дође до Скадарске области, али је ту био коначно и војно сломљен. У овим сукобима је учествовао и цар Урош, али тешко да је на себе навлачио оклоп или да је барем војно командовао. У то време Војислав је имао највећи утицај на цара и могуће је да је управо он био тај који је командовао свим овим операцијама.

Још раније на северу Србије у области Браничево власт су узела браћа Растислалић, али како нису сами имали довољно снаге да ову област задрже под контролом то они као помоћ позову угарског краља. Заузврат Растислалићи му постану вазали чиме је угарски краљ Лудвиг њихове територије имао за идеални мостобран у будућим упадима у Србију. Појава Растислалића је била прекретница у Србији у многим стварима. До тог момента властела из новоосвојених крајева се осамостаљивала и отцепљивала од централне власти, али тај процес још увек није захватио и Рашку, односно старе српске земље. Рашка властела још увек конзервативна са доста резерве је гледала све оно што се дешавало не покушавајући да тај процес пренесе и у Рашку. Тек са појавом Растислалића и њиховим отцепљивањем Браничева и рашка властела се могла уверити да је цар Урош сувише слаб и да је време и за њих да се побрину за своје интересе.

Управо у тим судбоносним данима када се Српско царство постепено крунило умро је велики жупан Алтоман Војновић. Његова смрт вероватно припада 1359. години, која ће у много чему да буде пресудна за породицу Војновић. Последњих година нема вести о томе шта је велики жупан радио па је за претпоставити да се није кретао у царевој околини већ да је боравио у својој области и бавио се њоме. Некога посебнога разлога да било шта ради изван своје области он и није имао. По свему судећи радило се о човеку који није био онолико амбициозан као што је то био његов брат Војислав и који се задовољио оним што је већ имао. Додуше,

његова имања нису била ни у ком случају мала тако да можда није ни имао жељу да их увећава. Осим тога, како се налазио уз границу са Босном, то је морао стално бити на опрезу и ратовати са четама које су долазиле из тога правца. Водио је углавном миран породичан живот ван свакодневне вреве и сплетки царског двора.

Колико се данас зна, велики жупан Алтоман је са својом женом Ратославом имао само једно дете и то сина Николу. Рачуна се да је Никола рођен 1348. године што значи да је у време очеве смрти имао тек 11 година. Дакле, био је то још голобради дечкић који никако није могао преузети бригу над огромним имањима која су остала иза оца. У таквим случајевима је требало наћи неког стараоца који би преузео бригу над облашћу док Никола не одрасте и постане способан да њима самостално управља. Међутим, у Рашкој је процес стварања обласних господара ухватио маха и било је јасно да је околна властела једва дочекала моменат да жупан Алтоман умре па да му онда развуче сва имања. Осим тога, жупан је под својом контролом држао доста зависне властеле која ће сада сигурно покушати да се осамостали. Таквих је случајева у то доба било доста у Србији. Након смрти старешине породице њени малолетни чланови нису имали никакве шансе да задрже она имања која би требало да наследе.

Да је таква судбина чекала и младога Николу Алтомановића и његову мајку Ратославу нема никакве сумње. Једина је нада била то да ће стриц - кнез Војислав, у то време можда и најутицајнија личност на царском двору, можда показати рођачких осећаја и помоћи малолетном Николи да се одржи. Но, сада је зла крв Војновића дошла до пуног изражаја. Кнез Војислав је тада био у пуном напону снаге и под своју контролу је стављао све што је могао. Прилику да узме и она велика имања која је држао његов брат Алтоман он није имао намеру да пропусти. Сувише је то било примамљиво. Радило се о великим имањима које није имао ко да брани и која је он са мало труда могао да узме само за себе. Осим тога, тешко да ће се било ко од околне властеле усудити да му у томе противречи, тим више што се радило о имањима његовог покојног брата. И коначно, то је можда и најважније, за такав свој поступак кнез Војислав је сигурно добио и одобрење од цара Уроша. Ко се сада смео супротставити вољи цара Уроша и његовог најмоћнијег великаша - кнез Војислава. Веома брзо након Алтоманове смрти, кнез Војислав је узео под своју контролу целокупно имање које је држао велики жупан Алтоман.

На Алтомановим имањима сад више није била места за Николу и његову мајку Ратославу. Они су морали да се склоне и то су до краја и учинили. Начин на који је кнез Војислав преузео контролу над Алтомановим имањима данас је непознат, али познавајући кнежев груб карактер и сву ону осиноост која је сада дошла до пуног изражаја уопште не треба сумњати да је његов поступак према Николи и Ратослави био крајње груб и безобзиран. Њих двоје су једноставно отерани са имања која су по праву наслеђа требали њима да припадну, али је по много реалнијем праву јачег њих преузео кнез Војислав. По свему судећи, кнез Војислав им је оделио пар бедних села која су требала да послуже Ратослави и Николи за издржавање и тиме на неки начин умирио своју савест. Сада када је и то пребринуо кнез Војислав се окренуо другим стварима.

7. Смрт кнеза Војислава

Та 1359. година била је веома битна за кнеза Војислава Војновића. Успео је да велике комплексе територија које је држао његов брат Алтоман припоји себи и да у томе моменту постане најкрупнији обласни господар у Србији. Осим тога, наставио је са процесом стављања под контролу оне властеле која је слабија од њега и која му се није могла одупрети. Најкрупнији међу таквом властелом је био велики челник Димитрије чије су жупе у пролеће 1359. године припојене онима које је већ имао кнез Војислав. Не треба помислити да су тога процеса биле поштеђене оне земље које су биле под царском влашћу. Кефалије које су у име цара управљала градовима биле су посебна мета обласних господара, а посебно кнеза Војислава.

Други догађај који је везан за ту годину био је упад угарског краља Лудвига у Србији. Са својим бројним четама, а користећи територију браће Растислалић као мостобран, угарски краљ прелази Дунав. Његова војска је била бројна и добро састављена, а од похода се доста очекивало. Стога не чуди што су у оквиру ове армије били и бројни немачки витезови жељни романтичних авантура, а најпознатији и најбогатији међу њима је био гроф Улрих Цељски. Како су територије на које је ударио угарски краљ биле под контролом кнеза Војислава то је кнез био тај који је организовао отпор и водио српску војску.

Кнез Војислав, имајући довољно ратног искуства, успео је да прилично вешто организује одбрану. Спремно је дочекао први удар угарске војске, али у том директном сукобу буде надвладан. Ова битка се водила вероватно негде код Рудника. Увидевши да нема довољно снаге да се и даље директно супротставља угарској војсци он се почне постепено повлачити остављајући иза главне војске довољно чета које су пружале спорадичан отпор. Осим тога наредио је да се становништво са свом својом имовином повлачи у брда и неприступачне шуме. Угарска војска је продирала у Србију осам дана, а онда је застала.

Пљачка, основни мотив већине средњовековних (али и данашњих) ратова, била је веома слаба и војска није имала више било каквих мотива. Непроходне шуме, обрасле урвине и увале, исцрпили су и оно мало воље што је било, а такав терен је омогућио и герилске нападе које су Срби стално вршили. Из непроходних шикара долетале су стрелице умакане у биљни, тзв. налепгадић - једић или змијски отров. Праву панику су правили овакви напади јер су најчешће били потпуно неочекивани. Док се колона уморних угарских војника вукла ногу пред ногу одједном би се зачуо фијук стреле и неко од јахача или пешака би се заљуљао док му је из леђа или груди вирила шипка од тек забијене стреле. Да утисак буде још гори на задњем крају стреле била су причвршћена (најчешће залепљена смолом) три ли више црвених пера. Ако тај први погодак и није био одмах смртоносан, смрт је свакако наступала због врхова стрела умочених у отров. Такви несрећници су се у најтежим мукама опраштали са овога света. Те стреле нису имале велику пробојну снагу тако да су витезови који су имали оклоп на себи били релативно заштићени, али само док се у заседи не би нашао неко ко је гађао самострелом. Ова направа је била релативно ретка због своје скупоће, али нема сумње да је постојала

у наоружању српске војске. Састојала се од лука који је учвршћен на постољу - држаљу на коме се налази уређај за задржавање и окидање тетиве. Са куком која је висила о појасу стрелац би закачио тетиву, а претходно би се сагнуо и ставио десно стопало у узенгију. Затим би устајањем или усправљањем запео тетиву. Код савршенијих самострела то је рађено са зупчаником и вретеном, тако да је стрелац употребљавао мало труда. За самострел је употребљавана краћа и јача стрела него за обичан лук. Пробојност такве стреле је била страшна. Није било тога оклопа који би издржао њен удар.

Због свега тога угарска војска се морала стално кретати утртим стазама и стално бити на окупу јер сваког онога ко би заостао или скренуо са пута хватали су домаћи становници и страшно их касапили. Увидевши да ту нема нимало од оних романтичних ратних авантура које су очекивали, немачки витезови одлуче да се врате. Та одлука је била тако чврста да их није успео од тога одговорити ни угарски краљ Лудвиг који је пристигао са новим четамима. Тај вирус незадовољства се брзо проширио на остатак војске тако да је претила и побуна. Ништа друго није остало угарском краљу већ да нареди повлачење. Крајем јула 1395. године угари се повлаче, а овај повратак је мало тога имао заједничког са тријумфалним поласком. То више није била она весела и шарена група витезова већ гомила одрпаних, прљавих, поцепаних и измршавелих људи која се вукла по друмовима.

Док се угарска војска повлачила кнез их је са својим четамима пратио и могао да види пустош коју су угари остављали за собом. То је код њега оставило страхан утисак и створило дивљи бес. Његову одлуку да се за све претрпљено освети нико није могао да заустави. Како се угарска војска извукла из Србије, а да провали у Угарску кнез није имао снаге одлучио је да удари на онога ко му је био најближи. Тај "неко" на кога ће да истресе свој гнев био је Дубровник који је од 1358. године (Задарски мир) признавао врховну власт угарског краља. Град је са свих страна (са копнене стране) био окружен територијама које је држао кнез Војин, тако да је то била идеална прилика, мислио је кнез, да се Дубровнику стегне омча око врата.

Одмах је почео да концентрише војску у залеђу града, а Дубровчани су страхом гледали шта се дешава. Но, кнез Војислав, изигравајући ипак политичара, морао је да пронађе довољно згодно оправдање за свој напад на Дубровник. Како бисмо ми данас рекли, требао му је легитимитет. Њега није било тешко наћи. Пошто је имао титулу Хумског кнеза то је самим тиме кнез Војислав сматрао да му припада и власт над Хумом под који припада и полуострво Пељешац и град Стоњ које су Дубровчани још некада откупили од цара Душана (тада био краљ). У тој трговини активну је улогу одиграо кнежев брат Милош. Сада је кнез Војислав све то ставио у страну и тражио од Дубровника да му врати те територије, што су ови наравно одбили. Овим одбијањем кнез је добио довољно добро оправдање да започне са ратом.

Ратна дејства су се ограничила на паљевину и плачку Дубровачких копнених поседа и кнез Војислав као да није имао намеру да било шта више постигне. Како од угарског краља нису могли да добију помоћ, а плашећи се да кнез не започне са

операцијама ширег стила и не нападне сам град, то Дубровчани прогутају понос и почну преговоре са кнезом. То што се дешавало између Дубровачких посланика и кнеза Војислава тешко да је личило на преговоре. Кнез је у Гацком дубровачког посланика Ивана Гундулића дочекао, викао на њега, претио и до краја отерао. Тражио је Стонски рат, а оправдавао своју акцију тиме да је од цара Уроша лично добио дозволу да нападне на Дубровник. Да не би било забуне, споменуо је дубровачком посланику, угарски краљ је опљачкао његове поседе па сада он (кнез) овим нападом на Дубровник, угарском краљу враћа мило за драго. Оно што је Дубровчане нарочито уплашило јесте то што је кнез један дубровачки трговачки караван који је долазио из Пријепоља напао, опљачкао га и трговце поубијао. Осим тога успео се дочепати и угледног Дубровачког племића Климу Држића. То је сада било и више него озбиљно.

Ипак, искусном оку дубровачког посланика није измакло то да је кнежев гнев и такав осيون наступ више глума него стварно стање. Кнез није био наиван. Знао је да нема довољно војске да сломи отпор Дубровачких зидина. И иначе је била бољка српске војске што није умела да правилно спроводи опсаду утврђених градова. Таква опсада је захтевала времена (некада и неколико година), извежбану војску, доста средстава, а још највише стрпљења оних који спроводе опсаду. Свега тога кнез није имао. Истину за вољу већину утврђења чак и цар Душан је заузимао тако што је пуштао војску да пустоши градском околином, што је онда изазивало у граду глад и напукоту предају. То је увек захтевало велику војску која је опкољавала град на широком простору и уништавала све унутар тог простора. Све то се није могло спровести са Дубровником јер је он са морске стране имао сталну везу преко које је бродовима доносио све оно што је потребно за одбрану града. Кнез је могао са копнене стране да спроведе опсаду (што је и учинио), али није имао бродова. Па и да је кнез имао времена и средстава да спроводи опсаду питање је да ли би му цар Урош тако нешто и дозволио.

Стога је и кнежев необуздани наступ био смишљен на то да Дубровчане довољно уплаши да пристану на даљње преговоре и на попуштање. Колико је то на Дубровчане оставило утисак велико је питање, али јесте чињеница да су преговори настављени и да је договор постигнут. Кнез је од Дубровника добио некакву ратну одштету од 4.000 перпера и напади су престали. По свему судећи и цар Урош се морао умешати убеђујући кнеза да пристане на прекид непријатељства. Да ли је и он за своје посредништво добио какву награду остаје ствар процене, но познавајући дубровачке обичаје, али и правила дипломатије, тешко да нека кеса са златом није завршила и у царевој ризници.

Можда се Дубровчанима тога момента учинило су успели да се отарасе велике опасности, али варали су се. Нови сукоб је дошао много раније но што су се они томе надали. Оно што је њих могло највише да изненади било је то што је нови рат против њих испровоцирала ни мање ни више него царица Јелена. Разлог је био безазлен. Негде током 1360. године досетила се царица Јелена (мати цара Уроша) да од Дубровника затражи неко златно посуђе и новац који је још некада давно цар Душан дао Мароју Гучетићу, грађанину Дубровника, на чување. Дубровчани се

нису узбудили због овога царичиног захтева, тим више што је Гучетић, некада коморник цара Душана, већ одавно вратио те ствари тако да је Србију својевремено напустио без било каквог дуга. О томе је имао сачуване и признанице. Дубровчани о свему обавесте царицу Јелену, али одједном се појави кнез Војислав истичући да је њега царица овластила да он заштити њене интересе. Наравно да осионом и на Дубровник огорченом кнезу се није могло доказати да нема било какве кривице до града па је ускоро почео нови рат. То је био други рат који је кнез водио против Дубровника (1361-1362. година). Овај рат је по мало чему личио на претходни јер био много озбиљнији и то не само по бојним дејствима већ и по личностима које су се умешале у њега. То ће касније да има великог утицаја на Србију и да убрза процес "стварања обласних господара" до неслућених размера. Истовремено, значиће и потпуно негирање власти цара Уроша.

Рат је почео тиме што је кнез Војислав послао једну јачу војну групацију предвођену његовим поверљивим војсковођом - кефалијом Милманом. Поново је паљена и пљачкана Дубровачка околина, али овај пут град је жестоко узвратио и ову групу разбије, а самога Милмана убију. Такав развој догађаја је био помало неочекиван за кнеза и за њега он није био спреман. Стога су и војне акције стале за једно време (око шест месеци). Дубровчани покушају да искористе ово међувреме и пошаљу посланство код цара Уроша очекујући да цар, као и први пут, утиче на кнеза Војислава да рат престане. Међутим, посланство на царском двору дочека горко изненађење јер сада се одједном и цар Урош досетио златног посуђа и почне да га тражи за себе. Да мисли озбиљно показао је наредивши да се сви дубровачки трговци који су затечени у Србији затворе, а да се њихова роба заплени. Да то није била само царска одлука, а да на њу није имао утицаја и кнез Војислав не треба ни мислити. Цар Урош већ дуго није био самосталан тако да није то могао бити ни овај пут.

Дубровник узврати са истом мером према српским трговцима из Призрена који су се налазили у граду. Баци их у тамницу и поплени им робу. Исто то учини и са свом имовином властеле из Србије која је била депонована у граду. Мноштво богатих из Србије држало је своје драгоцености у Дубровнику, а све због тога да благо буде на сигурном месту у случају да се морају склањати из Србије. Како се овом мером Дубровника нашла погођена многобројна властела из Србије то сигурно није прошло без жестоког одјека на двору цара Уроша. Због једног сасвим неконтролисаног поступка кнеза Војислава нашла се у опасности имовина многих који су били моћни у Србији. То је била без сумње имовина која је највреднија и која се састојала из дуката, златног и сребрног посуђа, али и свега онога што се може као вредност брзо реализовати. Уколико би ово стање потрајало, а Дубровник и стварно попленио депонована блага, многи у Србији, до јуче богати и моћни, би постали сиромаси и као такви безначајни. То се наравно није могло допустити и цар Урош је ускоро могао да чути много тога против кнеза Војислава. Клима на царском двору, до недавно толико у корист кнеза, сада се одједном почела мењати.

Можда је и то разлог да у војним дејствима против Дубровника не учествује цар Урош иако је Србија и званично у ратном стању са градом. Једини који са српске

стране ратује јесте кнез Војислав, а љутња цара Уроша се изгледа испразнила хапшењем дубровачких трговаца. Без царске помоћи, а не могући да сам сломи Дубровник, кнез Војислав је пронашао савезника на другој страни. У рат је одједном увучен и Котор и то на страни кнеза Војислава. Тиме је сукоб добио много опаснији ток него икада до тада. Желећи да свога трговачког конкурента економски онемогући, Котор је непромишљено стао на страну кнеза Војислава, што је одмах и осетио. Једна дубровачка галија блокира улаз у которску луку потпуно блокирајући сваки трговачки промет чиме је Котор почео да трпи огромну штету. За то време кнез Војислав је све бешње нападао Дубровачке поседе и у једном од налета једна његова чета је успела да дође све до Дубровачких капија где је била одбијена.

Мржња између Дубровника и кнеза је достигла кулминацију онога момента када је град расписао награду од 10.000 перпера онеме ко убије кнеза. Истовремено је понуђена и награда за главу некога од његових синова у износу од 1.000 перпера по глави. Осим тога убица (ако је Дубровачки грађанин) би био награђен и са једном каменом кућом у граду. Но, све то није много утицало на кнежев бес и он је и даље наставио са ратом. Ко зна како би то све до краја испало да Дубровчани нису у рат покушали да увуку и породицу Балшић која се тада почела нагло уздизати.

До тога момента кнез није имао сукоба са Балшићима, али је то било само питање времена. Њихове територије се нису међусобно додиривале па се ту њихови интереси нису преплитали. Међутим, између њих је постојао један узан круг других територија ("ничија земља") на који је право полагала и једна и друга страна. Дакле, било је само питање времена када ће се њихове оружане чете наћи на тој "ничијој" земљи и доћи у сукоб.

По првобитном плану који је Дубровчанин Климент Држић изложио Балшићима, они (Балшићи) требали су да нападну Котор са копнене стране док би Дубровник ударио са мора. Тиме би овај град сигурно пао. То је било довољно да Котор почне да гледа да на сваки начин прекине свој сукоб са Дубровником. Сада је већ и кнез Војислав постао попустљивији (остајао је без савезника) и уз посредовање царице Јелене, цара Уроша и Вукашина Мрњавчевића почињу током 1362. године преговори о миру. Током августа 1362. године у Оногшту мир је коначно склопљен.

Овим миром у Оногшту отворила се једна сасвим нова ситуација за кнеза Војислава. Несумњиво да је он у Србији био апсолутно најмоћнији обласни господар који држи највећи број територија под својом контролом. Међутим, он на царском двору више нема онолико велики утицај који је имао раније. Његови ратови са Угарском (1359.), сукоби са Дубровником (1359-1360, 1361-1362.) приморавају га да ретко долази на двор код цара Уроша. Поводљиви цар тиме постепено излази испод његовог утицаја, али пада под један по много чему опаснији и смишљенији - под утицај Вукашина Мрњавчевића. Од њега чини се већ помало зазире кнез Војислав јер тек на Вукашиново посредовање, пристао је кнез на преговоре са Дубровником. То што је кнез морао да води рачуна о Вукашиновим

поступцима није чудо јер овај властелин има одлучујући утицај на цара, има своју област у западној Македонији која се стално повећава. Можда је још важније то што Вукашин има снажну подршку свога брата Угљеше Мрњавчевића који се налази у Серу и исто тако као он на царском двору, врши одлучујући утицај на царицу Јелену (тада већ монахињу Јелисавету). Царица Јелена је већ помало уморна од свега и већину послова постепено преузима изузетно луцидни и способни Угљеша Мрњавчевић. То није могло проћи незапажено код кнеза.

Није требало много размишљати па да кнез Војислав примети да је број његових непријатеља веома порастао и да их је сада много више него пријатеља. Заправо, право питање би било да ли је кнез због својих осиионих поступака још уопште имао било којег пријатеља. Списак непријатеља је дугачак. На првом месту је то син његовог брата Алтомана - Никола Алтомановић, младић којег је грубо отерао и који такав поступак неће никада заборавити, али ни опростити. Ту је сасвим сигурно и царица Јелена која никако не може да кнезу опрости то што јој је сина - цара Уроша, отео испод њеног утицаја. Ту су и Мрњавчевићи, али њихови мотиви за мржњу према кнезу немају у себи ништа личног као што је то случај код Николе Алтомановића и царице Јелене. Они кнеза не трпе због тога што је он од њих јачи и што има већу област од њихове. Након сукоба са Дубровником списку непријатеља се придружују и браћа Балшић, а њихова нетрпељивост према кнезу има исте оне мотиве које имају и Мрњавчевићи. Колико Дубровник мрзи кнеза Војислава није потребно ни посебно наводити. Ово су само они најкрупнији који задрхте од мржње или зависти када чују за кнежево име. Колико је оних ситнијих које је кнез на неки начин увредио, отео им посед, убио им или злоставио неког од чланова породице, ни он сам није знао да наброји.

Након овога сукоба са Дубровником могло се поставити и питање да ли кнез Војислав још увек има одлучујући утицај на цара Уроша. На царском двору се почело догађати нешто што је промакло будном оку кнеза Војислава. Појавила се једна група властеле која је вршила утицај на цара Уроша да се обрачуна са кнезом Војиславом и Вукашином Мрњавчевићем. Пали су и предлози да их цар позове тобоже на преговоре, а да их онда баци у тамницу. Неодлучни цар Урош се изгледа уплашио оваквих радикалних потеза па је ни мање ни више него све то открио кнезу Војиславу. Од тога момента ретки доласци кнеза Војислава на двор постали су још ређи јер му је тамо претила смртна опасност. Да је тамо боље не залазити кнез Војислав се уверио онда када је дочуо да се и Вукашин склонио. Обојица су се плашила тамних ходника где је нож нечујан или неког пехара са отровним вином. Мора да су се обојица питала ко је вођа ових бунџија.

Питање је да ли је кнезу при преговорима у Оногшту упао у очи ставилац Лазар Хребелјановић. Овај, тада у својој бити ипак безначајан властелин, учествовао је у овим преговорима и од Дубровника за своје услуге био награђен. Био је у чину ставиоца, истом оном чином са којим је некада каријеру започео Милош Војновић, а касније и кнез Војислав. Сасвим је отворено питање да ли да га је кнез тада уопште приметио, а ако јесте да ли му је пролетело кроз главу да је и он сам, не тако давно, имао сличну улогу на царском двору коју сада има Лазар. Но, тешко да

је кнез тиме сувише лупао главу што му је свакако била грешка. Тактични ставилац Хребелановић је умео да на своју страну привуче људе, а да ли је баш он био вођа завереничке странке тешко је рећи, али међу истакнутијим члановима је сигурно био.

За то време кнез је помало нарцисоидно уживао у својој снази. Био је у Србији најјачи и могуће да је од њега већ и сам цар зазирао. Да се и сам кнез увери колико је његова стварна снага у Србији потрудили су се други.

Најпре је то урадила Венеција. Током 1362. године кнез Војислав је примљен за млетачког грађанина. Истовремено су ту част доживели и Балшићи - Страцимир, Ђурађ и Балша. Међутим, ту је постојала разлика. Повеља којом се кнез Војислав потврђује у својству млетачког грађанина носи златан печат, док иста таква повеља која то потврђује за Балшиће носи тек сребрни печат. Ови драгоцени метали којим су сачињени млетачки печати сасвим јасно говоре о томе ко колико вреди у Србији. Балшићу су вредели за сребрни печат док је кнез Војислав био вреднији и заслужио златни печат.

Следећу потврду кнежевог значаја пружио је Дубровник стављајући га у исту раван са царем Урошем. При склапању мира у Оногшту, Дубровник се не задовољава само тиме да потпише повељу о миру са царем Урошем и то сматра недовољном гаранцијом да кнежевих напада више неће бити. Зато тражи да се иста таква повеља сачини посебно са кнезом Војиславом. Тиме Дубровник показује да нема поверења у то да ће цар успети да заузда неки евентуални нови излив кнежевог беса, већ тражи да то кнез учини лично. Кнежева реч тако вреди више од цареве воље. Тиме се недвосмислено показује да Дубровник једино кнеза третира као истинског преговарача и да га сматра самосталним од царске воље. Све оно поштовање које се кроз повеље из Оногшта показује према цару Урошу и његовој власти јесте само фарса, кулиса за нешто што не постоји. Дубровчани су реалисти и знају да праву снагу поседује само кнез и тако се и понашају.

Наравно да то није могло проћи, а да не утиче и на самога кнеза. Баш током преговора са Дубровником он нагло мења своје понашање према цару Урошу. Иако се и даље према цару односи са дужним поштовањем, он себе не убраја у, како каже повеља, властелу господина цара. Дакле, не спада више у ону групу српске властеле којој је господар цар Урош. Он се сматра независним па чак и равноправним са царем. Истовремено се више не потписује као кнез хумски јер би га то ограничило само на једну територију (Хумску), већ себе назива Стефан, а зовом велики кнез Воислав све српске, грчке и поморске земље. Упадљиво је да себи присваја име Стефан, владарски придевак који су до тада носили само Немањићи. Област коју је контролисао била је заиста веома велика обухватајући крајеве од Рудника, Дрине и Косова до мора, укључујући и приморске жупе између Боке Которске, Дубровника и Стона. Област толико велика да се могао осетити онолико моћним како су то некада били најбољи представници из куће Немањића. Била је то не област већ држава, а кнез се почео осећати као владар једне независне државе називајући себе владаром све српске, грчке и поморске земље.

Да ли је он почео да размишља о томе да се и званично отцепи од цара Уроша и прогласи самосталним? Да ли је њему већ тада почело да пада на памет оно што ће касније урадити Вукашин Мрњавчевић добивши краљевску круну и поставши царским савладаром? Ова питања остају без одговора будући да га је током септембра 1363. године задесила смрт. Сахрањен је у манастиру Бања код Прибоја на Лиму. На надгробној плочи је написано: *"Месеца октобра, 25. дана, престави се раб Христа бога Стефан, а зовом велики кнез Војислав све српске, грчке и поморске земље"*.

Смрт је кнеза прекинула док је покушавао да своју област заокружи у једну логичну целину. Његова област коју је држао није имала кохезиону снагу јер је била географски издужена обухватајући пограничне делове Србије. То је више личило на неку крајину већ на геополитичку чврсту целину која се могла бранити, тако да је кнез много свога времена провео у сукобима са оним четама које су у њу упадале. Желећи да то некако исправи и да област заокружи кнез Војислав је 1363. године извршио замену града и жупе Брвеник за град и жупу Звечан са челником Мусом. Овакву замену челник Муса сигурно није извршио добровољно, али сила Бога не моли. О тој замени цар Урош је издао повелу на којој се опет као један од оних који је учествовао у овом послу појављује ставилац Лазар Хребелановић. Са овим територијама кнез Војислав је имао срж оних територија које су имали први Немањићи па се и тиме на неки начин приближио њима. Све то је могло утицати на њега да сам за себе почне замишљати да вреди онолико колико и неки од Немањића, а сигурно више од цара Уроша. Кнежева смрт је била толико изненадна да би се могло поставити питање да ли је била и природна. Можда је умро од куге, како многи хоће да верују, али узимајући у обзир све оно што се дешавало тих година и знајући колико је кнез Војислав имао непријатеља близу је памети да је његову сјајну каријеру окончао отров или потајни нож. Многима је сметао. Никола Алтомановић је већ имао 16 година и мрзео је кнеза као мало ко. Ту су били и Мрњавчевићи. Можда су најближи овоме делу браћа Балшићи на које је кнез Војислав спремао ратни поход желећи да им се освети због њихове подршке Дубровнику током рата 1362. године. Припреме су биле у пуном јеку, а желећи да их нападне и са копна и са мора, кнез је тражио од Дубровника ратну галију коју би вероватно и добио. То би била пропаст за Балшиће. Они су и иначе били склони потајним убиствима и ово им не би било прво, а није било ни задње, тако да би се кнежева смрт могла приписати њиховом схватању вођења политичких послова.

8. Прва дејства Николе Алтомановића

Узимајући у обзир значај који је за живота имао кнез Војислав, било је сасвим за очекивати да ће његова смрт у Србији да изазове велике потресе. Основни разлог за то је била велика територија којом је он управљао. Нестанак једног овако великог обласног господара морало је изазвати покрете међу српском властелом. Мноштво околних великаша је кнежеву смрт схватило као идеалну прилику да се дочепају дела кнежевих поседа. Осим тога, била је ту и сва сила ситније властеле коју је кнез је држао у зависности, па је било за очекивати да ће и они покушати да искористе прилику да се отарасе његовог несносног tutorства. Међутим, за прво време од

његове смрти није било већих покрета и његова удовица Гоислава успела је да стави под контролу скоро целокупну област коју је покојни кнез некада држао.

Једини који су одмах искористили прилику која се пружила била су браћа Балшић. Недуго након кнежеве смрти они су од његове области отргли Горњу Зету. Како је кнеза наследила његова жена Гоислава са два малолетна сина - Стефаном и Добровојем, то се практично Балшићима није могао нико супротставити. Начин на који су Балшићи преузели Горњу Зету, без било каквих борби, можда може да сведочи о томе да је између њих и кнегиње чак дошло и до неког споразума. Кнегиња им је препустила један део својих територија, а за узврат Балшићи је нису даље узнемиравали. Дакле, реч је о кнегињином уступку, веома неугодном, али о уступку који јој је омогућавао мир са те стране.

Дакле, прво време кнегиња као да није имала посебних проблема. Крајем 1363. године Дубровчани овлашћују свога кнеза и Мало веће да могу да одржавају контакт са једним од синова кнеза Војислава (не зна се којим) и да му чак могу послати поклон у вредности од највише 30 перпера. Тиме се на недвосмислен начин показало да кнегиња Гоислава и њени синови чврсто држе власт јер би Дубровчани иначе са њима већ другачије разговарали. Такав благонаклон однос који је Дубровник имао према кнегињи добрим делом је заслуга и тога што је цар Урош изузетно предусретљив према њој па се једно време чинило да је кнегиња под посебном царском заштитом. Чак и више од тога. Цар Урош јој уступа и неке од својих прихода (закупнина за кумерк солски и светодмитарски доходак). Знајући да је цар тада био у великим финансијским проблемима та његова жртва је сигурно имала и много већи значај но што је то био само финансијски ефекат.

На крају је кнегиња показала да је од свога покојног мужа, кнеза Војислава, преузела многе особине и да је његова достојна ученица. Желећи да до краја искористи цареву наклоност коју је она схватила можда и као његову слабост, покушала је једну подвалу. Њој је цар за годину 1364. годину препустио да од Дубровника наплати светодмитарски доходак у износу од 2.000 перпера. Она је то и урадила, али то је право имала само за ту годину. Већ следеће године цар Урош поново наплаћује овај доходак за свој рачун. Међутим, већ 1366. године долази до неспоразума. Цар Урош је послао своје људе да од Дубровника наплате доходак за 1366. године, али тамо дочекују да је Гоислава тај доходак већ подигла. Показала је неко писмо са царским печатом које је овлашћује на наплату дохотка, а Дубровчани мислећи да јој је цар стварно уступио доходак за ту годину, без размишљања јој га исплате. По свему судећи писмо, односно царски печат, је био фалсификован и од тада се односи између цара и Гоиславе затежу.

Ипак, од свега тога за кнегињу је много опаснији могао да буде њен синовац Никола Алтомановић. Он је имао негде између 15 и 16 година у време када је кнез умро. Боравио је у неком забитом и сиромашном крају који му је кнез Војислав оделио, али је сигурно пратио све оно што се око њега збива. Може се само претпоставити да је Никола боравио у северним деловима кнежевих области (близу угарских граница) јер његове прве активности се одвијају управо ту. Да је то тако

може да сведочи и то да што се кнегиња углавном сконцентрисала на јужне делове (Конавли и Требиње), вероватно зато што је север због Николиног присуства за њу био несигуран.

Због своје младости тешко да је Никола могао за кнегињу буде нешто посебно опасан па је за претпоставити да је он у својој околини имао некога старијег и искуснијег ко га је помагао. Како је било много оних који су били повређени неким од поступака кнез Војислава то не треба сумњати да је за све те године Никола Алтомановић могао накупити довољно способних саветника. Због своје младости тешко да је могао да буде вођа неком већем броју незадовољне кнежеве властеле и да им улива ауторитет који сваки вођа мора имати да би био у стању да се наметне. Стога је око себе морао да има само оне људе на које би се могао ослонити. Они никако нису могли бити бројни и тек након кнежеве смрти њихов се број могао повећати. Управо време између 1363. године (када је кнез умро) и 1366. године, Никола Алтомановић је морао провести у сакупљању и привлачењу друге властеле. Тек 1366. (или 1367.) године он се осетио довољно снажним да крене према североисточним деловима области кнеза Војислава. У то доба он под своју контролу ставља Рудник.

Може се поставити питање како је он могао са само 16 или 17 година да буде вођа многобројној властели која је стала уз њега. Једини могући одговор је у томе да је властела покушала да искористи њега (Николу) не би ли се отргла од власти кнегиње Гоиславе, те да под оправдањем да се боре за његове интересе сами задобију самосталност. Након тога би га се веома лако отресли. Ту су се они преварили у рачуну јер су заборавили да Никола потиче из породице Војновић која је и била позната по томе што јој у борби за власт нико није био раван. Није било тога средства којим се они не би окористили, а Никола је могао имати добру школу и многобројне учитеље. Почев од деде - војводе Војина, преко стрица Милоша, оца жупана Алтомана и коначно стрица кнеза Војислава, ова породица је била препуна политичких превараната и надасве спремних ратника који ни од чега нису презали. Мало је било оних који су са њима могли изаћи на крај. Осим тога, то је посебно важно, Никола је имао једно искуство које се нигде није могло научити. Од најраније младости према њему је стриц Војислав био крајње груб избацујући њега и мајку са очевих имања. То понижење и разочарење код Николе који је био лудо амбициозан изоштрило је до крајње црте политичку и уопште људску безобзирност. Ни према коме Никола више није осећао ни поштовање, ни сажаљење, а на крају ће се показати још понајмање према члановима своје породице.

Можда је он у самоме почетку пред властелом изигравао наивка на којег се може утицати, међутим са 18-19 година он се осетио довољно јак да збаци маску и да свима покаже право лице. Данас не постоји било каква слика која би нам приказала како је Никола Алтомановић изгледао. Међутим, познавајући то време, тешко да није био завидног стаса и велике физичке снаге. Властела је поштовала само онога кога се лично бојала, а Никола није имао у шта да се поузда осим у властиту снагу. Његово порекло и све оно што иде уз то могло му је само додатно да помогне, али

никако да буде и основ његовог целокупног дела. Он је морао да импонује властели само ако је био у стању да на себе навуче оклоп и да у руке стави штит и мач, а о појас буздован. Тек таквога га је властела могла схватити озбиљно.

Осим снагом, Никола је морао да утиче на своју властелу и својим карактером, надасве необузданим и касније чак и неурачунљивим. Међутим, нико није могао да му оспори храброст и спремност да свакога часа потегне оружје и улети у бој. Осим тога, политичка средства га нису много интересовала и мало је времена проводио мозгајући о неким дипломатским подвалама. Чинило му се да се те ствари могу много ефикасније и брже решити једним ударцем мача. На његову каснију несрећу, такав метод се у самоме почетку показао као веома делотворан и он је улетао у све крупније непромишљености. С друге стране, то ће касније показати, он као да је био дете среће. Са својим необузданим темпераментом улетао је у разноразне авантуре које су се изрођавале у опасне неприлике, али онда би се неком срећом појавила нека нова околност која би га извучила из невоље дајући му још више снаге. Истовремено, то му је давало још веће самопоуздање које ће га на крају одвести у пропаст. Но, то је већ каснија прича.

Тај први период након кнежеве смрти (1363-1367. година) Никола Алтомановић делује на северној страну кнежевих области, али тек постепено и веома опрезно. У прво време само прикупља присталице и учвршћује своју власт без неких већих територијалних ширења. Много му помаже својим понашањем и сама кнегиња Гоислава која као да је дигла руке од те стране и углавном се бави југом где и борави. Њихове ситне зађевице мало ко примећује будући да се у Србији дешавају много крупније ствари које су потпуно засениле све остало. Главни актери свих догађаја јесу цар Урош и браћа Мрњавчевић, односно на првом месту Вукашин Мрњавчевић. Све то спада у онај оквир који су историчари назвали "стварање обласних господара". О чему се ради?

Већ је говорено о томе како су се поједини великаши, на првом месту деспот Симеон и деспот Асен, одмах након смрти цара Душана осамосталили и престали да признају врховну власт цара Уроша. У старим српским земљама тај је процес причекао пар година и започео је осамостаљивањем браће Растислалића у Браничеву. Кнез Војислав Војновић је такође, по угледу на остале, формирао своју област која је била највећа у Србији. Његови односи са царем Урошем су били мање више трпељиви, а углавном због тога што је сам цар био у много чему попустљив. Још за време живота кнеза Војислава израњају нове личности, а међу њима браћа Балшић, браћа Мрњавчевић, деспот Дејан и неки други, у томе моменту толико слаби да нису привлачили посебну пажњу. Смрт кнеза Војислава је изазвала престојаване политичких снага на царском двору и то се одмах осетило. Вукашин Мрњавчевић је нешто пред крај живота кнеза Војислава толико ојачао своју позицију код цара Уроша да се већ могло појавити и питање престижа међу њима. Околност да се њихове области нису сучељавале и да по том питању нису имали сукоба сигурно је онај основни разлог који их је зауставио да се међусобно не закрве. Таква ситуација већ није била између кнеза и браће Балшића тако да је само кнежева нагла смрт спречила рат између њих.

Дакле, то је тако било у време док је кнез био жив. Одмах након његове смрти почели су догађаји да иду много бржим темпом него до тада. То прво време након његове смрти биле је карактеристично по убрзаним политичким догађајима на царском двору, а територијална освајања су била мање приметљива. Вукашин Мрњавчевић је успео да све своје противнике на царском двору у тој мери потисне да је цар Урош потпуно пао под његов утицај. Са многобројним породичним везама успели су Мрњавчевићи да до неслућене размере ојачају своје везе. Угљеша Мрњавчевић се оженио ћерком кесара Војихне (господар Дrame) која се звала Јелена (Јефимија), Вукашинова ћерка Оливера је била удата за Ђурђа Балшића, Вукашинов син Марко се оженио ћерком Хлапена, намесника у северној Грчкој, а постојала је и нека породична веза (недовољно јасна) са властелином Влатком. Тако оснажени они су се усудили да током 1365. године на цара Уроша изврши толики утицај да је овај пристао да Вукашина узме за савладара и га крунише за краља. Тај њихов потез, који је можда могао да буде далековид да је у потпуности успео, толико им је одузео пажњу да се они нису много бавили оним територијама које је након своје смрти кнез Војислав оставио кнегињи Гоислави. Стога су кнегиња Гоислава и Никола Алтомановић могли да на миру своје међусобне рачуне изравнавају.

Управо те 1365. године када се Вукашин Мрњавчевић крунисао за краља, а Угљеша добио титулу деспота истеравши царицу Јелену из Сера и преузимајући контролу над њим, Никола Алтомановић је припремао одлучујући удар на кнегињу. Њихови међусобни сукоби су сигурно отпочели одмах након кнежеве смрти, али искључиво због Николине младости и његове недовољне снаге, нису узимали неке веће размере. Вести о свим овим догађајима везаним за царски двор сигурно су долазиле до Николе на север и он их је пратио, али на све то није реаговао. Могао је чути приче о томе како је Вукашин крунисан за царевог савладара, како се царица Јелена томе није противила чак је то и подржала. На самоме Вукашиновом крунисању било је веома мало српске властеле, а присутни су били углавном они који су Вукашина признавали за свога обласног господара. Шта су они мислили о самоме чину крунисања и да ли су га одобравали велико је питање, али због свог зависног положаја морали су Вукашину да се поклоне и да му кличу као новоме краљу.

Од старије и утицајније властеле био је присутан само Никола Стањевић, али он је био у позним годинама које би се могле назвати старачким тако да је он био у оном стању менталне и физичке способности којем више приличи манастир неголи један такав политички догађај. Заиста, какав је утисак могао на њега да остави овај свечани догађај где је Вукашин постао краљ, када га је упоредио са оним крунисањима које је некада имао Душан (којима је такође био присутан), најпре у Сврчину где се крунисао за краља, а онда у Скопљу где је крунисан за цара. Успомене су сигурно биле болне и Стањевић то Вукашиново крунисање није лако поднео. Недуго након овога чина колико свечаног за Вукашина, толико понижавајућег за Стањевића, овај властелин се повукао у манастир. Није он био једини на којег је Вукашиново уздизање за савладара оставило тежак утисак. Стањевић је био у годинама које су му допуштале да заборав и утеху потражи у манастиру, али било је много млађе властеле која није имала такав излаз.

Агилни и на све спремни Мрњавчевићи нису ни у једном моменту прекидали своје дотадашње активности на ширењу својег утицаја, тако да је за њих догађај Вукашиновог крунисања био само једна епизода која је требала да послужи главном циљу: што већем територијалном ширењу. Сходно томе ускоро су стигле вести о томе да је царица Јелена морала да се повуче из Сера и да је ову област под потпуну контролу ставио други Мрњавчевић, деспот Угљеша. Недуго потом је стигла вест и о пропасти деспота Дејана чију је област за себе узео његов сусед Влатко Паскачић, блиски сарадник Мрњавчевића. Пред налетом Мрњавчевића страдао је и Никола Стањевић, а његова имања су поделили Вукашин (сада већ и краљ) и син му Марко (каснији краљевић Марко).

Све ово није могло, а да не остави трага и на најближу околину цара Уроша. На двору око цара Уроша настаје постепени расцеп и дотадашњи верни сарадници га напуштају. Тај процес је ушао у критичну фазу нарочито након 1365. године и дана када је цар крунисао Вукашина за краља. Разочарани не само тиме што је цар попустио пред Вукашиновим убеђивањима, већ можда више што је тиме њима пут ка успеху закрчен, царски двор напуштају ставилац Лазар Хребелјановић, а браћа Голубић (ставилац Гргур и кнез Иван) се колебају. Веома стидљиво и са великим опрезом Лазар Хребелјановић и његов зет Вук Бранковић почињу да стварају своје области. Оне су толико мале да их нико не узима за неку посебну опасност. Ипак, њихова снага је довољна да буду толико респектовани да у будућим догађајима и њихово учешће не може да буде избегнуто.

Те године (1365. и 1366.) биле су пуне напетог ишчекивања, али надасве и нагађања. Основно је било питање међу властелом шта са крунисањем желе Мрњавчевићи да постигну. Нагађања су ишла до најфантастичнијих комбинација. Цар Урош није имао деце и било је вероватно да их неће ни имати па се сходно томе поставило питање царског наследника. Уколико би цар заиста умро без наследника тада би царску круну, као крунисани краљ и савладар требао да преузме Вукашин Мрњавчевић. То је значило да династија Немањића изумире и нестаје са политичке сцене, а замењује је династија Мрњавчевића. Након смрти цара Уроша на његово место би вероватно дошао Вукашин, сада као цар, а за краља би био уздигнут његов син - Марко.

Таква комбинација, веома вероватна, изазивала је шкргут зуба код рашке властеле. Они никако нису могли да прихвате то да Србијом влада неко ко није из династије Немањића, а поготово не један Вукашин Мрњавчевић, чије је порекло скоро непознато тако да се није знало јасно ни ко му је отац. По свему су они били скоројевићи за које се до пре пар година није ни знало. Па и сам Вукашинов изглед није никоме уливао поверење. Био је то један исушени кржљави старац, са упалим очима, а оно што га је највише понижавало, барем што се тиче физичког изгледа, јесте то што је био жура. Мало је тога у њему било владарског, и у односу на цара Уроша, једног лепог крупног човека, он је био сасвим неугледан. Ништа у себи није имао краљевског па је чак могао да делује смешно док се на свечаном крунисању саплиће старачким ногама у дугој хаљини свој искићеној златом и бисерјем. Таквоме се они никада неће клањати.

Ипак, нико му није могао порећи политичку способност која је често прелазила у подмуклост, што је и његов физички изглед довољно говорио. Са оним исушеним обрима и ситним очима усађеним у издужено лице и исто тако ситним и кошчатим рукама, сав усукан и жут са ретком косом, Вукашин је код њих изазивао страх. Није то више био цар Урош, леп као човек, али слабић као владар, којем су они могли да одрекну послушност. Са Вукашином је већ била друга ситуација и са њим се није могло играти. Овај краљ би им могао стати за врат, а његови дотадашњи успеси су говорили довољно. Осим тога, био је ту и његов брат - деспот Угљеша Мрњавчевић, много политички мудрији од свога брата Вукашина. Свестан тога, Вукашин је увек био спреман да послуша Угљешин савет, па је и ово крунисање било по свему судећи његова идеја. Таквим Мрњавчевићима уз све оне њихове породичне везе нико се није могао одупрети. Без обзира на свој изглед Вукашин никада није изазивао подсмех и сви су страхом ишчекивали на следеће догађаје. А они су дошли веома брзо.

Најпре су долазиле су вести о доста добрим односима између цара Уроша и краља Вукашина, али то је било у самој почетку. Временом, краљ Вукашин више не обраћа пажњу на цара, одлази са двора на који више и не долази и користећи краљевску круну почиње да ставља под контролу западну Македонију. Да су односи између њега и цара захладили види се из тога што Вукашин уместо Скопља, који је до тада био њихов заједнички престони град, узима као свој престони град Приштину. Ту он сада столује сам, издаје повеле и ступа у преговоре не консултујући цара. С друге стране цар Урош не поставља питање самосталног Вукашиновог деловања, а да оде лично у Приштину не пада му ни на памет. То је сада већ могло да забрине и стару рашку властелу јер све док се Вукашин забављао по Македонији њих није много сметало то што он себе назива краљем јер га они ионако нису за тако нешто признавали. Њих је могло да уплаши то што је било очигледно да је он кренуо са својим освајањима ка северу са намером да и старе српске земље узме за себе. Први противници на које је у том походу налетео била су имања зета Лазара Хребелановића - Вука Бранковића и његовог брата Гргура, затим поседи још једног Лазаревог (додуше у том моменту - будућег) зета - челника Мусе. Ово је сада била властела о којој се морало водити рачуна и која се неће тек тако лако препустити Вукашину.

Ту се сада очекивао прави рат и рашка властела се за тако нешто почела спремати. По свему судећи, а и не може бити другачије, њихов идејни вођа је био управо Лазар Хребелановић. Био је међу њима најстарији, а неким је био и таст (Вук Бранковић, челник Муса). Не желећи да падну под власт Мрњавчевића они су започели са припремама које нису биле везане само на то да се опреми војска. Било је ту много и онога што би ми данас назвали "пропагандним ратом", а он им је био веома битан јер нису имали довољно снаге да се директно на бојном пољу нађу са Мрњавчевићима. У оквиру тога било је потребно најпре придобити цара Уроша на своју страну и под заштитом светога имена Немањића окренути мржњу све властеле на Мрњавчевиће. Ту је онда измишљена бајка о томе како Вукашин више нема стрпљења да чека да цар умре не би ли му тада преузео круну, већ да жели да несретног цара убије. Такав наступ је имао доста успеха и прост пук је томе

поверовао, а међу њима и мноштво властеле. Начин на који је цар Урош придобијен остаје тајна. Да ли је и њему сервирана таква прича и да ли је он био довољно наиван да у њу поверује, остаје да нагађамо. Додуше, ако је и тако и било не треба много осуђивати цара Уроша.

Он је био једно несретно биће којем је судбина наменила тежак задатак да буде цар у Србији, а да он за тако нешто не само да није био спреман већ вероватно да то није ни желео. И много јаче личности су тешко излазиле на крај са непослушном српском властелом, а он којег је много више интересовала религија, заиста није имао никакве шансе. Растрзан, он је био лако поводљив, а како отров и друга средства потајног ликвидирања противника, нису били ништа неоубичајено, то се не треба чудити ако је поверовао да га Вукашин има намеру ликвидирати. С друге стране, увек када се говори о томе периоду онда се наводи да је цар Урош био слаба личност и да је са њиме било лако манипулисати. То је добрим делом тачно, али се свесно заборављају особине оних који су га довели у то стање и који су њиме манипулисали. То су били људи јаке воље који знају шта хоће и чији успон је био повезан баш са таквим особинама. Цар Урош се за свога живота ни око чега није морао помучити, царство му је изненада пало у крило и није стога чудно што га није знао и сачувати. Супротно од њега, кнез Војислав Војновић и касније браћа Мрњавчевић су свој успон остварили искључиво захваљујући себи и својим особинама. Били су то борци за власт којима није било ништа страшно, а да нису били такви не би успели у ономе што су започели. У односу на такве људе цар Урош није имао шансе. Они су га могли убедити у све оно што желе.

Не треба мислити да је смрћу кнеза Војислава и одласком Вукашина Мрњавчевића у западну Македонију нестало и довољно способних људи који су могли да на цара врше исти такав утицај. На њихово место су дошли нови, додуше не тако богати и моћни као они, али барем исто тако способни. Чак у многим стварима далеко безобзирнији и лукавији. Кнез Војислав и Мрњавчевићи су имали много имања из којих су црпили приход и помоћу њега стварали своје армије што им је само по себи давало довољно моћи тако да дипломатија и слична лукавства нису била оно што је њих створило јаким. Сходно томе они су се више уздали у мач и силу неголи у убеђивања. Нове личности које су се појавиле око цара Уроша нису имале велике поседе, обилне приходе и моћне армије, већ једино у шта су се могли уздати јесте била њихова памет и способност дипломатског деловања. Тачније речено, сплетка је било оно у шта су се једино могли поуздати и њихове особине су се развиле највише у том правцу.

Управо такви људи су узели цара под своје и уз његову лаковерност могли га лако придобити причама да му Мрњавчевићи спремају ликвидацију те да су му они који су сада око њега једини прави пријатељи. У том правцу почну га убеђивати да је можда најбоље да се са насртљивим Мрњавчевићима обрачуна оружаном и да целу државу стави под своју контролу. Наравно, они ће га верно служити. Очигледно је да су Лазар Хребељановић и други који су уз њега утицали на цара, умели то довољно сугестивно да ураде и овај је ускоро био њихов. Тиме је један део посла био обављен, али то још увек није било довољно. Било је потребно сакупити и

онолико јаку армију која може да Мрњавчевиће туче и на бојном пољу. Они сами је нису имали довољно, а цар није имао ни војске, а ни новца. Било је потребно наћи некога ко има. Ту сада ступа на сцену Никола Алтомановић.

9. Почетак успона

У свим овим догађајима Никола Алтомановић се сасвим добро снашао. Увиђајући да су Мрњавчевићи заузети на сасвим другом крају државе он је, скупивши снагу и присталице, током 1367. године кренуо у одлучујући сукоб са кнегињом Гоиславом. Како су ти сукоби ишли нема писмених података, али се то може веома лако реконструисати. Битака великих сигурно није било јер нити једна од страна није имала довољно новца да најми већу групу плаћеника. Издаја и мито су била основна средства у тим сукобима (не само њиховом већ уопште код свих обласних господара). Судбина слабије властеле је била у томе да признаје некога јачег од себе и да буде под његовом влашћу. Знајући то и исто тако знајући да то не могу избећи, они су једноставно бирали себи јачег господара. Стога им није представљало неки посебан проблем да у пар година промене и по неколико господара. То је било сасвим нормално, а у многим ситуацијама чак и препоручљиво. Сиромашна и подложна властела је имала једва довољно средстава да преживи, а не да војно опрема неке веће одреде са којим би могли да се одбране. Са неколико бедних села се и није могло више. Бирање слабије стране доводило их је у опасност да им и то мало сиротиње буде попаљено, вођњаци посечени, стока и себри одведени, а они сами да буду у смртној опасности. Дакле, шта је могло да буде нормалније од тога већ да властела, већ по потреби, признаје онога најјачег за свога господара.

Тим путем је свакако кренуо и Никола Алтомановић придобијајући себи присталице нешто митом, а нешто силом. Ипак, било би то недовољно да није имао и других особина које друге велможе нису поседовале. Вукашин Мрњавчевић је имао реалну војну силу коју је могао да издржава због огромних имања са којих је црпео приход, посебно из рудника у Новом Брду. Балшићи су наступали породично и због њихове бројности, али и сложености представљали су опасност. Лазар Хребељановић је имао дипломатски дар и са својим умереним наступима умео је да освоји људе. Код Николе Алтомановића је постојало нешто друго. Сигурно је да су и његови почетни потези код привлачења присталица били у давању којекаквих обећања, али он се није много замајавао око сувишног убеђивања оних који нису на то пристајали. Његова основна снага није било убеђивање већ, ако оно не би успело, паљење и уништавање свега онога што је непокорни властелин имао, а највероватније и у његовом ликвидирању. Познајући касније Николине наступе, начин ликвидирања је морао бити довољно грозан, али и сасвим срачунат на то, да другој властели не падне на памет да одбије да уђе под његову власт. Треба бити свестан тога и да је Никола био веома млад (17-19 година) и да је лично учествовао у акцијама, а можда и својом руком извршавао такве пресуде. Све је то било довољно да се о њему рашири глас као безумном и опасном, али ипак и поред свега веома храбром човеку. Супротставити се њему је значило сигурну пропаст, али

придружити му се значило је сачувати имања и можда их увећати пљачком неког другог непокорног властелина.

Није чудо што се кнегиња Гоислава ускоро нашла у веома тешкој ситуацији. Властела ју је почела напуштати и њој није ништа друго преостало већ да затражи из Дубровника све оно злато које је тамо некада оставио на чување покојни кнез Војислав. Са тим новцем је требало платити најамнике који ће ратовати са Николом Алтомановићем. Њен основни недостатак је био у томе што није имала довољно поверљивих људи који ће бити у стању да воде чете најамника. Синови су јој били сувише млади да би међу суровим и полудивљим ратницима могли да представљају било какав ауторитет, а глас о храбрости и безумности Николе Алтомановића се све више ширио. Одсјај упаљених села и лелек оних који су страдали од Алтомановићевог беса могао се већ осетити и у Требињу. Врхунац њихових међусобних сукоба је био у периоду од октобра 1367. године до краја 1368. године, када је кнегиња коначно и поклекла.

Било је много оних који су били заинтересовани исходом овога сукоба. У првом реду свакако Дубровник који је имао веома тешких искустава са породицом Војновић, а нарочито са покојним кнезом Војиславом. У случају да кнегиња падне и да Никола Алтомановић преузме њена имања тада ће Дубровник, као и у време док је кнез био жив, бити са копнене стране опкољен имањима Алтомановића. Дубровчани су преко својих свуда присутних шпијуна свакако знали Николину нарав и подозревали су да ће са њиме имати великих сукоба. Осим тога, Никола Алтомановић је већ тада сасвим отворено изјављивао да себе сматра апсолутним наследником свих оних имања које је кнез некада држао, а сходно томе, могло се претпоставити да ће на себе преузети и оне аспирације које је кнез показивао према Хуму. То би тада значило да ће и он попут кнеза да Дубровнику испостави захтев за предају Стона и Пељешца, што наравно овима није на памет падало. У овом моменту Дубровачки поседи се нису нигде додиривали са онима које држи Алтомановић, али требало је очекивати да он ускоро избије на море. Тада би могли почети проблеми. Стога су Дубровчани са напетом пажњом посматрали овај сукоб, навијали за кнегињу, али је нису помагали јасно увиђајући да је она рат изгубила, а они нису желели да се већ унапред замерају Алтомановићу.

Лазар Хребелјановић и властела којој је он био начелу такође су били заинтересовани за овај сукоб, али из сасвим других мотива него Дубровчани. Они се Алтомановића нису бојали већ су прижељкивали да са њим ступе у контакт и од њега добију помоћ у будућем сукобу са Мрњавчевићима за који су се припремали. Како је цар Урош био под њиховим утицајем то су имали сасвим легитимно право да позову Алтомановића у савез који је наводно требао да се бори за цареве интересе. Тај "привидни" легитимитет је био веома битан Лазару Хребелјановићу који ће до краја свога живота да о томе строго води рачуна.

По свему судећи Лазар Хребелјановић је имао контаката са Алтомановићем и са њиховим резултатима је могао да буде сасвим задовољан. Алтомановић није ни једнога момента оспоравао цару Урошу његова права, а што је још важније био је

спреман да се бори против Мрњавчевића. Вероватно да је створен и војни савез који је тек требао да се реализује. Да ли је створен и неки политички договор о томе како да се у случају победе поделе освојене територије остаје да се претпоставља, али судећи по даљњим догађајима чини се да није. Не може се избећи утиску да је у овим преговорима Алтомановић испео помало и наиван у потпуности верујући великим речима која је долазила од ове групације властеле. Они су њега очигледно убедили да сукоб са Мрњавчевићима има једини мотив у томе да се цару поврате она права која су му Вукашин и Угљеша узурпирала. Алтомановић, предосећајући добру борбу, за коју је очигледно био увек заинтересован, пристао је уз њих не размишљајући много о томе какви интереси њих покрећу. Неки посебних разлога да он улази у ове сукобе, барем у том моменту, он није имао. Директна опасност њему од Мрњавчевића није претила па је он помало и беспотребно ушао у савез са Хребељановићем. Као што се то у животу догађа, и он ће ту своју грешку открити онда када то буде касно.

У целој овој причи цар Урош као и да не постоји. Његово име сви потежу и сви се желе борити за његове легитимне интересе. Чини се да има безброј присталица, али он више никоме није у стању да било шта нареди. Његови приходи су пресушили (једино му још Дубровник исплаћује светодмитарски доходак), плаћенике већ одавно не држи у служби и чини се да му живот пролази тако што се потуца од властелина до властелина трошећи њихово гостопримство. Чини се да 1367. и 1368. годину проводи у Солуну код породице Повић чији је члан Ђорђе био некада логофет код цара Душана. На њега још увек нико не жели подићи руку јер га поштују као цара и представника свете куће Немањића, а уз то још је веома јака успомена на његовог оца - цара Душана. Осим тога, чини се да је он као човек поседовао оне особине које појединца могу само да красе и стога код других људи изазивају поштовање. Био је благ, свакога је умео разумети, свакоме је опраштао и био је изузетно побожан. Ако такве особине обичног човека могу да изазову поштовање владар са таквим особинама изазива сажаљење, а нема ничега горег него када подложни почну да жале свога владара. То стога што одмах након сажаљења иде и непослушност.

Однос Николе Алтомановића према цару Урошу је помало дискутабилан. Ни у једном од извора не постоји било какав траг тога да је он по било ком основу одрекао цару послушност и на оним ретким натписима који постоје Никола себе увек урачунава међу цареve поданике. Треба се само сетити тога да покојни кнез Војислав пред крај живота није себе сматрао царевим подаником већ је мислио да су њих двојица по свему равни. То код Николе није био случај и он се до краја царевог живота сматрао његовим властелином. Са царем он у том првом периоду тешко да је могао имати некакав сусрет и о њему је могао знати само из прича. Можда га је због тога тако и поштовао, јер да га је видео и да је уочио његову немоћ, а уз свој необуздан карактер ко зна како би се према цару понашао. Овако је на Николу деловало све оно страхопоштовање на које је у односу на царску личност учен од малена. То што он са царем није имао контаката не треба да чуди. Никола је своју прву младост провео на северу земље где цар није залазио будући да су то биле области кнеза Војислава. Касније док су трајали сукоби између

Николе и кнегиње Гоиславе, било је још мање прилике да цар борави у томе крају. Он ће са царем имати сусрета тек касније и то онда када буде у напону снаге.

Своје сукобе са кнегињом Гоиславом успео је Никола Алтомановић да оконча својом апсолутном победом негде крајем 1368. године. Последњи Алтомановићеви удари су били изведени таквом силином да се Дубровник уплашио да би се овај ратни замах могао наставити и на њихове територије. Што је још горе Алтомановић је остварио контакт са босанским великашем Санком Милтеновићем који је држао области уз сам Дубровник-Попово поље, Трусину и Добро. У то време Санко је већ почео да отказује послушност своме господару - бану Твртку и чини се ступио у неки вазални однос са Николом Алтомановићем. То је био сасвим довољан знак снаге којом је Алтомановић тада располагао, јер Санко није био тек неки безначајни босански великаш.

Колико је Алтомановић утерао страх у кости Дубровчанима види се из тога да су они алармирали бана Хрватске и Далмације тражећи војну помоћ (почетак октобра 1368.). Да је глас о Алтомановићу као спремном ратнику брзо путовао и да је био и те како респектован, а да Дубровчани нису само паничили види се и из реакције бана Хрватске и Далмације. Он је одмах послао у Стон неколико одреда плаћеника које су водили капетани Вукота и Масловић. Могуће да је и Алтомановић сазнао за ове припреме и да би умирио град послао је поруку да нема намеру да упада на Дубровачку територију. Та порука је у Дубровник стигла у самоме почетку новембра (1. или 2.).

Ту је Никола мало збрзао, а по свему судећи због тога што уопште није био свестан са коликом снагом располаже. Када је мало боље промислио увидео је да је можда од Дубровника могао тражити и нешто више и учинило му се да је град спреман и на неке уступке. Стога је већ 3. или 4. новембра упутио новог гласника у Дубровник тражећи од њих нешто (не зна се шта, али вероватно неки територијални уступак или новчано плаћање), међутим буде одмах одбијен. Његова реакција је била бурна чим се Дубровник толико уплашио да је морао да мобилише људе из Жупе и Ријеке, а били су спремни и одреди плаћеника да појачају војску у Стону. Ипак, ове мере опреза биле су излишне јер Алтомановић није имао намеру да напада и ускоро се потпуно повукао из Дубровачке околине. До 18. новембра све Дубровачке чете буду отпуштене кућама, а оружје буде враћено у арсенале. Тако је завршено ово прво кошкање између Алтомановића и Дубровника без било каквих сукоба.

Може се рећи да је Дубровник у томе моменту можда имао и среће, а највише захваљујући томе што Никола Алтомановић није био свестан своје снаге. Осим тога, његови планови су били везани за то да од кнегиње Гоиславе преузме и последње територије које је она имала. Када је у томе успео и када је победоносно ујахао у Требиње, он се за тренутак зауставио. То прво натезање са Дубровником било је само испитивање снага, више сопствених већ оних које има Дубровник. Ипак, тада се уверио да Дубровник од њега зазире и можда су тада почеле и у њему да се јављају оне идеје које су некада кнеза Војислава довеле у сукоб са градом.

Баш тих година по Србији су почеле да колају приче о Николи Алтомановићу које ће неколико векова касније да од њега створе чудовиште које је малтене пило људску крв. Оно што је томе посебно погодовало била је легенда о начину на који се он обрачунао са кнегињом Гоиславом. "Заслуге" за такав однос према њему у највећој мери сnose Дубровчани који су имали са Николом страховите неприлике и који су се касније и на такав начин осветили. О чему се радило?

Падом Требиња успео је Никола Алтомановић да стави под своју контролу скоро све оне територије које некада држао кнез Војислав. Та вест је прострујала по целој Србији и за то су сви знали. Сада је Србија имала у Николи Алтомановићу највећег обласног господара, чак већег и од Вукашина Мрњавчевића. Но, поставило се питање где је кнегиња Гоислава и како су завршили њени синови Добровој и Стефан. То је и тада остало без одговора, а оно што је најинтересантније јесте то да је до пре неколико година то било питање које је мучило и данашње историчаре. Једина расположива верзија је била она коју је пружио Мавро Орбин, иначе Дубровчанин. По њему Никола Алтомановић је кнегињу са оба сина бацио у тамницу и тамо држао док му нису досадили, а онда их дао отровати. Како га ова верзија није задовољила, Орбин је дао и другу нешто модификовану. По њој Никола није дао да се отрују кнегиња и њени синови већ их је држао у тамници равно седам година након којих су ови помрли. На читаоцу је да одабере ону која му највише одговара, али ни једна од њих Алтомановићу не служи на част. У сваком случају, обе верзије, биле су довољне да се о Николи створи једна лоша слика.

У то време је лоше вести биле много лакше растурити неголи што је то данас (ма колико то можда чудно изгледало). Због непостојања комуникацијских веза, вести су путовале данима, месецима, годинама, а некада нису ни стизале тамо где су биле намењене. Тако је било и са вестима о кнегињи. Нико није знао како је она завршила, а лукави Дубровчани су једно време ћутали, а онда када су дошли у сукоб са Алтомановићем, не би ли му напакостили пустили су овакве страшне приче. Кроз многобројна препричавања ионако страшна прича о кнегињином крају, добила је на многим местима и много додатака које су је правиле још страшнијом. Тако накићена прича са многим маштовитим детаљима прешла је у легенду и од Алтомановића је створила звер у људском облику. То је помало чудно јер се Алтомановић ни у ком погледу није много разликовао од својих савременика који су истим таквим начинима, али са много мање успеха, покушавали (некада успевали, некада не) свој успон ка врху. И да је ликвидирао стрину са њеном децом, Алтомановић није урадио ништа више и ништа горе него што су други радили, али "пропаганда" чини своје, па чак и у средњем веку. Због недостатка комуникација у то доба је било много лакше сакрити истину и протурити онакву вест која тренутно одговара. Тако су урадили и Дубровчани. А шта је стварна истина?

Кнегиња Гоислава је на време схватила да је њен сукоб са Николом Алтомановићем изгубљен и да је за њу много сигурније да се повуче на сигурније место. Стога се она на време са својим синовима склонила у Дубровник. Град је

није дуго држао под својом заштитом већ је крајем новембра 1368. године са лађом одвози негде у Албанију. Може се претпоставити (због имена Гоислава) да је њено порекло из северне Албаније и да су је Дубровчани довели њеним рођацима. Све је то рађено под велом тајне, а касније су Дубровчани схватили да би ту тајну могли да искористе не би ли додатно напакали Алтомановићу. Неку улогу у свему томе имао је и бан Твртко, што не треба да чуди јер је он кнегињу од самога почетка помагао. Управо то ће да буде и јабука раздора између њега и Николе Алтомановића.

Веома је лако могуће (чак је вероватно) да ни сам Никола Алтомановић, мада оптужен за кнегињину смрт, није знао шта се са њоме десило. Мора да се и сам питао где се она склонила. Слична је ситуација била и са осталом властелом у Србији, а њена судбина је посебно интересовала цара Уроша који је према кнегињи и њеној породици одувек показивао велику пажњу. При ретким сусретима вероватно да је цар приупитао Николу Алтомановића о кнегињиној судбини, а овај је могао одговорити само то да не зна. Како су приче о томе да кнегиња са синовима чами у некој од Алтомановићевих ћелија већ колале по Србији, то су присутни на овакав његов одговор могли само да помисле да он нешто сакрива. Тиме су приче о насилној смрти кнегиње могле да узму још већег маха.

10. Сукоби са Мрњавчевићима

Кнегињиним пропашћу успео је Никола Алтомановић да постане најјачи обласни господар у Србији. Те 1368. године, када је завршио своја освајања оних територија које је држао покојни кнез Војислав, имао је Никола Алтомановић једва 20 година. Са тим годинама успео је да оствари оно што многим није успело ни за цели живот. Међутим, тај његов нагли успон је имао и много недостатака. На првом месту то што он није имао довољно политичког искуства и што је све што је до тога момента урадио постигао углавном захваљујући мачу. За њега је политика још увек била непознаница и он је на све догађаје око себе реаговао нагонски, што најчешће значи насилно и без промишљања. То се видело и кроз његове сукобе са Дубровником који су дошли веома брзо. Због таквог свога деловања стекао је много отворених, а још и више притајених непријатеља. Бан Твртко је га мрзео више него било ко до тада, а и Дубровник је почео постепено да мења свој став према њему. Са Мрњавчевићима још није дошао у додир, али је било за очекивати да ће и са њима бити ускоро у сукобу. Избијањем на море Алтомановић се заинтересовао за Котор што га је одмах довело у конфронтацију са браћом Балшић. Ипак, све је то још увек било притајено и уз неколико добрих дипломатских потеза те опасности су се могле избећи. Но, сада је у потпуности дошло до израза то што Алтомановић није имао дипломатског такта и стрпљења. Насилна природа коју су поседовали Војиновићи као да је сада дошла до пуног изражаја.

Дубровчани су се добро уплашили Алтомановићеве снаге и присећајући се оних проблема које су имали са кнезом Војиславом, одлучили су да не чекају (као што су тада урадили) већ да прве потезе учине сами и да на неки начин неутралишу ону снагу коју је Алтомановић исказивао. Они су сасвим добро оценили да је сила

којом Алтомановић располаже само "сирова" снага и да у њој има веома мало промишљености. Са мало такта и правих дипломатских потеза може се Алтомановић не само ослабити већ можда и уништити. Стога су покренули своју дипломатску машину и усмерили је на ону страну где су сматрали да је за њих најисплатљивије. Ударити одмах на Николу било је сувише ризично па су први ударци били усмерени ка његовим савезницима. Прва мета им је био Алтомановићев савезник (можда и вазал) Санко Милтеновић који се одметнуо од бана Твртка.

У то време Санко Милтеновић је био једна од најјачих племићких кућа у Босни. Слично као и Војновићи (али и већина других племићких кућа) свој успон су доводили мачу и вештим његовим кориштењем. Но, док су Војновићи свој мач стављали у службу своме краљу и под тим плаштом и оправдањем стицали територије и плен, Санковићи су се у самоме почетку веома мало разликовали од друмских разбојника. Додуше, у то време занимање друмских разбојника није схватано у оном понижавајућем смислу како то данас звучи већ је схватано као нешто што по већ самој својој природи припада у занимање свакој племићкој кући која држи до себе и свога имена. Осим што тога што су пљачком стицали приходе и снабдевали своја домаћинства дефицитарним занатским производима (со, платно, керамички производи, итд.) средњовековни племићи су се пљачкама одржавали у ратној кондицији и у таквим походима најмлађи чланови су стицали прва ратна искуства. Таква је ситуација била и са Санковићима. Од памтивека они су долазили у сукобе са Дубровником тако да је још и деда Санков који се звао Дражен Богопенц био познат по нападима на усамљене и недовољно заштићене дубровачке караване.

Вероватно да је и сам Санко уз деду стицао прва ратна искуства управо на дубровачким караванима. За деду је то можда тада већ било тек забава, нешто мало узбудљивија од лова на дивље животиње, док је за Санка представљало неопходну припрему за будуће ратне сукобе. У паузама између пљачки ова породица се бавила помало и политиком, али не оном високог стила већ далеко мањег домета. Санков отац, Милтен Драживојевић је био познат као приврженик босанског бана Стјепана II, али био је и превртљив тако да је од 1365. године пристао краља Душана. И он је своје мале приходе са сиромашног имања употпуњавао пљачкама дубровачких каравана, а остала је позната његова пљачка неког каравана у Оногшту (1335.). Таквих је "подвига" сигурно било још, али неким стицајем околности историја је упамтила посебно тај.

Били су у почетку сиромашни и њихово имање се налазило у брдским забитима око горњег тока Неретве. Тек касније постају господари Поповог Поља, Босанског Приморја (од Стона до Петрова Села) и Сланог. Чини да је са јачањем ова породица почела да већу пажњу обраћа на политику, али се никако није одрицала ни мача. Међутим, мач је сада коришћен за нешто веће циљеве и домете него што су мали и веома често са пленом бедно опремљени каравани. Санко је био напросит и у пуној мери свестан свога значаја, а то су му признавали и други. Био је дубровачки грађанин од 1348. године, а у време када је кнез Војислав нападао

Дубровник, град га ја ангажовао за свога преговарача. Било је очигледно да му Дубровник у пуној мери верује, што би могло да значи да се он одрекао таквих ситних задовољстава као што су напади на дубровачке караване. Сада је он имао далеко веће амбиције него нападање трговаца по херцеговачким забитима.

Сусрети са кнезом Војиславом нису могли, а да не оставе на Санка утисак. Могао је у кнезу тада да види једнога моћнога рашкога племића који делује независно од свога цара и који је од њега сасвим независтан. Можда му је тада могло и да пролети кроз главу да би и он могао тако нешто да уради и да се отцепи од свога господара, босанског бана Твртка. Слично као у Србији, и у Босни је тадашња централна власт била слаба. Но, постојала је разлика. Док је слабост централне власти у Србији проистицала из саме неодлучне природе цара Уроша, у Босни је та слабост била углавном због Тврткове младости. Могуће да је Санко тада упоредио себе са кнезом Војиславом и да је одлучио да крене његовим путем. Незадовољан својом титулом казнаца и целокупним својим утицајем који је имао у Босни почео Санко да мути са Твртковим рођаком Дабишом. На крају се показало да је то био дилетантски потез јер нити је Санко био кнез Војислав нити је бан Твртко био цар Урош. Некако до 1366. године био је у добрим односима са баном Твртком, али од тада почињу њихови сукоби, али и Санкове везе са Алтомановићем.

Присећајући се кнеза Војислава, Санко је веровао да му је његов рођак Никола Алтомановић сличан. У томе се мање-више није ни преварио, барем у оном ратничком смислу. Ту је Никола чак кнеза и превазишао. Међутим, нарав му је била много гора од оне коју је кнез имао. Ту се Санко могао одмах и покајати јер Никола Алтомановић није имао намеру да Санка држи за савезника и равноправног партнера већ га је ставио у положај вазала. Колико год му то било неправдо, Санко је морао пристати. Притиснут од Твртка, обрати се Санко ка Алтомановићу и њихове чете су почеле да заједно харају по Босни, али и по дубровачким територијама.

Такво Санково одметање од бана Твртка, али нарочито то што је упадао и на њихове територије није било Дубровнику право. Њихови дотадашњи односи су били веома добри, а то се видело нарочито када је Дубровник успео да убеди далматинско хрватског бана да ослободи заробљеног Санковог брата Градоја (1362.). Још увек верујући да се та "стара времена" могу вратити Дубровник се бацио на убеђивање.

Око Санка град се баш потрудио шаљући му неколико преговарача који су га из све снаге убеђивали да се остави Алтомановића и да се измири са баном Твртком. Чини се да је Санко био превртљива особа и да се у томе моменту премишљао шта да ради. У једном погодном моменту он се отцепио од бана Твртка и пришао Алтомановићу вероватно од њега очекујући неке добитке. Но, изгледа се и он уплашио од Алтомановићеве нарави и учинило му се да његово предузеће полако иде у пропаст. Он од савезништва са Алтомановићем није добио ништа од онога што је до тада већ и имао. У цело ово предузеће он се упустио углавном зато да постигне независност од бана Твртка, а на крају је добио понижавајући положај

вазала код Николе Алтомановића. Изгледало је да му је свега доста и да би могао Алтомановићу окренути леђа.

Додуше, крајем 1368. године када је стигло прово дубровачко посланство код Санка да га убеђује, он није био спреман да озбиљно преговара. Тако је први преговарач (Блаж Гредић) могао да се врати у Дубровник и да објави да није успео. Међутим, он је код Санка приметио трагове колебања па је Дубровник могао да настави са својом акцијом. Ускоро је код Санка путовао Михаило Бобаљевић, по свему судећи спремнији и упорнији преговарач од свога претходника.

Управо ова мисија Бобаљевића је била разлогом страшне мржње која ће избити између Дубровника и Николе Алтомановића. Кроз дипломатски и двоструки језик Бобаљевић је Санку најавио скору Алтомановићеву пропаст и упозорио га да му је много паметније да се врати под власт бана Твртка већ да страда уз Алтомановића. Уз то Санко је добио обећање да ће се они лично потрудити да му бан Твртко све опрости. Треба знати да Санко Милтеновић није био у том моменту млад човек и да је имао много дипломатског и ратног искуства, па је за претпоставити да га Дубровчани нису могли поколебати у његовој верности према Алтомановићу неким лажима или преувеличаним обећањима. Морало је бити нешто опипљивије и довољно реално да убеди Санка да се он поколеба и да изјави да је спреман да се поврати под власт бана Твртка. То "нешто" је могла да буде само нека конкретна акција коју су Дубровчани обећавали и која је Алтомановићу требала донети пропаст. То нипошто није могло бити нешто наивно јер Санка они на такав начин не би могли убедити. Да ли је то била нека шира акција војног карактера или су Дубровчани придобили некога од Алтомановићеве околине ко би у тачно одређеном тренутку овоме могао усутити отров у чашу или му забити нож у леђа, остаје да се нагађа. У сваком случају Санко је помислио да је са Алтомановићем готово и да је време да он спашава своју кожу. Стога да пристанак, али уз неке своје услове. Он се Алтомановића бојао па је поставио питање шта ће бити када овај дочека о овој његовој новој издаји и навали на његове (Санкове) земље. Дубровник му није могао обећати војну помоћ, али се обавезао да њему и његовој породици пружи уточиште. Сада је већ нешто било постигнуто, али је било потребно разрадити детаље.

То је надаље значило да из Дубровника мора да путује и трећи посланик не би ли овај претходни споразум дорадио. Тај задатак је требао да обави Џиво Лонго, али стигло се само до почетка јер је бан Твртко изгубио стрпљење и напао на Санка. Пред сигурном пропашћу Санко се са породицом сакрије у Дубровник.

О самим преговорима и покушајима Дубровника да од њега одвоје Санка, знао је Никола Алтомановић изгледа од самога почетка. То што га је бан Твртко мрзео он је можда и могао да разуме јер је у последњих неколико година Никола активно помагао његовог брата (Твртковог) Вука у његовим покушајима да га обори са престола. Ту се Алтомановић ризично уплео у престоне борбе у Босни. Још 1366. године морао је Твртко да бежи из Босне од побуне у коју је био уплетен његов брат Вук, али се веома брзо повратио и уз угарску помоћ сломио отпор. Сада је Вук

бежао из Босне и склонио се Дубровник, али није престао да смишља како би Твртко опет отерао из Босне. Ту га је пронашао Алтомановић и почео помагати, што Твртко није могло бити непознато. Оно што је најгоре успео је Алтомановић да му и до тада вернога Санка привуче на своју страну. С друге стране све до недавно одреди бана Твртка су помагали кнегињу Гоиславу тако да је било директних сукоба босанске војске са оним одредима које је имао Никола Алтомановић. Дакле, било је много разлога који су могли да оправдају Тврткову мржњу на Алтомановића, али и обрнуто. Међутим, према Дубровнику Алтомановић у томе моменту није имао било каквих покушаја који би могли оправдати то што му град ради о глави. Њихов сукоб има много прозаичније узроке него што може да изгледа на први поглед.

Алтомановићеве територије су са свих страна опколиле Дубровник, што је граду знатно отежавало ону трговину која се одвијала са копнене стране. Сада су сви трговачки каравани морали да пролазе преко оних територија које Алтомановић држи под контролом, што је значило да услове њиховог проласка сада одређује он. Управо у време док је трајала дипломатска акција Дубровника на томе да одврати Санка од Алтомановића, трајали су и Дубровачки покушаји да се Никола приволи на то да дозволи да трговачки каравани без сметњи пролазе преко његових територија. То је било врло интересно. Док је једно Дубровачко посланство из све снаге радио на томе да Санка одврати од Алтомановића, друго њихово посланство је седело на Алтомановићевом двору и тамо са њим углављивало споразум о томе како да дубровачки каравани могу несметано да прелазе преко његове територије. Вероватно да је Алтомановић сасвим добро знао шта се све дешава код Санка, али то није показивао. Његова млада и врела крв сигурно се сваки пут узбуркала када би се накинђурени дубровачки посланици појавили пред њим и својим заобилазним начином покушавали да добију оно што желе.

Чини се да Дубровчани нису били спремни да у дипломатским окршајима са Алтомановићем иду до краја и да се њихова дипломатска акција ограничила само на то да од њега добију трговачке привилегије. За њих је Санко у бити био другоразредни циљ и све оно што су они покушавали са њим било је тек резервна варијанта уколико преговори са Алтомановићем не успеју. Да је то тако види се кроз то што су се још током преговора са њим (Санком) живо интересовали шта је постигло оно друго посланство код Алтомановића. Да је Алтомановић попустио и да им је дао жељене привилегије вероватно да би Санку хладно окренули леђа.

На крају је њихова дипломатија промашила оба циља. Твртко је разбио Санка, а Алтомановић их је једно време завлацио и на крају им није одобрио оно што су они од њега тражили, барем не све. Тиме су њихови односи дошли на неку мртву тачку. Нити су били у лошим односима, нити су били завађени. Оно што је Дубровник највише мучило и што они нису могли да докуче јесте природа односа између Николе Алтомановића и угарског двора. У то време Дубровник је признавао врховну власт угарског краља па су сходно томе у многим ситуацијама они од Угарске могли да траже и помоћ. Оно што Дубровник није знао било је питање односа који су имали Алтомановић и Угарска. Тачније, питање је било да ли би

Угарска у случају да се Дубровник сукоби са Алтомановићем, пружили граду помоћ.

Територије које је држао Алтомановић биле су на северу и граничиле су се са угарским земљама. На том делу налазила се Мачванска бановина којом је управљао Никола Горјански. Остаје отворено питање да ли је Алтомановић још за живота кнеза Војислава долазио у додир са угарима, односно да ли је одмах након кнежеве смрти имао угарску помоћ када је кретао у освајање кнежевих територија. Никола Горјански је био међу пар најмоћнијих угарских великаша, а у Мачванској бановини је био релативно независан са својом војском, финансијама и самим тиме и великом слободом деловања. Силина са којом је Алтомановић ударао на територије које је имала кнегиња као да су говорили да негде са стране добија потребна финансијска средства и одреде плаћеника који су били евидентни у његовој војсци. То је могло доћи само са угарске стране. Ипак, све то није било сигурно и ова помоћ ако је већ тада постојала била је за многе још увек нејасна.

У таквом контексту ни Дубровник није јасно знао како да одреди своје понашање према Алтомановићу. У случају да угари стварно помажу Алтомановића тада би значило да и он (Алтомановић) и Дубровник имају заједничког господара (угарског краља) и сукоба међу њима већ самим тиме не би требало да буде. Стога је и сва њихова дипломатија према њему била опрезна, а много пута и подмукла. Осим тога, ако је Алтомановић стварно уживао заштиту моћног Горјанског тада су све жалбе на угарском двору биле беспредметне. Моћни Горјански би једноставно блокирао све дворске путеве који би могли да одведу дубровачку жалбу до краља Лудвига I Великог. То је била велика предност за Алтомановића, а сама тајанственост којом је сакривао своје везе са Угарском створила је такву ситуацију.

Сам Алтомановић је од самога почетка знао шта му Дубровник спрема и мисли, али тога момента он није био спреман за рат са градом. Узевши под контролу све оне територије које је држала кнегиња он је постао највећи обласни господар у Србији. Сходно томе и његова политика се морала мењати. Његове територије су дошле у директан додир са онима које је имао босански бан Твртко, а већ је довољно речено каква је мржња владала међу њима. Од самога почетка њихови територијални интереси су се преплитали, а сукоби који су започети још док је бан Твртко помагао Гоиславу и даље су трајали. Сада када су им се територије додирнуле битке међу њиховим одредима су постале све чешће, жешће и уз учешће већег броја ратника. Практично, прерастале су у прави рат.

С друге стране, Алтомановић је привукао и пажњу браће Мрњавчевић. Краљ Вукашин се до тога момента бавио тиме што је западну Македонију постепено стављао од своју контролу тако да није имао много времена, али ни снаге да утиче на све оне догађаје који су се дешавали у старим српским земљама. На првом месту јачањем Алтомановића. Када је Македонија стављена под контролу одлучио је Мрњавчевић да се позабави и тим крајем Србије и да сходно својим краљевским правима, стави и рашку властелу под своју контролу. На удару су се нашле

територије оне властеле која је своја имања имала на Косову, на првом месту Вука Бранковића - зета Лазара Хребелјановића.

У међувремену Лазар Хребелјановић се развио у веома вештог политичара који је успео да се повеже са многобројном ситном властелом. Имао је око четрдесет година и самим тим и доста искуства, али још увек веома мало снаге да било шта крупније сам предузме. Као вешт политичар умео је сваку своју предност да искористи до краја, а те године су биле управо оно време када се он успињао. Истицао је своју повезаност са Немањићима тиме што је изгледа његова жена Милица била из Вуканове лозе (сина Стефана Немање), а једну своју ћерку - Мару је удао за Вука Бранковића. Породица Бранковић није била јака, али је била стара и веома цењена Србији међу старом властелом. Односи са зетом су му били веома добри и тесно су сарађивали. Онога момента када је Вукашин Мрњавчевић запретио Вуковим поседима на Косову, Лазар Хребелјановић му је морао помоћи.

Судећи по свему, Лазар је предвиђао Вукашинов поход ка Рашкој, па се и некадашњи контакт са Николом Алтомановићем могао сада показати смисленим и оправданим. У контексту тога неки начином успео је да убеди Алтомановића да Вукашин Мрњавчевић прети можда више Николи неголи њему и његовом зету (Лазару и Вуку). Иако је на неки начин и био праву, не може се избећи утисак да је Лазар заправо насамарио Алтомановића увлачећи га у један сукоб који се тога момента није њега и директно тичао. Могуће да је Алтомановић на цело предузеће пристао и под утиском тога што је и сам цар Урош ушао у овај савез. Заправо, цар Урош је овде имао улогу која је везана само на то да Алтомановић и Хребелјановић своје деловање сакрију иза царског имена и својој акцији дају легитимитет. Тиме је на недвосмислен начин истакнуто да се Вукашин Мрњавчевић, иако краљ, сматра узурпатором царских овлашћења. Лазар Хребелјановић је сигурно био свестан свих ових момената и он је био идејни творац свега тога. Никола Алтомановић тешко да је разумео све оно што Лазар хоће и био је више опредељен на то како да се на самом бојном пољу одлучи сукоб. Осим тога радило се брзо јер је Вукашинова војска већ надирала.

Као да је и сам био свестан да се сада може одлучити судбина свих његових дотадашњих, у много чему и ризичних потеза, Вукашин је са собом довео једну јаку армију. Супротставиле су му се чете које је успео да сакупи Лазар Хребелјановић и Никола Алтомановић. Уз њих је био и цар Урош, али тешко да је он уза себе имао било какве значајније снаге. Ток почетних сукоба није познат, али узимајући у обзир касније целокупне резултате, уводних борби и испитивања снага као да није ни било.

Средњовековна Србија не познаје много директних сукоба на отвореном пољу између супротстављених армија, барем онда када се ради о сударима између властеле. Већина њихових размирица се завршавала тако што би јача страна успела да на своју страну привуче највећи број присталица па би друга страна, оставши без реалне снаге, или се предавала или бежала. Осим тога, властела никада није ни била довољно богата да би била у стању да сакупи неку групу за борбу

расположених људи, а којих би био довољан број да би се они могли назвати армијом. Ту привилегију су имали само српски краљеви. Било је неколико разлога за то, а најзначајнији се свакако састојао у томе што је мало ко, изузев краља, имао довољно новца да опреми војску.

За добро опремљеног ратника био је на првом месту потребан добар оклоп. Њих је било више врста попут љускастих који су били израђени од гвоздених плочица разних облика (крљушти, четвртасти, правоугли, итд.) или од гвоздених верига који су прављени низањем верижица једних поред других и везивањем у облику ланца. Нешто савршенији оклоп се звао брња или панцирна кошуља, а прављен је плетењем гвоздене жице, односно панцирног плетива. Свакако најсавршенији је био глатки односно пуни оклоп. Он је прављен тако што су се гвоздене плоче прилагођавале ономе делу тела који би требале да заштите. Они су се састојали из више делова: пршњак (за заштиту груди), лактењача (за заштиту лактова), колењача (за заштиту колена), итд. Какви год да били оклопи они су имали једну заједничку особину, били су увек веома скупи. Мајстори за оклопе били су ретки и налазили су се углавном у приморским местима, Дубровнику најчешће. Истини за вољу ни Дубровчани нису били неки посебни мајстори па се тиме нису толико бавили, али су оклопе набављали из Венеције, Фиренце, Апулије и других градова и онда их препродавали Србији и Босни. Колико су се оклопи ценили види се из тога што су Дубровчани за исправку границе у Жупи Дубровачкој и Шумету нудили краљу Стефану (Дечанском) 2.000 перпера или 200 панцирних кошуља и 200 шлемова. Оклопи су се веома ценили и као поклони па је Дубровник такве поклоне слао краљу Твртку, Балши Балшићу, Стефану Мусићу (сестрић кнеза Лазара).

Уз оклоп морао је ићи и добар шлем, а у доба када се одвијају догађаји о којима се сада говори у Србији се носио шлем лоптастог облика. Дотадашњи конусни облик се постепено губио због опасности од стрела. Пешадија је најчешће носила шлем облика гвозденог шешира, са спуштеним или водоравним ободом. Сваки ратник је уз себе носио мач са дугим (од 80 до 100 цм) и витким сечивом (широким до 5 цм), накрсницом разних облика (12 до 25 цм) и пљоснатом јабучицом.

Као обавезно оружје сматрало се и копље, најчешће обично које није прелазило дужину од 2 метра. На врху копља (дрвеног копљишта) налазио се зашиљени гвоздени врх (бодило). Бодило се правило у облику врбовог листа, без ребра по средини. Касније се све више користило шиљато бодило. Временом како су се оклопи усавршавали то су и димензије и снага бодила расли. Истовремено копље је достигло дужину од чак 5 метара, но она су у Србији била ретка будући да ни оклопа, против којих су била искључиво намењена, није било толико много.

Коњица је употребљавала буздован и бојни чекић и то искључиво у борбама изблиза. То стога што се на кратком растојању није могло употребити копље, а ни мач, а осим тога буздованом се могао лакше разбити противников оклоп. Сличну употребу су имали бојна секира (правоугаоног или полукружног облика) и млат (дршка са ударачем на којима су гвоздени шиљци).

Пешадија је углавном носила праћке, лук са стрелама, док су самострели били изузетно ретки због своје велике цене. Штит је био обавезно заштитно оружје, како за пешадију тако и за коњицу. Различитога облика, обично се израђивао од дрвета и био обложен кожом. Само богатији су могли да га обложе металом или да чак цео штит направе од метала. Велике штитове употребљавала је пешадија док су оне мање носили коњаници.

Овакво оружје је било у то доба веома скупо јер се углавном набављало са стране. Опремити неку већу групу војника није било ни мало лако, а ситнија властела тешко да је имала довољно средстава и за сопствену опрему. Та привилегија је припадала само владарима. Сада се ситуација у много чему изменила. Након смрти цара Душана у Србији се појавило неколико обласних господара који су били у стању да држе армије, док је кукавни цар Урош такву могућност у потпуности изгубио. Питање је велико да ли је имао довољно средстава да држи и довољан број војника за телесну стражу. Сада је остала само успомена на то да је његов отац - цар Душан био у стању да држи стране најамнике-коњанике, опремљене тешким оклопом чији је јуриш подсећао на покретан оклопни зид са огромном ударном и пробојном снагом.

Судар између Вукашина Мрњавчевића са једне стране и Лазара Хребелановића и Николе Алтомановића са друге стране, био је управо један од оних сукоба у којима се на бојном пољу налазе моћни обласни господари који су у стању да дигну и наоружају велики број људи. По свему судећи Вукашин је са собом довео бројну и добро извежбану, али и богату плаћену армију која је знала да ратује. С друге стране Лазар Хребелановић у тим данима тешко да је био у могућности да издржава већи број професионалних ратника па се и његова војска састојала углавном од присилно мобилисаних, слабо наоружаних и преплашених себара. Оно једино што је вредело били су Лазареви рођаци и зетови и нешто мало зависне властеле. Никола Алтомановић је био у могућности да доведе већи број војника који су због вишегодишњег ратовања били довољно извежбани и мотивисани, али он то очигледно да није урадио. Разлог томе би се могао пронаћи у томе што је Алтомановић тада имао сукобе са босанским баном и што је већину својих снага вероватно држао усмерене ка Босни. Будући да му је савезник Санко страдао пред налетима Твртка, то су и снаге које је Алтомановић држао у томе делу ратишта морале сразмерно бити и веће. Осим тога и његови затегнути односи са Дубровником присиљавале су га да у градском залеђу држи довољан број чета које ће да град држе у запту. Дакле, Алтомановић се нашао разапет између борби на више фронтова тако да је свој судар са Вукашином Мрњавчевићем изгледа схватио олако. Могуће да је веровао да ће његово лично присуство у знатној мери да неутралише то што му је војска малобројна. Типична реакција за младост, али и за једног доста својеглавог човека који своју улогу, значај и снагу прецењује. Таква се грешка увек плаћа.

До судара ових двеју армија дошло је на Косову. Могућа локација јесте град Звечан или његова околина. Овај моћни град је некада у својим рукама држао кнез Војислав Војновић, а сада је њиме управљао Никола Алтомановић. Као и увек у

борбама Никола Алтомановић је наступио веома одлучно и директно се упустио у највеће крешево. Лично је предводио своје ратнике док је Лазар Хребелановић био већ мудрији и опрезно је посматрао сам ток битке. Ако је у директним сукобима и учествовао налазио се довољно близу ивици бојишта тако да је у сваком моменту могао, ако устреба, да се безбедно извуче.

Веома брзо је Лазар Хребелановић успео да увиди своју грешку и да осети да је војска коју има Вукашин много јача и спремнија за ову борбу. По њему битка је била изгубљена и било је много паметније извући се неголи улудо погинути. Тако је и урадио. Једноставно је од своје војске извукао оно што је иоле вредело и што се могло и касније корисно употребити док је део војске једноставно оставио. Када се извукао из битке могао је са безбедне удаљености да види да се Никола Алтомановић са својом малом војском још увек веома храбро бори, али да се обруч око њега и даље стеже. У томе моменту му се учинило да је каријера Николе Алтомановића завршена и да ће он наћи свој гроб на Косову. Можда је тога момента могао и одахнути јер се успео решити барем једног конкурента у борбама за територије. Док се приближавао својој престоници у Крушевцу мора да је већ у глави имао и план како да Алтомановићу пропаст искористи најбоље, наравно у своју корист.

Иако остављен на бојном пољу насупрот Вукашиновој војсци, Алтомановић се љуто борио. Био је сјајан пример борца и витеза и у свом оклопу сав попрскан крвљу мора да је био лепа слика за онога ко ужива у ратничким вештинама. Чак и у тој ситуацији није размишљао о томе да своје борце остави и да се извуче. Стога му је и повлачење Лазара Хребелановића у томе моменту изгледа било необјашњиво и неразумљиво. Он сам не би свога савезника оставио на цедилу на такав начин, док Лазар није ни трепнуо. Да сви не схватају кодекс витештва и своје личне политичке користи на исти начин, могао је јасно видети.

Да је дете среће могао се Алтомановић уверити када је уз неки необјашњив стицај околности, али и уз велику личну храброст успео да се некако извуче са бојног поља. Војска му је сигурно претрпела тешке губитке, а како је он прошао остаје да се нагађа. Судбина цара Уроша је била најгора. Њега је жива заробио Вукашин Мрњавчевић, али га није повредио. Још увек је магично име Немањића било довољно да цара Уроша заштити од физичког уништења, али не и од малтретирања и понижавања.

Из једне тако велике битке Никола Алтомановић сигурно није прошао без рана, али питање је какве су тежине оне биле. Након битке о Алтомановићу се једно време није чуло ништа па би се могло претпоставити да је био рањен и да се у неком од својих забитих замака лечио. Његова повученост би се тешко могла објаснити тиме да се он уплашио и да је лечио страх. То на њега није личило. Још је мање вероватно то да је битка на Косову њега натерала на размишљање и да је он почео да размишља о себи и својим дотадашњим потезима. То је још мање било њему својствено. Таква филозофска размишљања када се човек након неког тешког искуства повлачи у мир и почиње да пребира по својој животној причи више

прилике неким наивним романима неголи тадашњем суровом добу. Додуше, ни данас ситуација није другачија, а ево и зашто.

Пораз на Косову мора да је одјекнуо као бомба по целој Србији. Како и не би. На први поглед, он је значио победу краља Вукашина, а пропаст Николе Алтомановића. Судбина Лазара Хребелановића је била нејасна, али се он сматрао толико слабим у односу на Вукашина да је био безначајан. То што је краљ Вукашин заробио цара Уроша било је само реализација онога што је већ фактички постојало. Сада је краљ Вукашин себи крчио пут ка престолу и изгледало је да не постоји иоле озбиљнији противник који би га могао зауставити. Николин пораз на Косову и његово повлачење са политичке сцене, макар и на мало време, могло је да изазове приче да је погинуо, да је тешко рањен, да је побегао или ко зна све шта све још, али све у ономе правцу који би значио неку његову слабост. Многбројне присталице, зависна властела, она властела коју је на силу покорио, многи плаћеници су се нашли у ситуацији која није била ни мало завидна. Њихов господар је велику битку изгубио и није више онолико јак колико је био док је држао њих у зависности. Сада је дошло време да се промени господар и да се пређе под власт онога ко је сада тренутно најјачи или је моменат да се стекне самосталност. То су процеси који су се редовно дешавали када би једна таква крупна личност са много зависне властеле нестала са политичке сцене или када би из неког разлога њен утицај ослабио. Довољно је сетити се догађаја након смрти цара Душана.

Дакле, Никола Алтомановић је тај процес морао да предупреди и да свима сасвим јасно покаже да је сукоб на Косову преживио. По могућности требао је да изврши пар војних акција, да попали неколико села и поубија неке од присталица Вукашина Мрњавчевића па да докаже да је он још увек онај стари и ничим обуздани Никола Алтомановић. Међутим, он то не ради и дозвољава да му се велики делови територија отцепе. Уз територије од његове власти се отцепљује и један део властеле.

Ову прилику да за себе нешто зграби искористио је први Лазар Хребелановић одуевши од Николиних територија Рудник, који је несумњиво најбогатије место које је овај држао (1369). Чак и незнатни властелин Милош Повић користи своју прилику и ставља под своју контролу моћни Звечан. Сасвим је могуће да се и некадашњи Алтомановићев савезник Санко окористио његовим сломом. Санко се до тада успео на неки начин измирити са баном Твртком (вероватно уз Дубровачку помоћ) и онда уз његову подршку ставио је под своју власт Конавле. То су били поступци само оних крупнијих велможа за које се зна, али нема сумње да је мноштво ситнијих искористило своју прилику и од понизних Алтомановићевих слугу претворило се у незасите отимаче. Они су то урадили сасвим мирно мислећи да је мора звана Никола Алтомановић заувек прошла. Како су се горко преварили.

11. Освета Дубровнику

Године 1369. и 1370. биле су веома лоше по Николу Алтомановића. Доживео је тежак пораз на Косову, једва извукао живу главу, војска му је била добрим делом уништена, а вероватно да је он сам био и рањен. Након битке његова судбина је била нејасна, а рашка властела се једно време питала да ли је он ову битку преживео. У том периоду није се догађало ништа што би изазвало нека већа померања снага у Србији и стиче се утисак да су сви нешто ишчекивали. Чак и актери Косовске битке не показују неке веће активности.

Главна жртва - Никола Алтомановић једно време мирује, лечи ране и прикупља снагу да поврати оно што је кроз само једну битку изгубио. Могуће да некако у то време своме имену додаје и титулу велики жупан. Тиме је вероватно покушао да пружи до знања да још увек није пропао. И поред тога што непосредно након битке војно не делује (вероватно се лечио), не би се могло рећи да није био активан. Косовски пораз је његову војску знатно смањио, а њему самоме одузео ударну снагу. Како га дипломатија није много интересовало то је његов основни проблем представљао окупљање нове оружане силе којом ће покушати не само да задржи оно што је остало већ и да поврати изгубљено, али и да се освети свима онима који су га издали. Таквих није било мало.

На првом месту то је био Лазар Хребељановић који га је оставио да се сам носи на целокупном војском Вукашина Мрњавчевића. Други на његовом списку је био Дубровник чијем је деловању могао да захвали за то што је остао без Санка Милтеновића. Истовремено и сам Санко се жупану гадно замерио јер је овај (Санко) прешао поново у службу код бана Твртка. Ово издајство није било нагло као што је било Лазара Хребељановића. Након што га је бан Твртко поразио Санко се са породицом повукао у Дубровник. Ту су се на неки начин њих двојица измирили, вероватно Дубровачким посредством, па је до краја Санко поново ступио у Тврткову службу. Добио је чак и неке одреде са којима је пустошио по жупановим територијама, а врхунац је био када је жупану отео Конавле. Разлога за освету према Санку имао је жупан сасвим довољно. Победник Косовске битке, Вукашин Мрњавчевић био је за жупана у томе моменту недоступан и сувише јак тако да о освети према њему није могао ни да размишља.

У прво време жупан није могао да обраћа пажњу на то што му је Лазар Хребељановић одузео Рудник, што је Милош Повић преузео Звечан или на друга ситнија отимања његових поседа, будући да су тренутно најопаснији напади ишли из правца Босне. Бан Твртко је непрестано слао своје чете (међу којима су биле и оне које је водио Санко) на жупанове територије. То нису били само пљачкашки напади већ смишљена освајања. Требало је ове наоружане чете зауставити, али након Косовског пораза жупан је остао без војске, а губитком Рудника и других територија и без прихода помоћу којих би сакупио нову војску. Требало је пронаћи друге изворе и то са стране. Србија му није могла у томе помоћи и стога се он обратио ка Угарској.

Онај са којим је ступио у контакт био је бан Мачванске бановине, Николи Горјански (старији), могуће најјачи угарски великаш. И до тога момента њихове су

везе биле сумњиве и чини се да су жупану Николи још од раније из тога правца пристизали војници, новац и војна опрема. За већину је то била тајна тако да су и увек добро обавештени Дубровчани били у недоумици о природи односа које је жупан имао са мачванским баном. Начин на који су њих двојица успоставили односе и разлог што су угари помагали жупана (и то издашно) остаје тајна. Као могућност може се навести то да је жупан Никола ступио у везу са католичком црквом и да им је на територијама којима је владао омогућио неке привилегије, а да је црква утицала на бана Горјанског да овај за узврат војно помаже жупана. Сам жупан Никола остао је до краја свога живота православац у толикој мери да су га Дубровчани са мржњом називали "шизматиком", али га то очигледно није нимало омело у томе да сарађује са католичком црквом. С друге стране, католичка црква се задовољила деловањем на жупановим територијама, а сам жупан им је остао недоступан. Била је типична сарадња из обостраног интереса, али са угарске стране није био присутан само верски него и политички интерес.

Годинама су угарски владари покушавали да на српској територији у пограничној зони придобију неког од српских великаша не би ли тиме себи осигурали сигуран мостобран у нападима на Србију. У томе нису имали посебног успеха све до појаве браћа Растислалић (одмах након смрти цара Душана). Управо њихове територије су користили у време великог напада на Србију 1359. године када им се са променљивим успехом супротставио кнез Војислав. Снага браће Растислалић није била велика тако да су они веома брзо нестали са политичке сцене и Угарска је морала пронаћи новог савезника у Србији. Како је пред крај живота кнеза Војислава у близини угарске границе боравио жупан Никола то њихови односи вероватно датирају од тада. Само се угарском помоћу може објаснити онако нагли жупанов успех који једва да је био пунолетан, а успео је да под своју контролу стави скоро целокупну територију коју је годинама сакупљао кнез Војислав.

Косовски пораз је значио жупанову пропаст што Угарској није ни у ком случају одговарало будући да би тиме изгубила јединог сигурног савезника. Мачвански бан Никола Горјански је и те како био заинтересован за то да му граница према Србији буде сигурна и стога не изненађује то што је жупану помогао да се опорави. Од стране угарског двора неких великих сметњи Горјански није могао имати јер се то уклапало у њихову политику. Уз то жупан Алтомановић је на својим територијама католичкој цркви дао велике привилегије што је осигурало подршку и са те стране. Осим тога, сва своја дејства жупан је усмеравао ка унутрашњости Србије ни не размишљајући о томе да крене ка северу где су биле угарске границе. Тиме је он слабио Србију и олакшавао могући поход Угарске на Србију. Дакле, никаквог разлога није било да Горјански не омогући жупану да војни пораз на Косову не постане и политички. Краће, бан Горјански је директно помогао жупану да све недаће преживи.

С друге стране, краљу Вукашину, као апсолутном победнику на Косову, ова битка није донела баш велике резултате, барем што се тиче нових територија и повећању утицаја. Једини резултат те битке, барем онај опипљивији, био је у томе што су односи са царем Урошем до краја рашчишћени. Чињеницу да је цар Урош стао на

страну његових противника Вукашин је искористио да себе и званично почне сматрати независним од њега. У писму Дубровнику из тих дана он себе назива господаром *"земљи српској и Грком западним странама"* без икаквог спомињања цара Уроша. Тиме је сасвим јасно наглашено да је краљ Вукашин једини владар над тим територијама. На неки начин и Дубровчани су то признали контактирајући једино са њим ради трговачких привилегија у Србији. Међутим, краљ Вукашин у то доба нешто сумња на Дубровчане (вероватно због неких њихових веза са царем Урошем) и нерадо дочекује њихове поклицаре тако да се град одједном нашао у неприлици. Било је очигледно да се краљ Вукашин на њих љути те стога као преговараче шаљу веома способне Јакету Соркочевића и Мишу Бобаљевића који након дужег убеђивања коначно добијају оно што желе.

Након Косова односи између краља Вукашина и цара Уроша су неповратно затровани. Стога Вукашин повлачи један потез који иако изузетно значајан у Србији ипак пролази углавном незапажено. Он свога сина Марка проглашава за "младога краља", односно за свога наследника, чиме је практично установљена владарска династија Мрњавчевића у Србији. Како цар Урош нема потомства, а мало је вероватноће да ће га и имати, то је сасвим сигурно да ће се династија Немањића са њиме угасити. Стога Вукашин на овај начин постепено припрема терен да његова породица наследи Немањиће. Међутим, то у Србији мало кога узбуђује јер ојачала властела више не признаје ни цара Уроша, још мање краља Вукашина док уздизање Марка Мрњавчевића за "младога краља" може да изазове само подсмех. Ипак, да је време дозволило велики број те властеле која се подсмевала вероватно би Марку Мрњавчевићу клицала као своме владару. Неко би то радио својом вољом, а остали би то морали јер би им мач стајао изнад главе. С годинама би им то прешло у навику и без икакве сумње да би на крају и сами веровали да су то од самога почетка тако хтели.

На крају се показало да Косовска битка није имала неких великих последица на каснији развој догађаја, барем не тога момента. Не може се рећи да њени актери нису покушали да искористе резултате битке, али след догађаја је све изменио. Своју победу краљ Вукашин би вероватно успео да до краја искористи да га догађаји нису обишли и да није доживео трагичан крај. Лазар Хребељановић је Косовску битку изгубио, али је успео да узимањем Рудника тај пораз претвори у добитак за себе. Но, и то је било само за кратко јер је Рудник убрзо изгубио. За цара Уроша та битка није значила ни у позитивном ни у негативном смислу, он је ионако био без било каквог утицаја. Велики жупан Никола Алтомановић је био близу пропасти, али се веома брзо повратио и убрзо освојио оне позиције на којима је и раније био. Једини резултат који је та битка донела, али који ће тек десетак година касније да дође до пуног изражаја јесте страшна мржња која је избила између жупана Алтомановића и Лазара Хребељановића и која ће се на крају показати кобном за жупана.

Косовска битка је у том моменту могла само да евидентира оно што је и до тада постојала, а то је страшна нетрпељивост која је постојала између властеле са југа државе и старе српске властеле. Вукашин Мрњавчевић је био представник тих

"скоројевића" са југа који су незадрживо напредовали, док су Лазар Хребељановић и жупан Алтомановић бранили интересе старе и у много чему конзервативне рашке властеле. У првом судару на Косову рашка властела је поклекла, а да је време допустило коначну победу би сасвим сигурно однели Мрњавчевићи. Но, следећи догађаји то нису дозволили.

Жупан Никола Алтомановић се уз Угарску помоћ веома брзо опоравио. Уз добијени новац, оружје и војнике он је успео да опреми нову војску коју је концентрисао према Босни и наредни месеци су били посвећени борбама у тим пределима. Истовремено ступио је у најтесније везе са Котором којег су нападали Балшићи. Не могавши овоме граду пружити директну војну помоћ, жупан Алтомановић им је предложио да признају угарску власт чиме би имали и угарску помоћ. Током 1370. године Котор је то учинио и ушао под власт угарског краља Лудвига И. За узврат Котор је жупану дотурао оружје што им је Дубровник касније горко пребацивао.

Снага којом је жупан сада располагао била је сасвим довољна да сузбије босанске нападе, али не и да нешто више уради. С друге стране, чини се да ни бан Твртко није имао намеру да се дубље упушта у сукобе са жупаном, а вероватно због сазнања да овај ужива угарску помоћ те да би се даљњи сукоби само заплели у један исцрпљујући и дуготрајан рат. Стога њих двојица веома брзо одустају од даљњих ратних дејстава и током лета 1370. године почињу преговоре.

Вест о скором миру између жупана Алтомановића и босанског бана веома брзо је стигла и до Дубровника. До тога момента град није имао било каквих сукоба са Алтомановићем и жупанови људи су долазили у Дубровник слободно тргујући. Истовремено и трговачки каравани су без икаквих сметњи пролазили кроз жупанове земље. На први поглед је изгледало да између њих нема никаквих спорова нити могућности да до било каквих сукоба дође. Ипак, Дубровчани из неког разлога нису били сигурни у жупаново понашање и као да су нешто слутили. Њихове везе са Санком Милтеновићем и све оно што су они урадили не би ли овога отргнули испод Алтомановићевог утицаја изгледало им је тога момента још увек тајном са којом жупан није упознат. И поред свега сигурно да је њиховим посланицима који су одлазили код жупана било хладно око срца када би се повела реч о Санку и када би се Алтомановић жалио на његову издају. Мора да је жупан имао у себи нешто мрачно и злокобно док се гласно питао како то да га Санко тако изненада остави и помири се са баном Твртком. Вероватно да су наслућивали, а преко многобројних шпијуна и сазнали, да жупан сасвим добро зна ко је иницијатор Санкове издаје. До тога момента Дубровчани су жупана већ сасвим добро упознали и морали су знати да он увреде не заборавља тако лако. Вероватно да се ни он пред њима није много сустезао и да је сасвим отворено говорио коме ће се све светити. То што је он сада остваривао мир са баном Твртком могло је значити само то да ће оне снаге које су биле везане за Босну окренути на неку другу страну, а Дубровник му је сада био најбољи циљ.

То је основни разлог због чега је Дубровник покушао да и себе и своје интересе убаци у онај мировни уговор који су склапали бан и жупан. Они су желели да се жупан кроз уговор обавезе да неће нападати на град. За тако нешто нису се смели обраћати жупану јер их је овај до тада већ сасвим отворено оптуживао па су све своје наде у потпуности окренули ка бану Твртку. На његов двор послали су свога посланика Марија Гружића са упутом да убеди бана не би ли овај инсистирао на томе да и Дубровник уђе у мировни уговор. Ту се очигледно играла велика игра. Да је и бан Твртко знао о чему се ради види се из тога што је дубровачког посланика по свему судећи избегавао. Њему је мир требао много више неголи жупану и он ту прилику није желео да испусти. Због тога није могао са оваквим жељама Дубровника да изазива Алтомановићево стрпљење. Осетивши то, град је издао наређење своме посланику да бана Твртка не испушта из вида и да га свуда прати. Очигледно да је постојала бојазан да би се бан могао потајно састати са жупаном и без знања и присуства Дубровника потписати мир.

Оваква тактика Дубровника се до краја покушала неуспешном и довољно говори колико су се они заправо плашили Алтомановића. Како је ствар изведена, односно начин на који је мир између бана и жупана углављен, остаје тајна. Исто тако не зна се ни да ли је дубровачки посланик присуствовао потписивању мира, али остаје чињеница да је Дубровник остао изван његовог домета. За претпоставити је да је бан Твртко ипак, не могавши избећи Мароја Гружића, покушао да убаци Дубровник у мир, али да се Алтомановић осетио довољно јаким да то одбије. Бан Твртко у томе моменту није био могућности да поставља услове тако да уговор није обухватио Дубровник. Пратећи писмена наређења, посланик је о томе одмах обавестио град. Оваква вест је сигурно изазвала у Дубровнику нелагодност, а вероватно и страх јер су још у сећањима били напади кнеза Војислава.

Сада, када је коначно скинуо са врата овај, за њега непотребни рат, одлучио је жупан да настави са својом осветом. Први на удару се одмах нашао Дубровник. Желећи да град испровоцира жупан је од њега затражио исплату светодмитарског дохотка који је изворно припадао српском владару. У овом случају је очигледно да се жупан помало поигравао са Дубровником. Свој захтев за дохотком послао је по својим посланицима и мирно ишчекивао дубровачку реакцију. За њу није требало много. Град је одмах послао неколико својих племића који су на све начине покушали да убеди Алтомановића да светодмитарски доходак не припада њему већ српском владару. У складу са тим он је редовно исплаћиван цару Урошу. Жупан их је мирно саслушао, а онда свој захтев поновио. Сада већ забринут, град је послао неког од својих познатијих велможа са богатим поклонима који су требали жупана да омекшају. Алтомановић је поклоне примио, али није ништа обећао.

Њему светодмитарски доходак у томе моменту није требао, и ако је такав захтев и поставио (што је ипак под сумњом) он га је упутио баш стога што је очекивао да ће га Дубровник одбити. Никада жупан није довео права цара Уроша у питање и одувек се сматрао његовим подаником. Како је светодмитарски доходак био царско право то би жупаново инсистирање на њему заправо значило да он царску власт више не признаје. Стога је и ово тражење под сумњом, а ако је стварно и постојало,

радило се о политичкој игри. Жупан је још од раније одлучио да војнички нападне на Дубровник, а све ово што се сада дешавало за њега није имало посебног значаја. Заправо, представљало је само освету и понижење према Дубровнику за све оно што је од њега претрпео. Да је он град понизио и натерао га на до тада за њих незамисливе уступке види се из тога што се град жалио да према жупану чини *"оно што Дубровчани никада нису чинили ни према коме од рашких барона"*.

То је све била забава која жупана није могла дуго да задовољи. Још док су дубровачки посланици боравили код њега надајући се успеху, жупан је наредио своје војсковођи Радину Дубравчићу да изврши напад на градску околину. Војска која је провалила на Дубровачке поседе сигурно није била мала, а што је још горе у граду се уопште нису надали тако наглom удару. Још увек су њихови посланици боравили код жупана и потајно се очекивало да ће до споразума доћи, међутим сада је одједном под потпуно неприпремљен град изронила жупанова војска. Неколико храбријих племића се упутило код жупановог војсковође са питањем због чега се ова војска слегла под град. Овај им није много објашњавао већ је затражио у име жупана светодмитарски доходак, али не за једну већ за три године. То је износило око 6.000 дуката, веома велика цифра за то време. Посланици су почели са дипломатским одговорима који су у суштини значили да град овај захтев одбија, а све је било срачунато на то да се добије у времену.

Радин Дубравчић је имао прецизна упутства и није се упустио у објашњавање са Дубровником, јер коначно он и није дошао да води политику већ да ратује. Стога је пустио војску која се размилела по дубровачким поседима и започела пљачку. Уз фактор изненађења на руку му је ишло и то што је била јесен и време бербе. Због тога се изван зидина налазило мноштво људи који су радили по виноградима и воћњацима. Жупанова војска је неке побила, а многи су одведени у ропство. Виногради, воћњаци и сав род на њима су уништени тако да је штета била огромна. Касније су Дубровчани наводили да је укупна штета била око 30.000 дуката.

Опљачкано је све и свашта тако да су дубровачка имања темељно очишћена од било каквих материјалних добара. То што је пљачкана стока (магарци, јарићи, волови, краве, телади) била је уобичајена појава и за нас данас разумљива. То се нарочито односи на волове и коње који су служили за вучење рала, односно плуга приликом орања пољопривредног земљишта. Како је стока била скупа то већина себара није била у стању да их купи већ их је углавном изнајмљивала за своје потребе. Имајући на уму да је отхрањивање и увежбавање вола за орање трајало најмање три године и да га је за то време требало хранити, то значи да је он био неприступачан за многе себре. Коњ је, осим за ратне потребе, био реткост. Стога је рат за сиромашне себре увек био добра прилика да се на најлакши могући начин дође до њих. С друге стране сиромашна властела је такође користила могућност да се кроз ратни плен обогати. Нешто од опљачкане стоке би задржали за себе, док би остатак продали.

Данашњи човек када посматра списак онога што су Дубровчани пријавили као опљачкано у том походу жупанове војске може да се изненади. Пријављена је

пљачка разних врста тканог платна, капа за главу, кошуља, штитова, мачева, тоболаца, фењера, ведрица, обуће, врећа, итд. Дакле, све ситнице на које данас не би скоро нико обратио било какву пажњу. Новца скоро да и није опљачкано и то не зато што га нападачи нису могли наћи, већ једноставно зато што га није ни било. Он је био сувише редак.

Треба знати да је рат у средњем веку (али и много касније) био облик привредне делатности преко кога су се обезбеђивала средства за живот. У рату је кориштена свака прилика да се прибави све оно што је тада било неопходно за нормалан живот. Злата и неких других вредности у таквим походима није се често налазило, а то су и иначе били сиромашни крајеви где се и није имало бог зна шта отети. Осим тога и сами нападачи тешко да су било нешто богатији од оних на које су нападали. Стога је за њих било огромна вредност нешто што данас модерном човеку не представља скоро ништа.

У том оквиру пријављена је пљачка неуобичајено велике количине пољопривредног алата. Однето је много мотика што не треба да чуди јер је ова алатка у то време била веома скупа. Тадашње мотике су биле веома тешке јер је количина гвожђа за њену израду била велика - 2,5 до 3,5 кг гвожђа - тако да је и она сама по себи представљала значајну вредност. Једна мотика је стајала укупно 1 перпер, а добар во за орање никада није коштао више од 10 перпера. Практично за десет мотика могао се купити во. За даље поређење довољно је рећи да је једна мотика вредела колико 60 литара вина или око 50 килограма пшенице. Стога није било много оних који су били у стању да себи купе мотику већ су је узимали у најам. Због тога се ова алатка много крала, а рат је био идеална прилика да неки сиромашан себар дође до ње на лак начин. Још је скупља била алатка звана трнокоп или објетелица. То је алатка слична данашњем будаку која је служила за крчење земљишта од пањева, жила, камења, итд. Због такве своје намене била је још масивнија од мотике и имала око 4,5 килограма гвожђа и сразмерно тиме и скупља.

Отето је и много секира, што је сасвим за очекивати јер се ова алатка могла користити као оруђе, али и као оружје. Вероватно да нису отимане само оне секире које су кориштене за обарање дрвећа већ и велике секире које су кориштене од стране мајстора у бродоградилиштима. Њихова је цена била заиста велика - шест перпера (шест пута скупља од мотике). Истини за вољу ни обичне секире нису биле јефтине и стајале су колико и мотика.

Ипак највећа штета је направљена по виноградима и воћњацима. То се нарочито односи на винограде јер је гајење винове лозе захтевало много више посла и времена већ било која друга житарица. Тадашњи начин обраде винограда је био заиста веома тежак. При подизању младог винограда земљорадник је прекопавао земљу дубоко до колена не би ли дошао до добре земље. Уколико се ради о брдовитом земљишту дубина је морала бити већа (око 60 цм). У Дубровнику због специфичног земљишта било је терена где се копало и до 1 метра у дубину. Како су кориштене само ручне алатке (мотике и трнокопи - будаци) који су били веома

тешки (и до 4,5 килограма) може се замислити какав је све то напор захтевало. Када се све то обави земљиште се морало добро нађубрити, обично овчијим или козјим ђубривом. Тек тада се винова лоза могла посадити. Након тога требало је чекати три године да дође до првога рода. За све то време виноград је морао да се окопава (два пута годишње), обрезаје, залама, постављале су се притке, итд. Са таквог земљишта не би било прихода три година, а улагања нису била мала. Осим тога требало је стално пазити да не би стока провалила у њега и за кратко време младу лозу уништила. Да би из земљишта засађеног младим виноградима добили бар нешто земљорадници су између редова садили бостан, поврће па чак и житарице. Треба посебно напоменути да су сви послови око винограда захтевали и посебну стручност тако да је и то тражило одређене трошкове.

Може се замислити каква је то била штета када се разуларена жупанова војска бацила на сечу и уништавање Дубровачких винограда. Ситуација је била тим гора што су се у оквиру његових одреда налазили најчешће сиромашни сељаци и нешто од њих мало мање сиромашна властела који су, видећи богате Дубровачке винограде о којима су они могли само да сањају, из чисте злобе уништавали још бешње ова за њих недоступна богатства. Винограде нису могли натоварити на коње и однети их, а желећи непријатељу направити што већу штету, немилосрдно су их секли. Не треба ни спомињати да су многобројна села у градској околини попаљена, а све иоле способније становништво одведено у робље.

Био је то судар два света. Једног из приморских крајева са изразитом радном и другом културом и другог горштачког дивљег елемента који је цео свој животни смисао налазио не толико у рату колико у пљачки и некажњеном насиљу. Пред оваквом количином насиља Дубровчани су се затворили иза својих дебелих зидина и из те сигурне удаљености могли су са немоћним бесом да посматрају дивљање жупанових војника.

Истовремено стигла је и вест да је жупан Алтомановић наредио да се сви дубровачки трговци који су се затекли на његовим земљама похапсе, а да се њихова имовина поплени. То је сада постајало све озбиљније и Дубровчани немајући куда пошаљу једно посланство на угарски двор не би ли од краља Лудвига I добили заштиту. У првом моменту им се могло учинити да посланство има успеха јер је краљ заиста реаговао и послао једно писмо у којем жупана опомиње и наређује му да ослободи све трговце. Знајући да жупан у бану Горјанском има моћног заштитника и да би се могло лако десити да се оглуши о краљево наређење, Дубровчани су краљу на дипломатски начин скренули пажњу и на ту околност. За краља Лудвига I су ти догађаји око Дубровника били мање интересантни и вероватно да он није ни схватао суштину тих сукоба. Осим тога њега су Дубровчани нервирали са сталним истицањем својих привилегија које су смањивале његову власт над градом. Стога је помало злурадо слушао како поносни град трпи жупанове ударе и код њега сада моли за помоћ. Међутим не желећи да онерасположи Дубровчане нареди бану Горјанском да и он код жупана пошаље свога човека који ће овоме да детаљније објасни шта се од њега очекује. Тиме је

бана учинио одговорним за спровођење своје наредбе. Барем је то тако изгледало споља.

Дубровчани су сасвим добро осетили да према њима краљ Лудвиг I није расположен, но такво његово понашање није било везано само за Дубровник. И иначе је цела његова владавина била повезана са јачањем централне (његове личне) власти. То је значило уништење великих племићких породица, а то се нарочито изразило у односу на Хрватску. Сузбио је познате породице Брибирских кнежева, породицу Нелипац, Курјаковиће, док су остале породице попут Франкопана, Бабонића, Угринића дрхтале пред њим и гледали како да му што више подиђу. Краљ је осим тога уздигао мноштво ситних племићких кућа, а све на рачун великих и моћних. У заслугу му се ставља и то да је много учинио на уздизању градова, а чини се да је посебну пажњу обраћао на Задар где је често и радо боравио. Касније је и Котор успео код њега да изradi бројне привилегије. Највише од свега мрзео је да се било ко супротставља његовој вољи и такви су лоше пролазили. Дубровник је признавао његову власт из нужде, а не воље - то је он добро осећао и знао да град од њега није ни у ком облику завистан. Стога је овај жупанов напад на град њему добро дошао не би ли те слободарске традиције Дубровника некако сузбио.

Незаинтересованост коју је показао краљ Лудвиг I није могла да промакне искусном Горјанском који је добро знао какву политику угарски двор води према Дубровнику (коју је и сам добрим делом кројио). Стога бан пошаље код жупана свога човека - Миклеуша Рождиа и тиме формално испуни оно што се од њега тражило. Међутим, Миклеуш је неким начином, директним или обилазним, дао до знања жупану Николи да краљ Лудвиг I није много заинтересован за ове перипетије око Дубровника и да чак сматра да није толико ни лоше да се граду стегне мало омча око врата чиме би се његова зависност од Угарске само повећала. Жупан Никола као да је само то чекао. Сада је својој освети могао да пружи потпуни замах.

Од заробљених Дубровачких трговаца жупан најпре мирно затражи да за свој откуп уплате велику количину новца. Сигурни у то да ће их град успети ослободити, а сувише шкрти (као и сви трговци) они су у почетку одбијали да исплате било какав откуп, поготово не тако велик. Жупан као да је то једва дочекао па их баци на муке. Он сам није лично присуствовао мучењу јер је био у суштини ратник који је своје задовољство налазио на бојном пољу у борби са углавном равноправним противницима. Мучење за њега, као и за све ратнике па ма како у битци они били сурови, није представљало задовољство. Но, у томе моменту сматрао је тортуру за потребу па је стога послао свога човека - Радашина Лиска који је по свему судећи био специјалиста за прикладне врсте мучења. И заиста, Лиска је мајсторски обавио задатак бацајући на разне муке заробљене трговце. Сипао је на њих врелу маст, а омиљени начин мучења у то доба је било да се жртви завежу обе руке на леђа и да се тако повлаче у ваздух док цело тело не би висило на отприлике 1 или 2 метра у висину. Већ сам такав положај је изазивао страшне болове јер су зглобови у раменима трпели притисак целе тежине тела. Да би муке биле још веће жртви би о врат обесили воденички камен, а за обе ноге закачили рало (облик примитивног

плуга). Није било тога ко је могао без лома костију или барем ишчашења да издржи овакву тортуру. Но, жртва је редовно остајала жива и успевала да се излечи, али би такав несретник до краја живота остајао богаљ.

На крају се показало да је Лиску овај страшан посао сувише занео и да је у њега унео превише уживања тако да је неколико трговаца под мучењем испустило душу. Мора да се и сам уплашио таквог резултата свога посла јер крајњи циљ жупанов сигурно није био у томе да се трговци уморе, поготово не на мукама. Да је то жупан хтео могао је то обавити и брже и са мање иживљавања. Међутим, баш такав Лисков приступ је уплашио остале трговце који су мучење издржали и који више нису питали за цену, а није им падало на памет да се и даље цењају око откупа. Продали су све што су имали само да би се извукли из шака окрвљеног Лиска.

Када су све узело у обзир Лиско је за жупана обавио добар посао. Укупна свота коју је на име светодмитарског дохотка жупан тражио од Дубровника (ако је тражио) била је 6.000 дуката. На име откупа заробљених трговаца, додуше уз драстичне методе успео је жупан да истера укупно 4.000 дуката што је било веома близу првобитно траженој своти. Можда су тога момента у граду и одахнули мислећи да ће наплатом ове своте жупан коначно да се смири и да их остави на миру.

Та је нада трајала кратко јер је жупанова војска и даље крстарила око града вребајући сваку прилику да нанесе штету. Они најскривенији страхови и нагађања око правих жупанових намера показали су се као истинити. Сада је постајало све јасније да напади на Дубровник нису мотивисани једино жупановом жељом да се наплати светодмитарски доходак. Алтомановић је хтео да се, попут свога претходника, кнеза Војислава, дочепа оног дела Хума који су Дубровчани држали још од 1326. године. Основни његов циљ су били Стон и Пељешац.

12. Пропаст браће Мрњавчевић

Да ли су Стон и Пељешац од почетка напада на Дубровник били жупанов крајњи циљ или је он, увиђајући своју снагу и добијајући подршку са угарског двора, на такву мисао нашоша касније тешко је рећи. Но, како год да се узме то је сасвим логичан след свих дотадашњих догађаја. Наследивши територије кнеза Војислава било је сасвим за очекивати да ће жупан Никола наследити и његове амбиције. У том склопу је била и неостварена кнежева жеља да се заузме Хум. Треба се сетити да је Војислав Војновић носио титулу Хумског кнеза мада ову територију никада није имао. Код жупана Николе ситуација је већ била другачија. По свему судећи, он је у то време већ имао оне делове Хума које су држали Босанци. Ако је тако, онда је успео у ономе што није могао чак ни цар Душан (његови неуспешни ратови са баном Стјепаном). Било је сада за очекивати да ће покушати да узме и остали део Хума, односно онај део који је држао Дубровник. Баш напади на град изведени у том времену почетак су остваривања тога наума.

Жупан је имао тек 23 или 24 године, али је и поред несумњиве младости држао велике комплексе територија у рукама. Практично, имао је државу. Од тога момента његови акције као да добијају нешто смишљенији облик и неки смисао, барем што се тиче територијалног освајања. У својој суштини он и није био посебно оригиналан јер је само наставио да прати онај правац који је некада успоставио кнез Војислав. Био је веома јак и то се могло видети баш тада. Пред њим је већ устукнуо босански бан Твртко, а Дубровник је дрхтао пред његовим нападима.

Искусни дубровачки политичари сигурно нису били сувише изненађени тим жупановим иступима. Они су то још од прије наслућивали и само се тако могу објаснити они њихови силни покушаји да од жупана одврате Санка Милтеновића, односно да и себе убаце у онај мир који су склапали бан Твртко и жупан Никола. И до тада Дубровник је имао проблема са војводом Војином и кнезом Војиславом који су га узнемиравали па је било логично да ће ту породичну "традицију" да настави и жупан Никола. Осим тога, дубровачки посланици су били добри познаваоци људских карактера па им није могло измаћи све оно што је избијало из жупана. Млад, храбар, пун снаге, али исто тако неодговоран, насилан и осион био је он исто тако непромишљено амбициозан желећи све силом да реши. Због тога је био веома опасан, али исто тако и рањив. Са њим се није могло другачије разговарати осим на бојном пољу, али за тако нешто Дубровник је био сувише слаб, а од угарског краља није било никакве користи. Требало се обратити на другу страну. Једино место где се могла добити помоћ била је Србија, али коме се обратити?

Властела у Србији није била у стању да осети правац којим се креће жупан. С једне стране, они су били сувише заузети праћењем онога што ради краљ Вукашин тако да им је жупан са својим акцијама око Дубровника једноставно изишао из видокруга. Коначно био је веома далеко и тренутно их није угрожавао. С друге стране, политика српској властели (гледајући глобално) никада није била јача страна и они једноставно нису били у стању да виде чак ни оно што се дешавало у њиховој непосредној близини. Но, таква оцена се не односи на браћу Мрњавчевиће и на Лазара Хребељановића. Ово су већ били мудри људи са политиком која је имала у себи много тога осмишљеног.

Мрњавчевићи су очигледно уводили у последњу фазу свој пројекат смењивања династије Немањића са династијом Мрњавчевића. Вукашин је био званично српски краља, а титулу "млађег краља" већ је понео његов син Марко. Са те формалне стране све је већ било урађено. Једини је проблем био то што стара српска властела није имала намеру да то и добровољно призна па је нови ред у држави требало увести силом. Ми данас можемо рећи да је то био политички правац који би можда Србији дао нови дах живота и одвео је у сасвим другом правцу од онога којим је касније прошла. Но, заслепљена својим ситним интересом српска властела то није желела или није била у стању да види. Својом победом на Косову успео је Вукашин да барем тренутно скрши рашку властелу и требало је очекивати да тим путем и настави. То је практично значило да ће његове и братове крупније војничке

формације ускоро да уђу у Србију. Све то је за једно време било заустављено проблемима које је Угљеша Мрњавчевић имао у Серској области којом је владао. Тај проблем је био нагло надирање Турака. Како се Угљешина област граничила са турском територијом то је и он сам лично имао доста војних сукоба са њима и могао се лично уверити да они нису само пролазна појава. Веома интелигентан, Угљеша је на време схватио да су управо Турци, а не непослушна српска властела, његов главни противник и да је много важније сузбити њих.

С друге стране, Лазар Хребелјановић је још увек био довољно удаљен да би до њега могло да допре турско халакање па је сходно томе био углавном заузет тиме да своју област прошири и да свој утицај међу осталом властелом што више ојача. Много искуснији и мудрији од жупана Алтомановића, он је успео да својим тактом на своју страну привуче стару рашку властелу и да се већ сматра њиховим неформалним старешином. Брзи жупанов опоравак и њега је могао изненадити, али сигурно му је било познато да је прави извор Алтомановићеве моћи угарски двор, односно мачвански бан Никола Горјански. То је била жупанова најслабија тачка, али до ње је било тешко допрети. Требало је сачекати неку жупанову грешку и онда га истиснути из угарске милости. И иначе Хребелјановића је красило стрпљење тако да и у том периоду он нема било каквих пренагљених потеза. Стога Дубровник од њега није могао очекивати било какву помоћ у натезању са жупаном.

Оваква ситуација је сигурно плашила Дубровник који је стењао под опсадом. Чак штавише чини се да је баш пролеће 1371. године донело још жешће жупанове нападе. Никакве жалбе на угарски двор више нису помагале. Дубровчани су употребили сва средства па су прешли чак и на увреде називајући у писмима која су упућивали жупана незнабошцем и шизматиком. Мислећи да је бан Горјански основни разлог њиховим дипломатским неуспесима одлуче Дубровчани да покушају да директно разговарају са њиме (Горјанским) и да тим посредним путем некако дођу до угарског краља. Таква мисија је захтевала посебне људе и они су нађени у Добри Калићу и Ивану Гредићу. Било је јасно да се мора добити најпре подршка моћнога бана па тек онда покушати убедити и краља.

Стога ова двојица крену у Будим, али су требали да најпре сврате у Сремску Митровицу где се налазио бан Горјански. Како овога није било тамо то они продуже за Будим, директно код краља. Упутства су им била сасвим јасна. Очекивало се да ће краљ да их саслуша, али да се као и до тада неће директно упуштати у разрешавање овога проблема већ ће их опет упутити код бана Горјанског. То је већ био познати след догађаја који Дубровнику до сада није донео ничега доброг јер је управо бан био Алтомановићев заштитник. Стога ако дође до таквог редоследа и краљ их упуту на бана, посланици су требали краљу на тајни начин, да то бан не би дочуо, саопште да је бан велики жупанов пријатељ и да стога на тој ствари неће ништа порадити. Зато они моле краља да он, што је у Дубровачком али и његовом интересу, лично узме учешће у решавању овога проблема. Не би ли краља лакше приволели да поступи на такав начин Дубровчани су нашли начина да дођу до Филипа II Тарентског (титуларни цариградски цар) који се у то доба налазио са угарским краљем, да и овај утиче на њега у том правцу.

До краја се показало да су Дубровчани ипак потценили утицај који је бан Горјански имао на угарском двору. Иако је саслушао дубровачке посланике краљ Лудвиг није желео да сам решава овај проблем већ их је као и пар пута до тада само послао код бана. Немајући куд они тако и ураде. Од тога момента је почела дипломатија и бесконачно отезање. По свему судећи намерно. Бан Горјански пошаље писмо у Дубровник где затражи обавештења о оним трговцима које је жупан заробио, али даје и чврсто обећање да ће утицати на жупана да се читава ситуација смири. Помало горко Дубровчани одговарају да му се захваљују на овоме труду, али да је свака акција око ослобађања њихових трговаца из Алтомановићевих руку сада излишна будући да су неки од њих испустили душу на мукама, док су се други откупили.

У пролеће 1371. године сукоб добија нову димензију јер су се борбе пренеле и на море. Како је жупан био у добрим односима са Котором то је од њих добио дозволу да користи Рисан и да из тог места на море шаље бродове. Ти бродови су пресретали Дубровачке трговце на мору, плљачкали их и убијали. Радило се сагитама (стрела), малим и брзим бродовима који су имали изузетно витку линију која им је допуштала велику брзину и покретљивост. Били су дуги, веома уски и ниски са прамцем у облику шиљатог кљуна. Кориштени су за такве изненадне нападе јер су у стању да улазе у уске затоне и да се лако сакривају. Они сами нису представљали неку посебну борбену снагу, али за слабо наоружане трговачке бродове били су сасвим довољни.

Међутим, на овакве жупанове нападе Дубровник је могао далеко адекватније да одговори неголи на оне нападе који су ишли са копна. Стога пошаље бригантин под командом плаћеника из Анконе, неког Николе, који почне да крстари морем. Бригантин је био у потпуности ратни брод, мала галија, са око 70 људи на веслима, а како су такви бродови били увек праћени са 3 или 4 мање барке на којима је било на свакоме по 13 људи то је видљиво да се радило о знатној снази. У тим својим походима бригантин је стигао и до Котора, ушавши у Боку Которску, али како је постојало строго упутство да се са Котором не долази у сукоб то је лађа углавном извиђала. Ипак, утврђено је да се жупанови људи налазе у Рисну и да би био могућ један успешни напад на њихово упориште. Но, за такав напад су била потребна посебна средства (ратна опрема по свему судећи) тако да је заповедник Никола од Дубровника затражио та средства.

Дубровчани су и иначе имали веома строга правила када се радило о опреми бродова. Како је бригантин спадао у класу бродова са преко 20 милиара носивости то је њена обавезна опрема била најмање 20 оклопа, 32 шлема, 6 самострела - балиста, 50 копаља и 25 штитова. То што је и поред тога њен заповедник тражио додатна средства сведочи о великој снази којом је бригантин располагао. Могуће је да је овај брод имао на себи и неко од ватрених оружја која су тада почела да улазе у употребу. Крајем маја 1371. године град је заповеднику Николи из арсенала одобрио и упутио тражене ствари. Након тога жупанови људи у Рисну су претрпели пораз.

Жупанова упорност и непопустљивост натерали су Дубровник да почне да тражи савезника са којим би и на суву нанели жупану одлучујући пораз. Било је очигледно да се он од свога наума да заузме целокупни Хум неће оканути и да га само војни пораз може натерати на попуштање. Због тога су током зиме 1371. године почели контакти између краља Вукашина и браће Балшића око стварања ратног савеза, а иницијатор је био Дубровник. Није познато да је и Лазар Хребелановић учествовао у овом савезу, али тешко да је све то могло проћи без његовог знања. Бан Твртко је од самог почетка био упознат са свиме што се дешавало и пружио је своју подршку. Осим тога он је и до тада помагао град шаљући му помоћне чете. Дипломатска акција Дубровника је овај пут била добро одмерена и град је успео да сакупи све оно што је у Србији иоле имало озбиљнију снагу и да их све окрене против жупана.

То што је Вукашин Мрњавчевић био заинтересован да се жупан Алтомановић сломи јесте сасвим разумљиво јер је жупан у Србији представљао јединог озбиљног противника оним плановима које су Мрњавчевићи имали. Бан Твртко је имао већ неколико година сукобе са жупаном и у тим борбама изгубио део Хума, па је са те стране разумљиво његово одобравање (ако већ не и војна подршка) целој акцији. Сукоб између браће Балшића и жупана Алтомановића је био релативно новијег датума и био је у вези са Котором. Браћа Балшићи су већ неколико година на Котор полагали право иако је он барем формално био царски град, односно град над којим је права имао цар Урош. Тако су се осећали и Которани тешко мрзећи Балшиће. Све док је цар Урош иоле представљао неку снагу они су га признавали и од њега тражили помоћ пред насртајима Балшића. Како су браћа Балшић рано отказали сваку послушност цару тако ни његова наређења или молбе нису могли да их зауставе у нападу на град. Колико је цар био немоћан види се из тога што током 1369. године он замољава Венецију да помогне Котору јер он то сам није у стању.

Освајањем Требиња и избијање на море жупана Алтомановића отворило је могућност Котору да од њега затражи помоћ, што је овај спремно учинио. Чини се да је управо захваљујући жупановом утицају или барем посредништву Котор признао и власт угарског краља Лудвига I. Из тога времена потиче и нетрпељивост Балшића према жупану. Стога им се свакако учинило згодном приликом да уз помоћ оваквог савеза и они помогну да се жупан сломи.

Жупан је на време сазнао о томе шта му се спрема и закључио да је у односу на све противнике које је Дубровник сакупио, он сувише слаб и да је време да се сукоб са градом примири. Управо током маја 1371. године слао је свога кефалију из Конавала - Обрада Зорку да овај покуша да са градом постигне примирје. Дубровчани су привидно пристали да започну преговоре, али им то није сметало да изведу до краја своју акцију којом су жупанови људи у Рисну били сузбијени (о томе је већ говорено). У суштини преговори нису били искрени ни са једне стране јер су и једни и други желели само да добију у времену. Дубровник је умиривао жупана све ишчекујући да се појави војска краља Вукашина док је Алтомановић желео да сукоб са градом смири те да сву војску окрене на другу страну.

Вероватно желећи да скрену пажњу на другу страну Дубровчани шаљу током априла 1371. године писмо краљу Лудвигу I у којем му своју ситуацију приказују тешком наводећи да им је трговина због рата са жупаном скоро потпуно пропала и то су илустровали неким цифрама. Како им краљ није могао (или хтео) помоћи, а они имају за то разумевања, то га моле да им (као неку накнаду штете) краљ код римског папе измоли дозволу да почну трговину са неверницима у Сирији. Тиме би донекле амортизовали све претрпљене губитке. Могуће је да су Дубровачке цифре о опалој трговини тачне, али рат са жупаном није могао да буде једини узрок тога. Првенствено због тога што је жупан њима омео трговину са Србијом, али остале правце (углавном преко мора) он њима није угрожавао. Овакво обраћање краљу Лудвигу I било је више због тога што су очекивали да ће бан Горјански да о свему томе обавести жупана и тиме га на неки начин завара у погледу стварних намера и акција које су се спремале, него што су очекивали да Лудвиг I стварно поради на њиховим захтевима.

Већ у лето 1371. године започињу војни покрети. Краљ Вукашин са војском креће од Скопља ка Призрену, а одмах потом смешта свој логор под Скадром. Ту су му се требала придружити браћа Балшић. Када се ова војска окупи дубровачке лађе требале су да је пребаце на жупанову територију. Иако су били иницијатори овога савеза и његови главни покретачи Дубровчани су све своје обавезе испуњавали преко воље. Колико су се они и тада плашили жупана види се из тога што су на једвите јаде пристали да дају бродове за пребачај трупа, али да ни по коју цену нису желели да учествују у војним акцијама. Једино на шта су пристали било је то да пребаце трупе и да прелаз штите својим бродовима.

С друге стране ни браћа Балшић нису били баш сигурни у успех акције. Стога су са Дубровником постигли споразум да уколико шта крене наопако, град својим лађама војску Балшића пребаци са Алтомановићевих територија. Ту нити је ко коме веровао, нити је ко би сигуран у успех целокупног предузећа. Чини се да једини Вукашин Мрњавчевић без било каквих притајених калкулација кретао у борбу. Ипак, удружени савезници су били сувише јаки да би им се усамљени жупан могао одупрети. Чинило се да га ништа више неће извући од пропасти. Он сам се није плашио борбе и ишчекивао је удружене савезнике код Оногшта.

Ипак, као и неколико пута до тада, појавила се жупанова срећна звезда (последњи пут). Колико је то било срећа за жупана била је несрећа за сав српски народ и то за наредних неколико векова. Та несрећа су били Турци. Док је Вукашин скупљао војску и размишљао како да сломи Алтомановића у далеком Серу зазвонио је на узбуну деспот Угљеша Мрњавчевић. Како је већина турске војске прешла у Азију то је он осетио добар моменат да се оно мало њихове војске која је остала у Једрену сатре и да се Турци коначно истисну из Европе. Генијалан план којем је требало само мало да би успео.

Када су Угљешини гласници стигли, Вукашин је одмах одустао од похода на жупана и кренуо са својом војском на Турке. Тиме је поход на жупана Алтомановића завршен, а да право није ни почео. Може се замислити какво је

олакшање за њега било када је то сазнао. Само неколико недеља касније стигла је и друга вест. Код реке Марице на Чрномену Вукашинова и Угљешина војска је доживела тежак масакр у судару са деловима турске армије (26. септембра 1371. године). У овој битци и оба брата - Угљеша и Вукашин су нестали, а остало је потпуно непознато како су страдали.

Управо ова битка је означила и крај Српског царства. Можда то српском племству које није учествовало у овој битци није тако изгледало, али је тако било. Могуће је да су многи од њих, поготово жупан Алтомановић и Лазар Хребељановић, одахнули када су чули како су страдали Мрњавчевићи. Жупану Алтомановићу је пропаст браће Мрњавчевић значила спас док је Лазару Хребељановићу и свима осталима значило могућност да се на веома лак начин дочепају оних територија које су браћа држала. Смрт Мрњавчевића је тиме отворила могућност новог престројавања постојећих снага у Србији. Ускоро је почела јагма, а о Турцима скоро да нико није озбиљније ни размишљао.

У отимању Вукашинових територија нарочито се истакао Лазар Хребељановић који је узео Приштину и Ново Брдо, док су браћа Балшић ушли у Призрен. Велике делове су заграбили браћа Драгаш, а Вук Бранковић је своју власт проширио на Косову. Жупан Алтомановић није успео да заграби онолико колико је то допуштала његова реална снага, а углавном због тога што је у својим акцијама каснио. Након свега, Вукашиновим синовима Марку, Андријашу и Дмитру (могуће да је Вукашин имао и четвртог сина - Иваниша) остало је веома мало од онога што су имали за живота свога оца, а од већих градова остао је једино Прилеп. То што је Марко био проглашен "млађим краљем" требало је да значи да је он сада практично Вукашинов наследник, односно да је његовом смрћу он постао краљ, то јесте савладар цара Уроша. Међутим, то сада у Србији више нико није озбиљно схватао (могуће ни он сам).

Једини којег је пораз на Марици погодио био је цар Урош. Где је он боравио последњих година нико не зна, али је вероватно да се потуцао од мила до недрага трошећи гостољубивост оно мало властеле која га је, не признавала, али барем поштовала. У суштини Вукашинова погибија на Марици није цару значила баш ништа и њему није могла ни помоћи, а ни одмоћи. Његов је положај већ одавно био безнадежан. Он живи више него скромно, а једини који га и даље третирају као цара и поштују његова права јесу Дубровчани који му у новембру 1371. године уредно исплаћују стонски трибут. У име цара тај новац је у Дубровнику подигао калуђер српског манастира у Јерусалиму. Недуго потом цар Урош је и умро, а као могући датум помиње се 2. или 4. децембар 1371. године. Познавајући његову осетљиву природу, наклоност религији, али и преданост држави коју није имао снаге да сачува, њега је Маричка трагедија могуће толико погодила да је довела до његове преране смрти. Међутим, на другачија размишљања може да наведе и каснија легенда.

13. Покушај убиства Лазара Хребељановића

Мржња према Мрњавчевићима у Србији је била страховита, чак толико велика да су они (посебно Вукашин) вековима били означени као убице цара Уроша. Навођено је да се Вукашин у силној жељи да се дочепа власти није могао суздржати и сачекати цареву природну смрт већ га је потајно убио. Тек у скорије време ова љага је скинута са њиховог имена када је на основу неких докумената из Дубровачког архива откривено да је цар Урош умро током децембра 1371. године што је доста касније од Маричке битке. У том моменту браћа Мрњавчевића су била мртва већ скоро три месеца. Према томе они нису могли да буду убице. Међутим, било је доста оне властеле који је то заиста могла бити и о томе се нешто знало, али веома магловито. Не желећи или не смејући да оптужи праве актере овога убиства, легенда је означила оне који нису били присутни и које нико није волео, а то су били Мрњавчевићи.

Можда је то чудно, али могуће да је управо деловање Мрњавчевића спречавало српску властелу да до краја не раскрсти са царем и да је само страх од Вукашина одржао цара у животу. Онога момента када је Вукашин страдао није било више никога ко би га узео у заштиту и сваки, па и онај најслабији, могао је да подигне руку на цара.

Разлога да се цар уклони било је доста. Смрт Мрњавчевића значила је нестанак једине личности која је могла да завлада Србијом. На његово место је сада требао да дође неко други. Кандидата је било доста, а цар је могао да буде само сметња уколико би се он сада, након Вукашинове смрти, одједном досетио да има владарска права и уз помоћ неких својих присталица (којих је сигурно имао) то покушао и остварити. Треба знати да жупан Никола Алтомановић никада нити једним својим поступком није покушао да оспори цареву власт и сматрао се његовим подаником. Битка на Косову је то могла само да потврди. У њој је жупан умало погинуо борећи се против Вукашина који је оспоравао царску власт. Могуће да је тада жупан покушао да одбрани цара који је у тој битци пао у заробљеништво. Лазар Хребелановић је из те битке побегао показујући да није спреман да гине за цара, али и да не држи много до задате речи своје савезнику Алтомановићу.

У сваком случају, након Вукашинове смрти, најјачи у Србији су били жупан Никола Алтомановић, Лазар Хребелановић и браћа Балшић. Ипак, Балшиће из овога свега треба изузети јер су они деловали углавном у приморју тако да се њихов утицај није толико осећао у дубини Србије. Тиме књига пада на само два слова: жупана Алтомановића и Лазара Хребелановића. Оно што је основно јесте питање који је од њих двојице могао да има амбиција да завлада Србијом. До тога момента жупанове активности имају мало тога што је смислено, насупрот Хребелановићу који не прави непромишљене потезе. Они су два антипода. Док је жупан Алтомановић увек спреман да потегне мач, осيون је, непромишљен и у много случајева груб што може да буде и особина младости, Хребелановић је старији са много искуства и веома промишљен, пажљив у опхођењу са људима што му доноси и доста присталица. Иако је са Косова побегао Хребелановић је имао и ратничке крви, али он потегне мач само онда када је то потребно не јуначећи се и не срљајући у непромишљене борбе попут Алтомановића. Док Хребелановић зна и да

попусти, жупан то као да не уме. Свађа се свима и са свима је у сукобу. Хребелјановић нема таквих неприлика.

Међутим, жупан изгледа да нема неких великих амбиција и сва његова дејства су везана једино за ширење територија којима управља. Политичке апетите он као да нема или их до тога момента није отворено показивао. Са Хребелјановићем је већ други случај. Сва његова дејства из тога периода, а нарочито она из каснијег водила су ка томе да он буде тај који ће да завлада Србијом. Смрћу Вукашина Мрњавчевића њему се таква прилика одједном широм отворила, а цар Урош је ту могао да буде сметња. Спремност и брзина којом је Хребелјановић успео да узме Ново Брдо и Приштину говори да је или своје потезе унапред планирао тако да га пораз Мрњавчевића није изненадио или се ради о човеку који уме одмах да процени тренутну ситуацију и да сместа делује. Могуће су обе опције јер се стварно радило о мудром и прорачунатом човеку.

Ипак, не треба сувише потцењивати и саме жупанове интелектуалне могућности. Он можда није био у стању да прави онакве комбинације као Лазар Хребелјановић и није имао његов начин опхођења са људима, али је био довољно способан да буде најопаснији човек у држави већ неколико година. Та је особина сада дошла још и више до изражаја. У својим освајањима он није показивао много оригиналности и пратио је онај правац који је имао још кнез Војислав. Могуће да је и жупану, сада након смрти Мрњавчевића и цара Уроша, пало на памет оно што је некада желео да уради и кнез Војислав. Кнез је непосредно пред своју смрт почео да показује у односу на цара Уроша знакове непокорности, односно почео се од њега сматрати независним па све наводи да је њему пало на памет оно што су касније урадили Мрњавчевићи. Само га је смрт омела у томе да своју идеју реализује до краја. Оно што је он започео наставили су Мрњавчевића и кроз Вукашина наметнули цару савладара, односно наследника. Мрњавчевићи су отишли још корак даље од онога што је урадио кнез Војислав и у самој завршници када би вероватно присилили цара Уроша да абдицира (можда би га и уклонили) наишла је катастрофа на Марици. На тој тачки је жупан Алтомановић могао да настави, поготово од онога момента када је дочуо да је цар Урош умро (?) те да је и та препрека нестала. Није постојала ни та формална могућност која би га спречила да можда себи не стави круну на главу.

Ако је тако мислио о томе нису ништа знали његови савезници из Угарске. Њима такав политички правац којим би он кренуо сигурно не би одговарао јер би жупан толико ојачао да не би желео да и даље буде завистан од њих. У том случају би се десило да су сва она средства која су из Угарске стизала годинама до жупана била потрошена улудо. Оно што је за њих могло да буде најопасније јесте то што је жупан стварно имао такву снагу да му се у Србији нико није могао супротставити. Он сам је тога био свестан и тако се понашао.

Вероватно да од тога времена потиче и захлађење жупанових односа са Угарском. Прави разлог за то могао би да буде у овоме што је до сада описивано, мада нису немогући ни други далеко прозаичније разлози. Жупанова незгодна нарав,

младићка лудост и нагли успеси у последњој години могли су му дати нереалну слику о његовој стварној снази и вредности. Можда се тако односио и према своме заштитнику бану Горјанском, што наравно није могло да прође без казне. Да се казна не мора састојати само у физичком обрачуну већ да се може извести на далеко суптилнији, и тиме опаснији, начин увериће се жупан ускоро. Његова лудост није му дозвољавала да буде пажљив у политичким односима према ономе који су му помогли и од којих је и тада зависео, што ће и више него вешто да искористи Лазар Хребелјановић.

Одмах након што је дочуо за пропаст Мрњавчевића жупан Алтомановић се упустио, попут других српских великаша, у отимање оних територија које су браћа држала. У односу на остале (поготово на браћу Драгаш и Лазара Хребелјановића) жупан је мало тога заграбио. Углавном само оне територије које су се граничиле са његовим. За нешто више није имао довољно људи будући да су били везани за ратовање са Дубровником. Чини се да је овај град био право проклетство за жупана и он се никако није могао оканути насртаја на његову слободу. Дочувши за пропаст Мрњавчевића, Алтомановић је наредио да се акције против Дубровника наставе, а чини се да су неке и интензивирале. На мору опет жупанови бродови нападају трговачке лађе тако да град поново упућује заповедника Николу да са својим бродом покуша да обузда ове гусаре. Истовремено и на копну почињу све јача дејства жупанових чета и једно је време изгледало да се припрема и одлучујући јуриш на Стон. Стога се Дубровник обраћа хрватском бану за помоћ.

Како је овај рат већ почео да губи свој смисао те како је било јасно да се у томе моменту не може постићи нешто више то је жупан граду понудио мир. Тиме би успео да велики део своје војске која је била везана за тај терен укључи у раздео територија које су имали Мрњавчевићи. У то време већ су се његове чете сукобљавале са онима које су слали други обласни господари. Желећи много више него што је могао са постојећим снагама које су му биле слободне то је овај мир са Дубровником на неки начин био изнуђен.

Некако око тога периода долази до поновног сусрета између жупана Алтомановића и Лазара Хребелјановића. Иницијатор је био жупан који је упутио свога гласнику Хребелјановићу и затражио да се њих двојица састану на неком неутралном месту где би своје неспоразуме изгладили. Разлога за њихову међусобну свађу је било доста. Најпре то што је Хребелјановић оставио жупана на Косову препуштајући га погибији пред Вукашиновим трупима. С друге стране појавио се и проблем Рудника који је Хребелјановић, користећи тренутну жупанову слабост, овоме отео. Овакав позив за Лазара Хребелјановића је сигурно значио олакшање.

Хребелјановић је био сувише слаб за некакав директан сукоб са жупаном. Зато пристане на позив за састанак и јави да ће доћи. Услови који су постигнути за састанак били су добри и чинило да се би до некаквог резултата могло и доћи. Сваки од њих, жупан Никола и Лазар Хребелјановић, требали су се састати ненаоружани, а сваки од њих би имао уза себе само пет људи, такође без оружја.

То што је жупан Никола Алтомановић био тај који је предложио састанак, одабрао његово место и услове, говори да је у том моменту он био у надмоћнијем положају па је самим тиме могао да поставља услове. У слабијем положају, а не желећи непотребно затезати и онако лоше односе, Лазар пристане на све. Ипак, добро познавајући људске нарави он није веровао жупану и предосећао је да се ради о клопци. Стога са собом поведе тајно једну већу групу својих војника који су требали да буду у близини места састанка и у случају нужде притекну у помоћ. Чини се да је Лазар очекивао да ће и жупан урадити нешто слично и да би могло доћи до директног сукоба. Да се ради о клопци Лазар је сасвим добро проценио, али начин на који је она изведена изненадила је и њега.

Како је било зимско време то је сва околина била прекривена сметовима снега и ту је околност жупан одлучио да искористи. Када је одредио место састанка, жупан је на њега претходно послао своје људе који су под пањеве дрвећа који су се тамо налазили однели оружје, а затим све то затрпали танким слојем снега. Сви трагови су пажљиво уклоњени.

Долазећи на место састанка Лазар није могао да примети било шта што би могло код њега да изазове сумњу да се у близини налазе скривени жупанови људи. Трагова на снегу није било, а није било у ближој околини ни места где би се они могли сакрити. Жупанових људи заиста није било, а на одређено место жупан је дошао са својом петорицом људи, сви ненаоружани. На први је поглед изгледало да жупан заиста жели да преговара. Након доста хладног поздрава њих двојица су започели разговор. Наравно, жупан је могао Лазару само да пребацује за то што је од њега остављен на Косову, за отимање Рудника и ко зна шта све још не. Овај се вероватно правдао покушавајући да на неки начин умири жупана и да постигне какво-такво помирење. Жупан је постепено падао у ватру и у једном моменту његови људи притрче оним местима где је оружје било сакривено, ископају га из снега и навале на Лазара и његове људе. О могућем нападу који би био извршен на овај начин нико није могао ни да сања тако да неки посебан отпор није ни пружен.

Како му је неко одљуди дотурио нож то је жупан одмах навалио на Лазара желећи да му се лично освети за све. Ударио га је из све снаге ножем у груди и Лазар је пао на земљу сав обливен крвљу. Мислећи да га је убио бацио се жупан на прогањање осталих Лазаревих људи који су бежали кроз снег. Ту је сустигао Лазареве људе, Михајла Давидовића и Жарка Мереша који су се заглавили у снегу и пали под ударцима жупанових људи.

Ударац који је Лазару задао ножем жупан Алтомановић био је добро одмерен и за овога сигурно смртоносан да оштрица ножа није ударила у златни крст који је овај носио око врата. Нож је склизнуо низ крст, апсорбовао главну снагу удarca и сечиво је склизнуло поред наносећи овоме тешку рану која ипак није била смртоносна. Како је Лазар одмах пао у снег сав обливен крвљу то су жупан и његови људи помислили да је он готов. Међутим, тада је судбина умешала своје прсте. У тој гужви и витлању кроз снег сви су викали, рањени вриштали тако да је све то створило једну буку и грају која је дошла до Лазаревог пажа који је нешто

даље чувао коње. Уплашен и желећи да види шта се то дешава он је узјахао свога коња и на сву срећу повео и Лазаревог. Када је дошао на место састанка имао је шта да види. Три тела су лежала непомично у снегу (Лазарево и двојице његових људи) док су жупанови људи прогањали по снегу осталу тројицу Лазаревих људи. Лазар је у међувремену или дошао себи или се од самога почетка притајио и правио мртвим, углавном њега нису дирали и није било никога у његовој близини. Када је спазио пажа како се приближава са коњем хитро се подигао и попео на свога коња. Жупан Никола и његови људи су спасили шта се дешава на разбојишту, али забављени прогањањем осталих Лазаревих људи сувише су се удаљили тако да су могли само да гледају како у магли нестаје Лазар и његов паж.

Стога су се одмах оставили прогањања преосталих Лазаревих људи и одлучили да се повуку док је време. За прогањање Лазара више нису имали времена. Могуће је да би га онако рањеног лако стигли, али како су вероватно знали да у близини има његових људи то би се лако могло десити да од гонилаца постану жртве. Како нису хтели да ризикују одмах се повуку.

Крајњи резултат овога састанка и покушаја жупанове освете биће касније за нега кобне. Лазар је успео да побегне од погибије, али је био тешко рањен тако да је једно време боловао и није се знало да ли ће да преживи. Ту прилику је искористио жупан и одмах повратио Рудник који му је Лазар одузео. Тада је страдао и Милош Повић које је након Косовске битке од жупанове власти отргнуо Звечан. Један од жупанових војсковођа, Степош Степановић је стекао његову захвалност хватањем овога одметника и враћањем Звечана под жупанову власт. Чудно је да му се жупан за издајство није осветио већ га је држао у тамници у Ободу крај Цавтата све док овај није сакупио довољан откуп.

Некако око тог доба жупан је успео да се освети и своме некадашњем савезнику, а онда противнику, Санку Милтеновићу. Већ дуже време Санко се искупљивао код бана Твртка тиме што је водио неке босанске јединице у ратовању против жупанових војника у Дубровачкој околини. По свему судећи радило се о оним четама (не баш бројним и војнички јаким) које је бан слао као помоћ Дубровнику. Није се радило о некој посебној војничкој снази и изгледа да је Санко више герилски ратовао гледајући да нападне на незаштићена жупанова села и изоловане мање групе његових војника. У једном од таквих пљачкашких упада у дубину жупанових територија упао је Санко са својом групом у клопку коју су му наместили жупанови људи у неком од бројних кланаца у околини Требиња. Ту је и погинуо (у периоду између лета 1371. године до половине 1372.). За њим скоро да нико није жалио. Издао је све са којима је сарађивао, и жупана и бана Твртка. Могуће да му бан Твртко ни тада није веровао дајући му слабе чете и као да је прижељкивао да овај страда. У сваком случају један недоследан и колебљив човек је тако завршио своју каријеру у неком од мрачних херцеговачких кланаца на нимало славан начин. Додуше, његова погибија је сасвим у складу са начином на који се његова породица уздигла. Пљачкама дубровачких каравана по херцеговачкој забити они су се уздигли, а у једном од пљачкашких похода Санко је нашао и смрт.

14. Сплетка или стицај несретних околности?

Са овим својим акцијама за веома кратко време успео је жупан да добро преплаши рашку властелу, а његов напад на живот Лазара Хребелјановића и уништење Милоша Повића били су довољан знак да се његова експанзија на тренутак заустављена на Косову сада наставља не само истом већ и јачом снагом. Међутим, тешко је било одредити правац којим ће он сада да крене. У томе моменту рашка властела је била обезглављена. Њен предводник Лазар Хребелјановић је страдао и био толико слаб да није давао отпора док му је узиман Рудник. Сада је требало можда још само мало да цела Рашка буде у рукама жупановим. До краја се показало да ни Рашка, а ни Лазар Хребелјановић нису били основна жупанова мета већ је то и надаље био Дубровник. Као да му је овај град постао права опсесија.

Желећи да искористи то што је Лазар Хребелјановић рањен, а како су још увек трајале борбе око оних територија које су оставили Мрњавчевићи, жупан одлучи да за једно време стане са нападима на Дубровник. Након тога би све слободне снаге усмерио ка овим новим циљевима. Са Дубровником је примирје постигао веома лако јер је град пристајао скоро на све оно што је од њега тражено. Негде почетком 1372. године преговори су довели до примирја чији је рок био до Ускрса, али на молбу Дубровчана он је продужен до Ђурђева. Посебну улогу у склапању примирја одиграо је жупанов кефалија Обрад Зорка који је имао несумњив утицај на њега. У суштини радило се о једном углавном безначајном човеку из још безначајније породице која је свој успон дуговала управо жупану. Да се на тако висок положај Обрад Зорка уздигао углавном захваљујући томе што је умео да подиђе жупану не треба ни сумњати. Он ће свој положај умети да очува и онда када жупан буде пред пропашћу и то на исти начин као што га је и стекао: подилажењем. Овај пут жупановим противницима тако што је на најбесрамнији начин издао свога добротвора.

Осетивши на време о каквом се човеку ради Дубровник је све своје напоре усмерио управо ка том правцу и, не треба сумњати уз доста мита Обраду Зорки, постигао продужење примирја. Тек након тога су могли да започну и преговори о миру. Они нису дуго трајали, не толико због тога што је Дубровачки посланик Блаж Водопић био способан преговарач, већ из разлога што је град пристао на све оно што је жупан тражио. Основни његов захтев је био у томе да сада Дубровник њему исплаћује српски доходак око којег се цело време, барем формално, и ратовало. Како је у то време цар Урош већ био мртав, то Дубровник, сходно своме обичају да овај доходак исплаћује српском владару, пристане да га надаље исплаћује жупану. Тиме је на недвосмислен начин показано да жупана Алтомановића сада у Дубровнику сматрају најјачим велможом у Србији. Како владара у Србији није било, то је Дубровник доходак исплаћивао ономе који је најјачи, а то је био жупан. То је било први пут да Дубровник овај доходак не исплаћује неком од српских владара већ великашу. У том моменту, барем формално, постојао је српски владар у личности Марка Мрњавчевића који је још за Вукашиновог живота уздигнут за младог краља, али њега нико није признавао. "Краљ" Марко је спао на ранг ситног властелина који је у то доба изгледа већ признавао турску власт.

Након свега, односи између жупана и Дубровника су нагло побољшани тако да се већ током лета 1372. године њихове дотада чврсто затворене међусобне границе отварају. Трговина се између њих нормално одвија и жупанови људи несметано тргују са градом. Да је ситуација била нормална види се из тога што су се почели појављивати и трговачки спорови. На први поглед, изгледа да је између њих владала права идилла. Можда су то и Дубровчани поверовали, али није било тако. Жупан је само своје снаге са једног ратишта усмерио на друго, али са намером да их ускоро врати усмерене ка старом циљу: Стону и Пељешцу.

Помало је чудно то колико се жупан показивао незаинтересован за Рашку територију усмеравајући све своје напоре ка Дубровнику. То што он није успео да захвати много од Мрњавчевићевих територија више је због тога што он није са великим снагама наступао већ што су његови противници били јаки. Призрен је ту очигледан пример. Иако су људи Балшића први заузели овај град они се нису могли угнездити тако да их један добро одмерени напад не би истерао. Међутим, жупан је наступао са slabим снагама на широком терену и стога му је успех морао бити такав какав је био - тек половичан. Као да је Алтомановић потцењивао значај који је Рашка могла имати за њега и који је она објективно имала. Он је и даље упорно пратио онај политички правац који је учртао још кнез Војислав желећи да под своју власт да стави Стон и Пељешац. То је био очигледан недостатак оригиналности у политичким идејама, али и недостатак политичке гipкости у одабирању циљева. Жупан је био млад, али и сувише осигуран да би био у стању да може да правилно оцени који су му циљеви доступни, а који не. Осим тога лакоћа са којом је он остваривао оно што је до сада урадио могла га је преварити у процени колико има снаге.

У то време жупан је по свему судећи сасвим изгубио из вида Лазара Хребељановића, што му је била највећа грешка. Лазар се постепено лечио и није био у могућности да било шта одлучније предузме у време када је жупан од њега повратио Рудник. Он је тада био ближи пропасти него било када, али неким стицајем околности успео је то избећи јер се жупан једноставно задовољио само тиме да поново поврати свој Рудник и за даље се није упуштао. Његова опсесија Дубровником га је у томе моменту одвратила од даље акције према Хребељановићу. То му је била прва грешка.

Друга је била кобнија. Жупанове акције су привукле пажњу угарског двора. Док је он притискао Дубровник и правио му штету, угарски краљ није реаговао јер му је све то на неки начин и одговарало. Међутим, жупан је одједном почео да показује неуобичајену велику упорност у нападима на град, али исто тако и велике амбиције. Нико од српских владара никада није са толиком упорношћу јуришао на Дубровник, па чак ни кнез Војислав. Постојала је реална опасност да Дубровник, не поклекне, али да изгуби довољно територија и снаге тако да ослаби много више него што је то угарски краљ хтео. Осим тога жупан је почео да показује неке амбиције које су прерастале његову дотадашњу улогу вазала према угарском краљу. То што му је Дубровник уступио стонски доходак који изворно припада српским владарима њему је сасвим јасно дао до знања да је он сада стварно најјачи

у Србији. Након смрти Вукашина Мрњавчевића није било више никога ко би се могао са њиме мерити. Сасвим је реално да је њему могло пасти на памет да је време да своју снагу искористи у циљу да себи стави српску круну на главу. Узимајући у обзир снагу коју је имао, то је била стварна и остварљива могућност. Тиме би сасвим извесно са себе одбацио дотадашњу зависност од Угарске. Могуће је да жупан није показивао своје амбиције у толикој мери да на угарском двору буду сигурни шта он намерава, али они су тако нешто подозревали, али моћни бан Горјански је још увек успевао да својим утицајем све такве гласине о Алтомановићу уклони. Но, било је довољно само то да се такве приче појаве и да жупан постане сумњив.

Горјански је чувао жупана углавном због тога што никако није имао замену за њега. Држећи га у зависном положају Горјански је имао мирне границе Мачванске бановине коју је држао и стога није желео ризиковати да га изгуби. Све што је Горјански учинио за жупана и ревност којом га је бранио на угарском двору могла је створити код младог жупана слику о томе да је он незаменљив и да ће га Угарска гледати сачувати по сваку цену. Њему очигледно није ни на памет пало да би се из Србије могао појавити неки други великаш који би преузео његову улогу. Стога је себи дозволио неке слободе које су се претвориле у неопростиву непромишљеност.

И управо у то доба, жупан прави одлучујућу грешку. Осећајући да сам нема довољно снаге да запоседне Стон и Пељешац, несмотрено је ушао у преговоре са Венецијом и браћом Балшић. Његова младост, осиноност, али посебно лакоћа којом је постигао све оно што је желео, створила су у њему слику да је у стању све да уради. Од њега се нешто друго није могло ни очекивати јер како се могао понашати младић његовог доба када је дошао у прилику да пред њим дрхти Дубровник, бан Твртко, против њега се удружују најмоћнији српски великаши, Угарска ради све не би ли га задржала уз себе, и сада на крају једна моћна Венеција упућује свога посланика и моли за његово савезништво. Ту би пали о много јачи карактери, а не један жупан Алтомановић који и нема много искуства у политичким преговорима и чија се сва памет налази у гвозденим перима његовог топуза. Осим тога, што је за њега било можда и најпогубније, савез и његови циљеви који је Венеција предложила били су сасвим уверљиви и остварљиви.

То су били изузетно тајни преговори (започели су почетком 1373. године), али као и свака тајна и ова се могла провалити ако се новац дотури на право место. Управо је то урадила и Дубровачка дипломатија. Како су се налазили у непосредној близини територија које су држали Балшићи то је сасвим разумљиво да су ту имали и доста својих шпијуна. Од њих су сазнали да је Венеција тајно послала своју галију која је довела њиховог изасланика који је са Балшићима нешто преговарао. У томе моменту Дубровчани нису знали о чему се говорило, али су знали да је и жупан био у све то умешан. То им је било сасвим довољно да претпоставе да је реч о неком договору који је усмерен на Дубровачку штету. Како су знали да жупан има аспирација на Дубровачке територије, а Венеција на сам град, то је могло значити само да се спрема некакав уједињени напад на град. То је било сасвим

довољно да град зазвони на узбуну. Одмах је послана панична порука угарском краљу и од њега затражена помоћ.

Писмо је отпутовало у Угарску (мај 1373. године), а у међувремену сазнају Дубровчани и детаље. Млетачка република је предложила Балшићима да се уз учешће жупана Алтомановића изврши заједнички напад на Дубровник, Котор и Драч. Градови сасвим сигурно не би издржали напад овакве три удружене војске. Истовремено била је предложена и подела плена. Балшићи би добили Драч (који је држао Франческо Караре - господар Падове) и Котор, Венеција сам Дубровник, а жупан Никола Алтомановић дуго жељени Стон и Пељешац. Све су то биле територије које су признавале врховну власт угарског краља, па је тиме овај савез био уперен директно против његових интереса. Ускоро је угарском краљу путовало и друго писмо које је објашњавало ове најновије детаље.

Овакво писмо је изазвало праву узбуну на угарском двору. До тога момента угарски краљ није обраћао посебну пажњу на све оно што је жупан радио по Србији, а још су га најмање интересовале жалбе коју му је Дубровник упућивао. Ту и тамо би краљ скренуо пажњу бану Горјанском да мало заузда свога штићеника и ствар би легла. Међутим, овај пут је све било много озбиљније. Више се није радило о неком изолованом жупановом нападу на Дубровник, који ионако нема веће шансе за успех, већ о добро смишљеном савезу између неколико јаких савезника. Осим тога, што је још важније, Венеција је била љути угарски противник око превласти на обалама Далмације. Много је средстава потрошено да се Венеција истисне са тих терена, а сада је жупан директно радио на томе да се под власт Републике доведе Дубровник. Тиме би се Венеција угнездила у Далмацији и свој утицај вероватно покушала да прошири и на остале градове. То би означило почетак нових сукоба између Венеције и Угарске и трошење великих новчаних и људских средстава. Узимајући у обзир то да је жупан био угарски вазал, или је барем по ономе што је од њих добијао то требао да буде, овакво његово договарање са највећим угарским противником - Венецијом, могло се назвати само једним именом - издаја. За такав поступак постоји само једна казна и то она најтежа.

Нема сумње да угарски краљ нити једнога момента није размишљао о томе да ли треба да се жупан казни. Основни проблем је био што је жупан био релативно далеко и што је требало да се покрене велика војска да би се он сломио. То би изазивало мноштво проблема које угарски краљ у томе моменту није био у могућности да реши. Но, сада је сретан случај (или далековида политика) одиграо за њега велику улогу. Колико је то сретан сплет околности за угарског краља, толико је за жупана Алтомановића био несретан. По први пут од када се упустио у борбу за превласт њега није пратила његова сретна звезда - овога пута на његову пропаст.

У игру се ненадано упустио и Лазар Хребелјановић, а на оној страни где се налазио угарски краљ Лудвиг I. Остаје тајна на који су начин дошли угарски краљ и Лазар Хребелјановић у везу. Да ли је то била Лазарева идеја или је импулс дошао из

Угарске? Када је дошло до њиховог међусобног контакта: прије него што је угарски краљ сазнао за везе Алтомановића са Венецијом или након тога? И коначно можда и најважније питање јесте чија је идеја била да се жупан уништи: Лазарева или угарског краља Лудвига I? Све су то питања која немају свога одговора, али остаје чињеница да је угарски краљ имао једну добру резерву за жупана Алтомановића и то баш у одлучујућем моменту. Стицај околности или нечија мудра политика (чак сплетка)?

Лазар Хребелјановић је умео да до краја искористи своју шансу. Пристао је да буде вазал угарског краља Лудвига I (вероватно не искрено), а за узврат овај му је обећао сву могућу помоћ у наредној акцији против жупана. Хребелјановић неког великог избора и није имао јер се од жупана није имао надати ничему добром. Жупан му је већ радио о глави, а то што у томе није успео до краја није значило да се те своје идеје и окануо. По свему судећи угарски краљ је био тај који је успео да обезбеди и учешће бана Твртка у наредним акцијама. Већ је довољно речено о биткама које су водили босански бан и жупан Алтомановић. И до тада жупан је успео да бану нанесе доста штете, а у случају да жупану успе да под своју контролу стави Стон и Пељешац било је сасвим јасно да би Босна била следећа на реду. Дакле и бану се радило о борби на живот и смрт.

У овој игри се појављује до тада једна цењена, али слаба породица која тек започиње свој успон - Вук Бранковић. Вук је са жупаном био у веома блиској родбинској вези, жупанова мајка Витослава била је ћерка војводе Младена (родоначелник Бранковића). Практично жупанова мати је била Вукова тетка, па су жупан и Вук били браћа преко тетке. То њима очигледно није сметало да се међусобно не трпе и један другоме да преотимају територије и себре. У првом моменту Вук је био много слабији од жупана тако да је од њега изгубио и неке територије, међутим стварање овога савеза усмереног на жупанову пропаст била је идеална прилика Вуку да од жупана поврати све оно Што је изгубио, али и да нешто заузме.

Овај савез између угарског краља Лудвига I, Лазара Хребелјановића и бана Твртка склопљен је веома брзо и одмах је стављен у покрет. Изненађује брзина којом је то учињено. Савезници су вероватно имали разлога за то мислећи да је жупан са Венецијом и Балшићима већ утврдио план и да је само питање дана када ће они кренути у акцију. Стога их је требало предухитрити. Оно што је трагикомично у целој ситуацији јесте то да преговори између Венеције, Балшића и жупана Алтомановића нису у томе моменту мрднули од почетка. Они су о нечему разговарали, али није се баш јасно знало о чему. Целу збрку су направили управо Дубровчани. Они су успели да својим драматичним писмима добро преплаше угарског краља, али и босанског бана. Стога постоји могућност да су они целу ствар не само преувеличали (то је сасвим сигурно) већ можда добрим делом измислили.

Некаквог контакта између Венеције, Балшића и Алтомановића је сигурно било. Сама његова природа је остала нејасна и Дубровчани су о томе само нешто начули.

Могуће да је Венеција стварно предложила све то, али остаје питање да ли је жупан уопште пристао. Но, то Дубровчанима уопште није било важно јер су сада добили идеалну прилику да коначно поткопају жупана управо тамо где је он најјачи - на угарском двору. Угарски краљ Лудвиг I је био веома сујетан човек (коначно који политичар на било којем нивоу то није) и они су заиграли управо на то.

Представили су му у својим писмима да жупан одржава везе и склапа савезе са највећим угарским противницима и то на угарску штету. Краљ Лудвиг I је реаговао сасвим спонтано. Присећајући се свега онога што је учинио за жупана одлучио је да га због изражене незахвалности уништи. Како је била у питању веома јака Венеција чији би улазак у Далмацију значио угарску катастрофу то није било времена да се са жупаном разговара и да се проверава истинитост оптужби. Осим тога Дубровчани су могли да на право место дотуре коју кесу дуката (можда баш бану Горјанском) тако да је био обезбеђен и додатни утицај на краља.

Било би веома интересантно дознати како се Лазар Хребелјановић нашао на располагању баш у том моменту. Да ли су и ту Дубровчани могли имати умешане прсте? А опет, с друге стране, могуће да је читава операција била плод дипломатског генија Лазара Хребелјановића. Могао је и он све то да замисли и да уз помоћ Дубровачке дипломатије све то изведе на овако елегантан начин. У суштини могуће су све комбинације, али без обзира из ког места потекле, све су имале исти циљ - жупаново уништење. Чак се чини да је улога Котора неоправдано запостављена, јер коначно и он је био угрожен. Зашто би било немогуће да је управо Котор био тај, а не Дубровник, који је све иницирао? Са жупаном они су одувек били у добрим односима тако да су много сарађивали. Од онога момента када је жупан одлучио да Котор жртвује у корист Балшића, овај град према њему није имао више било какву обавезу.

Било како било, максимално је искориштено жупаново несналажење у политици и ослањање искључиво на заштиту бана Горјанског. Када је и та заштита нестала жупан није имао других могућности да се правда пред угарским краљем, а очигледно да није имао ни шпијуна који би му доставили каква се мрежа око њега плете. Једна заиста сјајна војничка каријера била је при заласку и то искључиво због тога што није имала политичку подршку. Жупан је све ставио на мач и од њега ће ускоро и да страда.

15. Пропаст великог жупана Николе Алтомановића

Акција за жупаново уништење извршена је веома брзо, чак толико да се ни сам жупан, иако војно веома способан није успео на време припремити. Цело време он делује збуњено и углавном се налази у бекству са тек спорадичним покушајима да нешто учини. Све се десило у веома кратком временском периоду. Током маја 1373. године Дубровчани обавештавају са првим писмом угарског краља о могућој жупановој издаји, а већ у новембру те године (вероватно и нешто раније) жупан је био "расут", односно разбијен и заробљен.

Савезници су овој акцији дали изузетан значај тако да се на челу њихове војске налазе најзначајније личности. Око 1000 копљаника из Угарске води лично бан Горјански, донедавни жупанов заштитник. Босанске чете води бан Твртко, док Лазар Хребелјановић води своју војску. Иако су акције савезника текле одвојено изгледа да је Лазар Хребелјановић био тај коме је признато, макар неслужбено, вођство. И иначе он има у целој овој акцији иницијативу тако да се на најважнијим местима налази његова војска.

Жупан је покушао да организује отпор, али снага његових противника је била сувише велика. Осим тога радило се о толико изненадном нападу да жупан није имао времена за било какве припреме. Мора се напоменути и то да је он вероватно у прво време мислио да се ради о некој изолованој акцији коју води Лазар Хребелјановић. Стога се надао да ће успети да оствари (као и неколико пута до тада) угарску помоћ. Видећи да се међу његовим непријатељима налазе и угарске чете које води ни мање ни више него његов дотадашњи заштитник - бан Горјански, и њему је срце клонуло. Ма колико лично био храбар у оваквој ситуацији која је сада стварно била безнадежна, изгубио је сваку вољу за било шта озбиљније. Уз то савезници су страховито уништавали све оно на шта су наишли у жупановим земљама. Због страховитих паљевина и ликвидирања свих оних на које су наишли, све је у паници бежало испред њих. Била је то страшна освета за све оно што је жупан годинама радио. Ипак, све те бестијалности нису имале само сврху освете већ и нешто више.

Како је његов први организованији отпор био разбијен то се Алтомановић почео повлачити према приморју мислећи да се у неком од тврђава градова затвори и да из њега онда сакупи своје присталице те организује отпор. Међутим, под утврђеним Клобуком где се налазио његов властелин Зорка (тада већ кнез јер га је годину дана раније за "верну" службу наградио Алтомановић) дочекало га је горко разочарење. Уместо да свога сизерена пусти у град и да му помогне, Зорка је жупану залупио градске капије пред носом и одбио да га пусти у сигурност камених зидина. Било је очигледно да се ради о издаји и да је неко (Дубровник вероватно) већ контактирао са Зорком и обавестио га о чему се ради. Зорки није требало много да разуме да је жупан пред пропашћу и да је за њега самога (Зорку) много боље да тражи другог заштитника уколико већ не жели да пропадне са жупаном. Веома прагматичан Зорка се одмах одрекао жупана и није га пустио у утврђење.

Жупан није имао времена да се много задржава пред Клобуком и да гледа за њега неприступачне зидине јер су савезници већ пристизали. Стога настави пут ка Требињу и Конавлу. Међутим, и ту је прије њега стигла вест о свему што се дешава (Дубровник опет). Уточиште је успео да нађе, али само за кратко. У Требињу се жупан једно време и задржао размишљајући шта му је даље чинити. Да ратује није имао више са ким, а због тога што је са свима био у завади тешко да би му било ко од околних држава и велможа хтео пружити уточиште. О Дубровнику није смео ни да размишља јер након свега онога што је урадио овоме граду сасвим је разумљиво да од њих није могао очекивати милости.

Већ у очајању упути се у Ужице вероватно мислећи да из њега организује отпор. Сам положај ове тврђаве је био изузетан и на први поглед се чинила неосвојивом. Саграђена је на високој стени коју са три стране обилази река Ћетиња. Тврђава има неправилан облик нагнут ка реци (због неправилности стене). На неки начин тврђава се састојала из три дела, релативно независна, али који су били повезани покривеним ходницима. Због таквог распореда једино је са северне стране могућ приступ, али и њега брани један велики полигоналан донжон око којег је саграђен горњи, ужи део града. Он лежи потпуно издвојен на стеновитом зубу са четири угаоне куле до које се могло стићи само уском стеновитом стазом. Средњи део тврђаве личи на неправилни четвороугао са неколико малих и једном великом кулом. Доњи део града је нагнут ка југу са дугачким зидовима који су се спојили у огромној округлој кули која као да се издиже из саме реке, а све зато да би се посади која брани град омогућило снабдевање водом. Осим тога тврђава у средњем делу има дубоки бунар до кога се спуштало са 156 степеника, а вода је извучена посебним механичким уређајем. Изгледало је да се жупан Алтомановић коначно дочепао сигурности и да може да организује одбрану.

У томе није успео јер је под град веома брзо стигао и Лазар Хребелановић. Тврђава је одмах опкољена и напади на њу су почели. Опсада је била веома активна и Хребелановићеви људи су бесно нападали на тврђаву. Како су зидине биле чврсте и јаке то су биле у употреби и различите опсадне справе којима су разбијани зидови. Постоји могућност да су употребљавани велики балисти - самострели. Са већим примерцима ове справе управљало је и по 6 људи, тако да је она била у стању избацити стреле дужине 90 цм које су могле да пробију дрвене зидове од 12,5 цм са даљине преко 300 метара.

Много опаснији су били катапулти који су били у стању да баце камење тежине до 100 килограма, али и разне запаљиве материје (сумпор, смолу, масло, итд.). Може се мислити какав је лом могао да направи такав камен када би нападачи успели да га баце преко зида. Осим тога његов ударац у зид тврђаве не само да је могао да направи велику штету већ је могао и да га сруши.

Бојне куле због неприступачног терена сигурно нису могле бити кориштене. Како су оне представљале торњеве висине од 30 па до 50 метара то су због своје незграпности захтевале и посебне услове за кориштење, односно могле су бити кориштене углавном на равним теренима тако да за планинска утврђења нису биле погодне. Сама њихова конструкција није дозвољавала широку примену јер су на доњем делу били уграђени точкови са којима би се куле докотрљале под зидине. По неравном терену то није било могуће јер кула се није могла покретати или би се преврнула. Како су рађене од дрвета то су морале бити прекривене сировим кожама или платном натопљеним сирћетом да их опсађени не би могли са својим стрелама запалили. Куле су имале по неколико спратова. На најгорњем се налазио висећи мост за спуштање на бедем. У доњем спрату се налазио ован за разбијање зидова. Овном се деловало тако што би се његовим ојачаним предњим делом (у облику шиљка од стреле или овнујске главе) ударало о зид или градску капију све

док се ови не би разбили. Код сложенијих направа овну би се на врх стављали специјалне куке помоћу којих би се камење чупало из зидова.

Под Ужицем је сигурно било и "корњача" које су представљале покретне заклоне (такође на точковима). Под заштитом њихових ојачаних кровова нападачи би се примакли зидинама и поткопавали их, затрпавали би ровове, итд. Чини се да је град бомбардован и ватреним оружјем што би вероватно била прва употреба овога оружја у Србији. Ако би то било тачно онда је за претпоставити да је Лазар Хребељановић ово оружје прибавио из Дубровника који је у то време већ користио неке врсте топова.

Против све ове "технике" ма колико она по данашњим схватањима можда може бити примитивна град се није могао дуго бранити и предао се, а са њиме и жупан Алтомановић. Тиме је доживео и коначни пораз. Имао је тек 25 година. Сама акција усмерена ка његовом уништењу је трајала око три месеца (од септембра до краја новембра 1373. године), што изазива и нека питања.

Познато је да средњовековни ратови и уопште походи нису били никада нешто посебно брзи. Ретко када се инсистирало на брзини покрета (изузев у пљачкашким акцијама) и цело ратовање се најчешће сводило на исцрпљивање противника. Није било само у питању то да се није желела брзина, мада је било и тога јер је у духу витештва било да се противнику пружи прилика да се на достојан начин одбрани. Но, тога у Србији у то време тешко да је икада било. Средњовековна војска (па и српска) једноставно није била у стању да се брзо креће јер то није дозвољавала огромна комора и све оно што је за таквим армијама ишло. Како је снабдевање било увек главни проблем то су се за армијама увек терала стада волова, а гомиле кола су се ваљале носећи остале потребе. Осим тога, уз армије је ишло увек мноштво занатлија који су поправљали ратну опрему која се у таквим условима, а и због лоше израде, брзо хабала и кварила. Како је ратни поход увек представљао и неки облик забаве, армије су биле праћене и гомилом жена лаког морала, забављачима и свиме оним што може да разгали срца сурових ратника. Такве пратње су знале често да по броју премаше и по неколико пута ратно способне људе.

У случају напада на жупана ништа од тога није тако рађено. Цела акција је била изузетно брза са великим и брзим пребацивањима трупа и са неуобичајеном жестином у нападима. Војска је или сама на својим коњима носила оно што им је било потребно или су трпели све у жељи да што брже заврше рат. Неког разлога за такву брзину су они морали да имају.

Одмах у почетку ратних дејстава савезничке трупе су жестоко уништавале жупанове земље, палиле и убијале. Не треба ни сумњати да су такво наређење имали од Лазара Хребељановића. Угарске трупе нису имале значајнију улогу и њихово присуство је сигурно било само симболично. Они су тек осигуравали неке правце и биле ту највише због тога да би се жупан могао уверити да више нема угарску подршку. Главну улогу су имале војска коју је водио Лазар Хребељановић

и босански бан Твртко. То што су жупанове земље одмах у почетку ишле под пламен и мач било је због тога да сви жупанови људи дочују да се ради о озбиљном нападу где нема много преговарања. Они су се могли само предати или ићи под мач. Све је то створило једну одређену панику која је уз помоћ Дубровачке пропаганде од жупана одвратила многе. То је Алтомановић осетио нарочито када је дошао под Клобук, а касније у Требиње и Конавле где су му његови људи отказали послушност.

Уз то брзина покрета савезничких трупа и жестина њихових напада спречавали су жупана да на било који начин предахне и покуша да дође у додир са баном Горјанским. Можда је то баш било и срачунато јер су се савезници плашили сусрета жупана и бана Горјанског. Претпоставимо да је жупану стварно направљена сплетка којом је оптужен у Угарској за потајно прављење савеза са Венецијом. У том случају жупан би веома лако успео да убеди бана Горјанског (који није био глуп човек) о чему се ради. Тада би се сав угарски гнев због покушане преваре окренуо ка Лазару Хребељановићу. То би била његова пропаст. Стога се то није смело дозволити и допустити да жупан има и тренутак предаха који би био у стану да искористи. Ако је тако, онда је Лазар Хребељановић играо на веома танкој жици и ризиковао је много. Но, како то често бива, управо такви ризични потези где се игра на све или ништа, могу да донесу много тога. Тако је било и овај пут. Жупанов отпор је сломљен, а он сам препуштен на милост и немилост Лазару Хребељановићу.

Заробљавањем жупана Алтомановића поставила су се међу савезницима два питања. Прво и најважније је било како да се поделе жупанове територије. То се до краја показало много лакшим проблемом но што је с обзиром на величину плена могло да се претпостави. Угарски краљ Лудвиг И није имао намеру да било шта узме за себе задовољавајући се тиме што је невернога жупана уништио, а на његово место добио новог вазала - Лазара Хребељановића. Стога је највећи део жупанове области остао да се подели између Лазара Хребељановића и бана Твртка. У првом моменту Твртка су предухитрили Балшићи заузимајући Драчевицу, Конавле и Требиње (1373.), али само за кратко јер су им се ови крајеви одметнули и потчинили бану. Иако је играо главну улогу у овој целокупној акцији, Лазар Хребељановић се при подели плена показао суздржљив тако да је лавовски део за себе узео Вук Бранковић заузимајући велики део Косова. На неки начин изгледа да је у целој овој деоби он још и најбоље прошао. Било како било, неких натезања око деобе плена између савезника није било.

Друго питање је било такође веома озбиљно јер се радило о жупановој судбини. Како је он заробљен жив то се требало одлучити шта са њиме урадити. По много чему је за савезнике било много боље да је жупан у окршајима погинуо јер такав какав је био представљао је још увек опасност јер се није знало како ће Угари да поступе. Уколико би покушали да се са њиме помире то би тада могло да буде веома опасно. Како се знало да је жупан жив заробљен то сада више није било могућности да се ликвидира јер би то имало негативан одјек у земљи, а и иначе се такав начин обрачуна са противницима није уклапао у политику Лазара

Хребелјановића. Ипак, требало га је онеспособити тако да не буде више употребљив за било какву политику. Затворити га у манастир није значило много јер је из њега жупан увек могао побећи, а како је био млад то се није могло рачунати да ће га манастирска тишина смирити. Бацити га у тамницу такође се није могло јер је жупан био сувише познат да би његово изоловање на такав начин могло остати непримећено. Стога је употребљен већ проверени средњовековни рецепт - ослепљивање.

Како Лазар Хребелјановић није могао ризиковати свој глас смотреног политичара и наредити жупаново ослепљивање то је на посредан начин све то поверено његовом сестрићу Стефану Мусићу. Након заробљавања жупан је поверен Мусићу на чување, а како су они од прије још имали мноштво непречишћених рачуна то је било савршено нормално очекивати да ће се сада овај несметано жупану осветити за све оно што је од њега трпео протеклих година. Тако је и потекла прича да је Мусић на своју руку дао да се жупану Алтомановићу ископају очи. Нема сумње да се Мусић на такав корак не би усудио без одобрења Лазара Хребелјановића и да је од овога добио наређење. Тиме је Лазар Хребелјановић постигао два циља. С једне стране елиминисао је жупана из даљње политичке игре, а с друге стране сва кривица је сваљена на Мусића. Ипак, сви су знали истину, но то није мењало много на ствари. Јавно је Мусић био крив за жупаново ослепљење и Хребелјановић је имао за себе довољно оправдање.

Не треба много кривити Лазара Хребелјановића за овакав поступак према жупану, јер да су улоге биле измењене несумњиво да би се жупан још грозније осветио Хребелјановићу. Осим тога ту се радило о борби на живот и смрт два противника која су већ у неколико наврата радила један другоме о глави. У својој суштини то је био један типичан политички окршај који је добио свој епилог и свога победника.

Након свега, слепи жупан више никоме није био никаква опасност па га се сходно томе више није требало држати у тамници. Да је он био изузетна личност чији је живот и тада пленио пуну пажњу види се и по легенди о његовој смрти. Она каже да се он тако слеп и онеспособљен једно време потуцао од места до места. На крају је смирење пронашао у неком од забитих манастира на територији браће Балшић и ту умро 1374. године. На неки начин мученичка смрт која говори о несталности сваког земаљског успеха. Тако каже легенда. Но, као и увек истина је много прозаичнија.

Вероватно је тачан податак да је жупан одмах након "расапа" ослепљен јер то је у то време био сасвим нормалан поступак будући да се тиме политички противник онеспособљава. Међутим, жупан није одмах умро већ је живео још дуги низ година надживевши све своје противнике који су га "расули". Лазар Хребелјановић му је у оквиру своје области доделио један део територије који је био довољан да се жупан издржава. Истовремено оставио му је и титулу жупана, али сигурно је да му није оставио и велику слободу кретања. Додуше жупан тргује са Дубровником и са њима се преганја око неких непречишћених финансија. Изгледа да се помирио са судбином живећи мирно па је надживео трагедију кнеза Лазара и Вука Бранковића

на Косову (1389.). Тако се жупан спомиње у једном писму од 7. децембра 1395. године где се обраћа Стефану Лазаревићу (сину кнеза Лазара) и кнегињи Милицы где их моли да они посредују у неком његовом спору са Дубровником. У то доба имао је око педесет година. Недуго потом је и умро.

Нема сумње да су га његови противници - кнез Лазар и Вук Бранковић - високо ценили, не покушавајући да му на било који начин напакосте онако слепом и немоћном. Иако се сурово са њим обрачунао тако што га је ослепио, кнез Лазар није урадио заправо ништа више него што је било уобичајено у таквим борбама. Он није имао намеру да жупана и физички уништи, у крајњој линији да је то хтео нико га не би могао спречити (а вероватно да се нико не би ни посебно узбуђивао), већ једино да га као политичког противника онеспособи. Онога момента када је жупан ослепљен и када је сишао са политичке сцене, кнез Лазар га више није узнемиравао. Чак и касније, кнежеви наследници задржавају тај однос према жупану тако да се он Стефану Лазаревићу усуђује обратити и тражити за посредовање у својим споровима са Дубровником.

Векови који су касније наилазили прешли су преко великог жупана Николе Алтомановића и он је остао скоро заборављен. О њему не постоји чак ни народно предање, осим ту и тамо понеког назива који тек посредно подсећа на њега. И оно мало што се зна о њему потиче углавном из Дубровачких извора

који га представљају као звер у људском облику. Тенденциозно бацање таквих лоших особина на жупана сигурно није оно што одговара реалности већ је углавном плод његових сталних сукоба са Дубровником. Одбацујући те наслагe негативне легенде остаје чињеница да је жупан Алтомановић једна од ретких фигура која може да представља ону праву слику средњовековног витеза која нам се најчешће намеће. Био је млад (имао око 25 година када је "расут") и као такав свој цео живот је провео у сталним ратовима. Да је био успешан не треба посебно ни говорити будући да је држао огромну територију под својом влашћу, а водио је и велику војску. Нема нити једне слике која би нам можда могла рећи како је изгледао, али нема сумње да је био снажан човек коме није било тешко да на себе навуче оклоп, узме у руку мач и директно учествује у борбама. Да није био такав не би ни успео у свему ономе што је урадио. Ипак, недостајала му је мудрост (која долази углавном са годинама) па је све оно што је на мачу стекао од мача још брже и изгубио.

Његов живот је био препун страховитих догађаја који нису могли, а да на њему не оставе трага. Као дете био је са мајком прогнат од стрица Војислава са територија које је држао његов покојни отац. Ко зна како му је протекао тај део живота. Након смрти кнеза Војислава он је као седамнаестогодишњак успео да заузме скоро све оно што је кнез Војислав имао под својом влашћу. Да се ту зауставио и да је више употребљавао дипломатију, а мање мач, могуће да историја Србије била сасвим другачија. Сигурно је да кнез Лазар не би успео да у толикој мери ојача као након жупановог "расутија" и да би многе ствари добиле други правац. Да ли би жупан Алтомановић посегнуо за краљевском круном остаје ствар процене, али тешко да

би могло да буде другачије. Након погибије Мрњавчевића он је био једини који је могао да заузме њихово место. Међутим, жупан није умео да размишља тим начином јер је више веровао сили него памети.

На крају, велики жупан Никола Алтомановић несумњиво остаје најсиловитији и непоновљиви лик иначе богате средњовековне историје Србије. За живота о њему су причане легенде, а након смрти још и више у потпуности искривљавајући оно што је стварно било. Осим тога, сам његов успон и целокупан живот, а можда још и више начин на који је пропао ствара од њега изузетан романтичан лик средњовековног витеза. Од младог жупана који захваљујући својој витешкој снази држи скоро целу Србију у својим рукама и пред ким дрхте околне земље, он се трагиком живота (али и "проклетством" политике), претвара у ослепљеног аскету који дуги низ година након "расутија" има времена да размишља о пролазности овоземаљскога. Доживљава и то да види пропаст својих највећих душмана, кнеза Лазара, Вука Бранковића, бана Твртка, краља Лудвига I, али сада то за њега није значило више ништа. Он је тада већ био исушени старац коме пропаст његових противника не може донети.
